

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİ
ÖĞRENME SÜRECİNDE AİLENİN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra İPEK

Psikoloji Anabilim Dalı
Psikoloji Bölümü Programı

Ocak,2020

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİ
ÖĞRENME SÜRECİNDE AİLENİN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra İPEK
(Y1712.270019)

Psikoloji Anabilim Dalı
Psikoloji Bölümü Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Şahide Güliz KOLBURAN

Ocak,2020

ONAY FORMU

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı Y1712.270019 numaralı öğrencisi Büşra İPEK'in "İlkokul Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Öğrenme Sürecinde Ailenin Rolü" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.12.2019 tarihli ve 2019/04 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Tezli Yüksek Lisans tezi 22.01.2020 tarihinde kabul edilmiştir.

	<u>Unvan</u>	<u>Adı Soyadı</u>	<u>Üniversite</u>	<u>İmza</u>
ASIL ÜYELER				
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi	Şahide Güliz KOLBURAN	İstanbul Aydın Üniversitesi	
1. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Hakan İŞÖZEN	İstanbul Aydın Üniversitesi	
2. Üye	Doç. Dr.	İtir Tarı CÖMERT	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	
YEDEK ÜYELER				
1. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Elif Özge ERBAY	İstanbul Aydın Üniversitesi	
2. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Alaettin İŞERİ	Kırklareli Üniversitesi	

ONAY

Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘İlkokul Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Öğrenme Sürecinde Ailenin Rolü’ adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve etik geleneklere aykırı düşecek bir davranışımın olmadığını, tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla beyan ederim. (...../...../2020).

Büşra İPEK

ÖNSÖZ

İlkokul öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerini öğrenme sürecinde ailenin rolü adlı tez çalışmamın ilk aşamasından son aşamasına kadar; tecrübesiyle, destekleriyle, aydın ve yol gösterici bilgisiyle, yaşadığım sorunlar karşısında hızlı ve pratik çözümleriyle, bu süreçte bana göstermiş olduğu sabrıyla, bu zorlu sürecin kolaylaşmasını sağlayan, saygıdeğer tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Şahide Güliz KOLBURAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Kendisinden öğrendiğim her şeyi kariyer hayatım boyunca her karşılaştığım zorlukta bir kılavuz olarak kullanacağım. Tez öncesi ve sonrası sürecinde araştırma ilgimi, merakımı keşfetmeme yardımcı olan, bu yolculukta bilimsel ve akademik yönlendirmeleriyle düşünce dünyamı zenginleştiren, karşılaştığım zorluklarda yoluma ışık olan Dr. Öğretim Üyesi Alaettin İŞERİ Hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte bana maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her koşulda benim iyiliğimi ve mutluluğumu öncül tutan, en büyük güç kaynağım aileme, Sevgili Annem Hatice İPEK, Saygıdeğer Babam, Yılmaz İPEK'e ve Sevgili Ağabeyim Yüşa İpek'e gösterdikleri sabır ve sevgi için teşekkür ederim, onlara sonsuza kadar minnettar kalacağım. Aynı zamanda tüm koşullarda yanımda olduklarını hissettiğim ve benim başarılarımla çok mutlu olduklarını gördüğüm can bağlarım Sevgili Sercan UÇMA ve kız kardeşim Gülbahar NARMAN'a yanımda oldukları için çok teşekkürler ederim.

Ocak,2020

Büşra İPEK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xv
ABSTRACT	xvii
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Önemi	4
1.2 Araştırmanın Amacı	5
1.3 Araştırmanın Problemi	5
2. GENEL BİLGİLER.....	7
2.1 Kavramsal Çerçeve - Toplumsal Cinsiyet Üzerine	7
2.1.1 Cinsiyet (Sex).....	7
2.1.2 Toplumsal cinsiyet (Gender) ve toplumsal cinsiyet rolleri (Gender Roles).....	8
2.1.3 Toplumsal cinsiyet rolleri(Gender Roles).....	11
2.1.4 Toplumsal cinsiyet rollerinde erkeklik ve kadınlık kavramları	14
2.1.5 Erkeklik kavramı.....	15
2.1.6 Kadın kavramı.....	21
2.1.7 Cinsiyete ilişkin toplumsal rollerde ataerkillik kavramı	25
2.1.8 Toplumsal cinsiyet eşitliliği (Gender Equality) ve eşitsizliği (Gender Inequality) kavramlarının toplumsal yansımadaki önemi.....	27
2.1.9 Toplumsal cinsiyet ve cinsel kimlik (Sexual Identity).....	33
2.1.9.1 Cinsel kimliğin inşası ve cinsel kimliğin kazanımını etkileyen faktörler	36
2.2 Kuramsal Çerçeve - Toplumsal Cinsiyet ile İlgili Kuramlar	38
2.2.1 Psikanalitik kuram.....	39
2.2.2 Sosyal öğrenme kuramı.....	44
2.2.3 Toplumsal cinsiyet şeması kuramı	45
2.2.4 Butler'ın toplumsal cinsiyet eleştirisi	46
2.2.5 Feminist kuramlar çerçevesinde toplumsal cinsiyet	49
2.3 Aile Kurumu ve Toplumsal Cinsiyet	54
2.3.1 Ailenin toplumsal değişimi ve çeşitliliği	55
2.3.2 Aile yapıları ve türleri	59
2.3.3 Ailede güç ve otorite dağılımına göre cinsiyet rollerinin inşası ve evlilik türleri	63
2.3.3.1 Ataerkil aile türünde cinsiyet kimliği ve cinsiyete dayalı rol paylaşımı	65
2.3.3.2 Anaerkil aile türünde cinsiyet kimliği ve cinsiyete dayalı rol paylaşımı	67

2.3.3.3 Eşitlikçi aile türünde cinsiyet kimliği ve cinsiyete dayalı rol paylaşımı	70
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	75
3.1 Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	78
3.2 Hipotezler	78
3.3 Varsayımlar	79
3.4 Sınırlılıklar.....	79
4. ARAŞTIRMA BULGULARI	81
4.1 Bulguların Değerlendirilmesi	89
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	93
5.1 Tartışma.....	93
5.2 Sonuç	97
5.3 Öneriler.....	100
KAYNAKLAR.....	101
EKLER.....	107
ÖZGEÇMİŞ.....	121

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 3.1: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutlarının Cronbach Alfa	76
Çizelge 4.1: Anne ve Babaya Ait Kişisel Özelliklerinin Dağılımı.....	81
Çizelge 4.2: Anne ve Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutlarının Puan Ortalamaları	82
Çizelge 4.3: Anne ve Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutumunun Dağılımı..	83
Çizelge 4.4: Çocuklar İçin Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin Puan Ortalamaları	83
Çizelge 4.5: Çocuklar İçin Toplumsal Cinsiyet Algısının Dağılımı.....	84
Çizelge 4.6: Anne, Baba Ve Çocukların Toplumsal Cinsiyet Algısına Göre Dağılımı	84
Çizelge 4.7: Anne, Baba Ve Çocuk Değişkeninin Cinsiyetçi Tutum Açısından Model Özeti.....	85
Çizelge 4.8: Anne, Baba Ve Çocukların Cinsiyetine göre Toplumsal Cinsiyet Algısının Dağılımı	87
Çizelge 4.9: Anne, Baba ve Çocuk Cinsiyet Değişkeninin Cinsiyetçi Tutum Açısından Model Özeti	88

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 4.1: Anne, Baba Ve Çocuk Değişkeninin Cinsiyetçi Tutum Açısından Çoklu Uyum Analizi	85
Şekil 4.2: Anne, Baba ve Çocuk Değişkeninin Cinsiyetleri açısından Cinsiyetçi Tutumunun Çoklu Uyum Analizi.....	88

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİ ÖĞRENME SÜRECİNDE AİLENİN ROLÜ

ÖZET

Ham maddesi insan olan toplumsal cinsiyetin, insanı besleyen, ona görev ve sorumluluklar veren, kimlik atfeden özellikleri bulunmaktadır. Aile kurumu ise toplumda önemini her zaman koruyan, toplumsal kabul çerçevesinde insan türünün çoğalmasını sağlayan, psikolojik, biyolojik, sosyal ve toplumsal birçok işlevi bünyesinde barındıran önemli kurumların başında gelmektedir. Ailede bakım veren kişinin, çocuk ile ilk sosyalleşme deneyimleri toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında etkili olmaktadır. Bu çalışmanın amacını ilkokul düzeyindeki çocukların toplumsal cinsiyet rollerini öğrenme sürecinde ailenin önemini araştırmaktır. Araştırma 2019-2020 yılları arasında İstanbul İli Beyoğlu İlçesindeki belirlenmiş örneklem; 104 anne, 104 baba ve 104 çocuk (104 aile) ile yüz yüze görüşme sağlanarak oluşturulmuştur. Evren; İstanbul Beyoğlu İlçesinde bulunan ilkokul öğrenciler(7-12yaş) ve onların ebeveynlerini kapsamaktadır. Örneklem seçiminde olasılıksız (tesadüfi olmayan) örneklem yoluna başvurulmuştur. Evrenin ulaşılabilirliği daha mümkün olduğu için olasılıksız örneklem türünün bir alt dalı olan uygun örnek yoluna başvurulmuştur. Ebeveynler için 38 sorudan oluşan 5 alt boyuta sahip Toplumsal Cinsiyet Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Çocuklar için müdahalesiz etkinlikler adı altında renk tercihleri, meslek tercihler, oyun tercihleri, aile içindeki görev ve sorumluluklar başlıklarında sorular sorulmuştur. Verilerin analizinde; betimleyici(betimsel) istatistikler, frekans dağılımları, ki kare analizi, çoklu uyum analizi yöntemleri kullanılmıştır. Verilerin sonuçlarına göre; Ebeveynlerden oluşan katılımcıların cinsiyet rolleri açısından yaygın dağılımı eşitlikçi tutum üzerinde toplanmıştır. Ataerkil kız çocukları için; tutarsız ebeveyn (anne ve baba farklı tutuma sahip)tutumunda ataerkil anne ile %23,8lik bir uyum oranı bulunmuştur. Tutarlı ebeveyn ilişkisi için ataerkil kız çocuklarında %76,2lik eşitlikçi ebeveyn tutumuna rastlanılmıştır. Bu yüzden tutarlı anne ve baba ilişkisinde eşitlikçi tutum baskın geldiği için ataerkil kız çocukları için uyuma yeterince rastlanılmamıştır. Ataerkil erkek çocuklarında ise tutarsız ebeveyn tutumunda ataerkil baba ile %25lik bir uyum yakalanmıştır. Ataerkil erkek çocukların tutarlı ebeveynlerinde %75lik eşitlikçi tutuma rastlanıldığı için ataerkil erkek çocuklarda da uyuma yeterince rastlanılmamıştır. Eşitlikçi kız ve erkek çocuklarında ise %83,3lük oranında eşitlikçi anne baba tutumuna rastlanılmıştır. Erkek çocuklar için eşitlikçi baba %100 uyum ile sonuçlanırken, kız çocukları için eşitlikçi anne tutumu %97,0 ile yüksek uyum oranını yakalamıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlardan yola çıkarak ebeveyn tutumlarının eşitlikçi düzeyde yoğunlaşmasına rağmen ataerkil düzeyde kalan çocuklar için anne ve babanın etkileşimi yetersiz kalmıştır. Eşitlikçi düzeye sahip çocuklarda ise sundukları aile içi örnekler ve sergiledikleri aktif davranışların bir sonucu olarak ailedeki yoğun etkileşim,yüksek düzeyde anne, baba ve çocuk uyumunu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal cinsiyet rolleri, aile yapısı, ataerkil-eşitlikçi tutumlar*

THE ROLE OF THE FAMILY IN THE LEARNING PROCESS OF THE GENDER ROLES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

ABSTRACT

The gender, whose raw material is human, has the qualifications of nurturing, giving duties and responsibilities, attributing identities to human. The institution of family which maintains its importance in society at all times is one of the most important institutions that provide the proliferation of human species within the framework of social acceptance and incorporate many psychological, biological, social and communal functions. First socialization experiences with the child of the caregiver in the family are effective in the formation of gender roles. The aim of the study is to investigate the importance of family in the process of learning gender roles in primary school students' level. The study was conducted within the face to face interaction with the designated sample composed of 104 mothers, 104 fathers and 104 children (104 families) in Beyoğlu province of İstanbul between 2019 and 2020. The population includes the primary school students (7-12 years old) and their parents in Beyoğlu province of İstanbul. Improbable (non-random) sampling was applied in sampling procedure. As the accessibility of the universe is more feasible, the appropriate sample type, which is a sub-branch of the improbable sample type, was preferred. For parents; Gender Attitude Scale consisting of 38 questions and five sub-dimensions was used. For children; questions such as color preferences, occupation preferences, game preferences, duties and responsibilities in the family were asked under the name of non-intervention activities. In the analysis of the data; descriptive statistics, frequency distributions, chi-square analysis, multiple fit analysis methods were used. According to the results of the data; the widespread distribution of parental participants in terms of gender roles was centered on egalitarian attitudes. For patriarchal girls; the inconsistent parent attitude (in which mother and father have different attitudes) with the patriarchal mother found a compliance rate of 23.8%. For a consistent parental relationship, 76.2% egalitarian parental attitude was found in patriarchal girls. Therefore, a sufficient adaptation was not seen for patriarchal girls, as the egalitarian attitude prevails in the coherent mother-father relationship. For patriarchal boys; in the attitude of inconsistency with parental patriarchal father was caught with a 25.0%. Since 75% egalitarian attitudes were found in the consistent parents of patriarchal boys, adaptation was not sufficiently observed in patriarchal boys, either. Egalitarian parental attitude was found in 83.3% of egalitarian girls and boys. While egalitarian fathers achieved 100% compliance in boys, the attitude of egalitarian mothers in girls achieved a high compliance rate as 97.0%. Based on the results obtained from the study, although the parental attitudes intensified on an egalitarian level, the interaction between the mother and the father was insufficient for the children at patriarchal level. As a result of the examples they present in the family and their active behaviors, intense interaction in the family revealed high level of mother, father and child harmony among the children with equality level.

Keywords: *Gender roles, family structure, patriarchal-egalitarian attitudes*

1. GİRİŞ

İnsan doğası, içinde bulunduğu birçok kültürel ve sosyal ağlardan etkilenen bir yapıya sahiptir. İnsanların bu etkileşim modellerine katılma sürecinde edindiği sosyal roller ve davranışlar kendini temsil etme boyutunda insana ifade kolaylığı sağlamaktadır. Bir bireyin yaşamı boyunca sahip olduğu kimliği, edindiği birçok deneyime bağlı olarak çeşitlilik gösterebilir. Özellikle insanların içinde buldukları kültürel yapıdan etkilenerek oluşturulmuş bazı roller, bireyin diğer kişilik özellikleri üzerinde güçlü bir etkiye neden olabilmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı, yapısı gereği insanlar üzerinde şekillendirici ve yönlendirici sosyal roller oluşturan bir yapıya sahiptir. Bu yüzden toplumsal cinsiyetin insanlara attığı kimliksel özellikler insanların diğer kişilik özellikleri üzerinden manipüle edici veya baskılayıcı etkilere sebep olabilmektedir. Örneğin, toplumsal cinsiyet ve klişelerine göre erkeğin en önemli rolü ailenin geçimini sağlamak iken, kadının en önemli görevi çocuklarını büyütmek ve aile yaşamının devamlılığını sağlamaktır (Günay, 2011:1). Oysa birey bu koşulların ötesinde bir doğaya sahiptir. Fakat toplum, bireyden, değişmez bir ölçüt kabul ettiği biyolojik cinsiyetine göre davranışlar sergilemesini ister; hazırladığı davranışlar örüntüsünü kabullenmesi ve uygulaması için zorlar (Vatandaş, 2007:2). Bu durum, kadın ve erkeğin biyolojik doğaları gereği getirdikleri bir takım özellikler dışında toplumsal cinsiyete yönelik gelişen beklentileri de karşılamak zorunda bırakmıştır. Beklentilerin, kalıp yargılara sıkıştırılması ve bireyin doğasına atfedilmesi, bireylerin kendi yönelimlerini, isteklerini, yeteneklerini keşfetme sürecinde problemler yaratabilmektedir. Kadın hakları mücadeleleri, erkek hakları, transseksüeller, LGBT üyelerinin hakları, toplumsal boyutta yaşadıkları zorluklar, bu konu bağlamında şekillenen toplumsal kontrolün hassasiyetini ve gücünü göstermesi açısından önemli bir örneklerdir (Vatandaş, 2007:3).

Toplumlar açısından farkına varılması gereken en önemli ayrım, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kavramları arasındaki ayrımdır. Günlük yaşamda ve gündelik

dilde çoğu zaman herhangi bir ayrıma gidilmeden birlikte ifade edilen bu kavramlar, bilim çevrelerinde cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) terimleri ile isimlendirilerek, birbirinden ayrı tutulmaktadır (Vatandaş,2007:3). Esasen sergilenen davranış, tutum ve rollerle ilgili olan kadınlık ve erkeklik, dişi veya er - eril oluş olarak şekillenen iki farklı boyutu ifade etmektedir. Cinsiyet kavramı, bütün canlılar için sadece biyolojik bir kimlik kazanımı olan dişi ya da eril üreme özelliklerinden doğan farklılıkların kişiye atfedilmesidir. Buna göre birey ya dişidir ya da erdir; yani bu durum da ya kadındır ya da erkektir (Vatandaş, 2007:2).Cinsiyet kavramı temelinde kadın erkek olarak ayrılan davranışların ve rollerin birbirlerine karışmasına müsaade etmez, böyle bir ihmal söz konusu olduğunda doğrudan karşı koymaktadır (Vatandaş, 2007:3). Son dönemlerde yapılan çalışmalarda bu durumda da belirli bir kalıp yargıyı dayattığı yönünde tartışmalar başlamıştır. Özellikle interseks doğanların gelişim bozukluğuna sahip olduklarına yönelik gelişen düşüncelerin aksine üçüncü bir cinsiyet olarak doğdukları kabul edilmeye başlanmıştır. *“Aslında intersekslerin varlığı yalnızca iki biyolojik cinsiyet olmadığını ve bu konudaki “normal” algımızın da toplumsal olarak kurulduğunu göstermektedir”* (Çelebi ve Zimba, 2018). Dolayısıyla cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının önemi haricinde cinsiyet alanında da önemli değişimler gerçekleşmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı bu durumda, bir kişinin cinsiyetinden ötürü toplum tarafından nasıl algılandığını; kadının ya da erkeğin nasıl görünmesi, düşünmesi, hissetmesi, giyinmesi, hareket etmesi ve içinde bulunulan dünyayı nasıl algılaması gerektiğini tanımlayan bileşenlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Güder, 2016:2). Toplumsal cinsiyet kavramının içinde değerlendirilmesi gereken bir diğer kavram, cinsiyet rolleri kavramıdır. Cinsiyet rolleri; geleneksel olarak kadın ve erkek cinsiyetleri ile ilişkili olduğu kabul edilen rolleri ifade eder dolayısıyla cinsiyet rolü; kültürel olarak kadına ve erkeğe uygun görülen kişilik özellikleri ve davranışları (rolleri) içermektedir (Zeyneloğlu, 2009:3). Bu konuda Sandra L. Bem (1974), Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'ni (BCRE) geliştirmiştir. Cinsiyet Rollerini Envanterinde (BCRE) Kadınsılık (K) ve Erkeksilik (E), Androjen Kimlik Ölçekleri üzerinde çalışılmıştır (Dökmen, 1999:4).Çalışma sonucunda kadınların yüksek oranda kadınsı, erkeklerinse yüksek oranda erkeksi tutum değerlerine sahip olduğu ortaya çıkmıştır (Dökmen,1999:9). İnsanların sosyal roller çerçevesinde sergilediği, toplumsal cinsiyet, cinsiyet ve cinsiyet rolleri, bir

davranışın ortaya çıkmasında birden fazla etkinin var olduğunu göstermektedir. Bu yüzden bu kavramlar tarihsellik üzerinde etkisini her dönem hissettirmiş, geçmiş, günümüz ve gelecekte de önemini koruyacak olan önemli kavramların başında gelmektedir.

Bireyin yaşamdan sağlıklı bir şekilde doyum sağlaması, işlevlerini aktif ve etkin bir şekilde yerine getirmesi aynı zamanda yaşadığı topluma uygun kişi olarak yetişmesi öncelikle aile çevresinde sağlanır (Gök, 2017:2). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet inşasında, aile ve sosyal yapıların önemi göz ardı edilemez. Burada temel rol anne ve babaya düşmekle birlikte sosyal yapıları kapsayan akranlar, medya, okul, şarkılar, kitaplar gibi unsurlar da beklenti ve modelleri somutlaştırır. Bu durum aynı zamanda çocuğun kurallar ve davranışları içselleştirmesini sağlayacak ortamı da hazırlamaktadır. Bu yüzden insanların ilk sosyalleştiği aile kurumu, toplumsal cinsiyet çalışmalarında önemli kurumlardan biridir (Güder, 2016:2). Ebeveynler, çocukları için ilk kadınsı ve erkeksi davranışların örneklerini sunan rol modellerdir, bu durum çocuğa yönelik davranış tarzlarında, çocuk açısından bir toplumsal cinsiyet algısının oluşmasını oldukça etkiler (Akkaş, 2019:9). Çocukluk dönemlerinden başlayan, erkeklere güç, cesaret, dayanıklılık; kadınlara ise zayıflık, kibarlık ve duygusallık atfeden toplumsal cinsiyet eğitimi, yetişkinlikte de devam eden ve kişilerin tutum, davranışları, meslek tercihlerine kadar etkisini gösteren bir yapıya sahiptir (Çolak, 2018:4). Toplumsal cinsiyet çalışmalarının önemi bu noktada başlamaktadır. Toplumsal alandaki eşitsizliklerin zemininde cinsiyete dayalı ayrımcılığın yattığını düşünen birçok sosyal bilimci, bu alanda çalışmalar yürütmüştür. Toplumsal cinsiyetin, toplumsal alandaki yarattığı eşitsizlikleri iyileştirebilmek için üretildiği yeri saptamaya çalışan pek çok sosyal bilimci, öncelikle aile kurumuna odaklanmışlardır. Bu çalışmanın da en temel hedefi çocukların toplumsal cinsiyet rollerini öğrenme sürecinde ailenin belirleyici gücünün etkisini ortaya koymaktır. Bu çalışmanın alana sağladığı faydaların başında, erkek ebeveynin de çalışmaya dâhil edilmesi yer almaktadır. Okul öncesi ve lise düzeyindeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarını ölçmek için yapılmış çalışmalarda ebeveynlerden sadece tek ebeveynin (anne) çalışmaya dâhil edilmesi dikkate alınarak çalışmamızda her iki ebeveyn de araştırmaya dâhil edilmiştir. *“Bu araştırmada yalnızca annelerin görüşleri ve çocukların görüşleri değerlendirilebilmiştir.*

Bundan sonra yapılacak araştırmalarda babaların görüşleri de değerlendirilebilir” (Güder, 2016:17).

1.1 Araştırmanın nemi

Toplumun en önemli kurumlarının başında aile kurumu gelmektedir. Aile genel olarak nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin işlevlerinin yerine getirildiği bir kurumdur (Aydemir, 2007:3). Aile aynı zamanda topluma ait kültürün üretilip bir sonraki kuşağa öğrenme yolu ile aktarıldığı ve buna bağlı olarak da bir toplumsal organizasyonun somutlaştığı kültürel mirasçıların üretildiği bir alandır (Bayer, 2013:2). Her toplumda var olan aile kurumu, birbirlerinden farklı yapılara, farklı sosyoekonomik düzeylere, farklı yerleşim yerlerine sahip olarak bir bütün gibi görünse de belirgin farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar ile birlikte her aile bir Şekilde kendi düzenini inşa etmektedir. Çocuklar ise bu inşanın temeli, adeta var edilen düzenin geleceği olarak belirlenir. Çocuklar bu düzeni öğrenirken aile içindeki görev ve sorumlulukların cinsiyete göre belirleyiciliğine bizzat Şahit olarak büyümeleri, rol ve sorumluluklarda ideal olanın ne olduğuna yönelik bir öğrenme yaşamalarına neden olabilmektedir. Özellikle aile içindeki ilişkilerin Őekillenme sürecinde annenin görev ve sorumlulukları, babanın görev ve sorumlulukları anne ve babanın birbirleri ile olan iletişimi, annenin hemcinsleriyle, babanın hemcinsleriyle olan iletişimlerindeki tutum ve davranışları ocuk için ideal olanın ne olduğuna en etkili cevaptır. Bu bağlamda aile kurumlarının toplumsal cinsiyet çerçevesinde incelenmesi, ailenin ocuk zerindeki Şekillendirici gücünün etkisini anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Toplumsal cinsiyetin bireylerin gerek toplumda gerekse ev içi görev dağılımlında olası sorumluluklarını; sınırlayarak, engelleyerek belirlemek yerine daha bireysel farklılıkları gözetecek Şekilde, bireyin toplumsal kimliğini biyolojik kimliğine rselemeden ortaya koyabilmesini sağlayacak çalışmalar toplumsal cinsiyet rollerini doğru aktarılabilmesinde oldukça önemlidir. Aile bu düzeyde bilinçlendirilmesi gereken yegâne kurumların başında gelmektedir. Genel olarak aile içinde sağlıklı bir kişilik gelişim ortamı; çocuğa sevgi veren, girişim yeteneğini geliştiren, cinsiyetçi tutum gözetmeyen, özgüvenini geliştirebilmesi için onu destekleyen, çocuğa göre ayırım yapmadan değer veren, bağımsızlığı ve

kendini geliştirmeyi sağlayan bir ortam sunan aile yapılarında gerçekleşmektedir (Yeşilyaprak, 1993:2). Bu gelişimin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi, toplumda yaşanan cinsiyet eşitsizliğinin olumsuz sonuçlarını, geleceğe yönelik ortadan kaldırılmasını sağlayacak zihinsel bir dönüşüm başlatabilecektir. Böylece bireyler sahip oldukları cinsiyeti, bireysel farklılıklar ve insan olma zemininde birleştirerek benlik duygularını zedelemeyen, cinsiyetçi kalıplardan uzak, gelişimsel süreçlere doğru daha sağlıklı ilerleyecektir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı ilkokul düzeyindeki çocukların toplumsal cinsiyet rollerini öğrenme sürecinde ailenin rolünü ve önemini tespit etmektir.

Çalışmanın amacı aynı zamanda alana katkı sağlamaktır. Toplumsal cinsiyet çalışmalarında kullanılan birçok evrenin düşük sayıda tutulması ve sadece anne ebeveynlerin sıklıkla çalışmayı oluşturması bu çalışmanın katkı sağlama amaçlarından biridir. Örneğin: Okul ncesi Dönemindeki ocuklar üzerine yapılan bir çalışmada evren; aynı sınıfta eğitim gören 8 ocuk üzerinden sağlanmıştış (Güder: 2016:4). Eğitim kurumlarında yapılan çalışmaların çoğu lise ve okulöncesi döneminde kapsamaktadır. Dolayısıyla ilkokul dönemindeki çocuklarının cinsiyet rollerini öğrenme sürecini aile eksenli açıklamaya çalışan çalışmalar yeterince bulunmamaktadır. Bu yüzden ilkokul dönemindeki çocukları kapsayarak yapılan bu çalışma geliştirilebilir yönleriyle, alanda yapılabilecek diğer çalışmalara katkı sağlama amacı gütmektedir.

1.3 Araştırmanın Problemi

Türk toplumunda 20. yüzyılın başlarına kadarki dönemde ailenin ataerkil yani geleneksel formlara sahip bir nitelikte olduğunu söylemek mümkündür (Aydemir, 2007:5). Geleneksel zihniyete sahip aile, bireyleri modern hayatın sunduklarından faydalanırken kadının görev ve sorumluluklarının ev dışına yoğun bir şekilde taşınması aile yapılarında ciddi bir değişimin yaşanmasını zorunlu kılmaya başlamıştır. Buradaki en önemli mesele geleneksel formlara sahip toplumlarda kadınlar başta olmak üzere, biyolojik cinsiyetin bireylerin kendi varoluşunu ortaya koymada ciddi cinsiyet kalıplarına maruz kalmalarıdır. Kişiliği oluşturan

mizaç, yetenek, karakter gibi süreçlerin birleştiğinde neredeyse tamamen farklı zihinsel süreçlere, tutum ve davranışlara sahip olunması beklenen bireylerin cinsiyetlerinden ötürü aynı görev ve sorumluluklara tabi tutulması insan doğası açısından problemlere neden olabilmektedir.

Ülkemizde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yansıma biçimi erkek cinsiyetini egemen kılmaya yönelik gelişirken, kadının bu düzendeki algısı, pasifliğe esir edilmiştir. Özellikle *“Kız çocuklar daha çok eve dönük ve pasif nitelikler kazanacak şekilde yetiştirilmekte ve bu nedenle, sosyal, politik, ekonomik ve kültürel hayatın her düzeyinde erkek çocuklarla eşit, aynı derecede etkin olma olanaklarından yoksun, kalmaktadırlar”*(Vatandaş, 2007:21). Bu durumun yarattığı eşitsizlik erkek içinde oldukça ağır sonuçlara neden olabilmektedir. Örneğin: Türkiye’de bir ‘Türk’ hegemon erkekliğinden söz edilebilir, bu erkeklik algısının ülkemiz için başlıca özelliği; ‘atına(arabasına), avradına, silahına düşkündür; namusuna söz söyletmez gibi söylemlerin yer almasıdır. Bu durum kuşkusuz erkekleri, erkeklik hegemonyasına uymak zorunda bırakarak, neredeyse yaşlanıncaya kadar erkekliğini ispat edecek süreçlere iten bir erkeklik rolü yaratmaktadır. Bu yüzden erkeklik ve erkeklik ideolojileri erkekler için de oldukça baskıcı durumlara neden olabilmektedir (Demren, 2001:3). Aynı durum pasifleştirilmeye çalışılan kadınlık rolleri içinde geçerlidir. Ataerkil ağlarla donanmış toplumsal cinsiyet rolleri kadın için oldukça sınırlı alanlarda açıklanmıştır. Bunlar içinde en yaygın olanı ev içi alanlarıdır (Demren, 2013:4). Katı cinsiyet rollerine sahip toplumlarda kadınlar çoğunlukla ev içi rollerde kendi kimliklerini inşa etmektedir. Sonuç olarak var olan bir toplumsal cinsiyet rollerinin ataerkil sistemle birleştiği noktada her iki cinsiyet içinde oldukça yıpratıcı sonuçlar doğabilmektedir. Bu yüzden toplumsal cinsiyet çalışmalarının odak noktasındaki problem cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı yıpratıcı sonuçların insan doğasındaki yıkıcılığıdır. Bu çalışma, bu düzeyde problem olarak görülen toplumsal alandaki eşitsizliklerin aile içinde öğrenilen kalıp yargılarla başladığını vurgulamaktadır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1 Kavramsal Çerçeve - Toplumsal Cinsiyet Üzerine

Bu araştırmada, kavramsal zemini belirlemek amacıyla sıklıkla ifade edilen cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rolleri kavramlarına öncelik verilecektir. Belirlenmiş kavramlar için derin bir tanım aralığı oluşturulmaya özen gösterilmiş, özellikle kavramların çok yönlü açıklanmasına özen gösterilmiştir.

2.1.1 Cinsiyet (Sex)

Cinsiyet kavramı, en bilinen tanımı ile biyolojik olarak dünyaya geldiğimiz cinsiyet kimliğimizdir. Dolayısıyla doğduğumuzda sahip olduğumuz cinsiyetimiz bizim biyolojik cinsiyetimizdir (Suntekin, 2014:11). ‘Hermafroditizm’ gibi doğuştan getirilen çift cinsiyetlilik yani interseks bebekler olmadığı sürece belirlenen dar kalıpla ‘kadın’ ve ‘erkek’ cinsiyetleri biyolojik cinsiyet tanımının karşılığıdır. İnterseks bebekler, diğer doğan bebeklerin cinsiyetlerinden farklı cinsel organlara ve iç salgı bezlerine sahip olarak dar anlamdaki cinsiyet algısının dışında kalmaktadır (Suntekin, 2014). İnterseks kavram olarak; bir dizi doğal beden varyasyonlarını tarif etmek için kullanılan bir şemsiye terimdir yani stereotipik erkek ve kadın anlayışının arasında bir noktada yer alan bir dizi fiziksel özellik ya da varyasyonu ifade eden terimdir (Oll Avrupa, 2018:34). Hemafrodit cinsiyetlerin doğması sonucunda karşılaşılan durum interseks cinsiyetlerin varlığını ortaya koymaktadır. Hermafrodit, psödohermafrodit gibi isimlendirilen bu durum, tıbbi yazında cinsiyet gelişimi bozukluğu olarak adlandırılmaktadır (Başar, 2014:2). Cinsiyet tanımının tıp alanında kadın ve erkek olarak iki cinsiyet halinde bulunması, interseks olarak doğan bebeklerin cinsel gelişim bozukluğuna sahip olarak tanımlamalarına neden olmaktadır. Oysa cinsiyete yönelik yapılan çalışmalarda da artık üçüncü cinsiyet olarak interseks cinsiyetin varlığı kabul edilmeye başlanmaktadır. *“Aslında intersekslerin varlığı yalnızca iki biyolojik cinsiyet olmadığını ve bu konudaki “normal” algımızın da toplumsal olarak kurulduğunu göstermektedir”* (Çelebi ve Zimba, 2018).

Toplumda sadece kadın ve erkek cinsiyeti olduğunu kabul eden görüşler, diğer cinsiyetin ya da ileri de ortaya çıkabilecek cinsiyetlerin de var olabileceğine yönelik düşüncelerin gelişmesinde engel yaratmaktadır.

Cinsiyet (sex) kavramı, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü tanımlamaktadır, bu bağlamda cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetinden kaynaklanan demografik özelliklerin yansımadır(Topuz ve Erkanlı, 2016:4). Dolayısıyla fiziksel ve biyolojik özelliklerin bireyde bulunmasını sağlayan, böylelikle bireyin sosyal alandaki belirlenmiş sınıflara cinsiyetinin getirmiş olduğu özellikleri yansıtarak dâhil olmasını kolaylaştıran bir yapıya sahiptir. Cinsiyetin kadın ve erkek olarak ayrılmasında yatan temel farklılıklar; kadın ve erkeğin kromozom yapısı, hormonlarının farklılığı, üreme fonksiyonlarındaki farklılıklar ve vücudun genel yapısındaki farklılıklar biyolojik farklılık doğurmaktadır (Ersoy, 2009:3). Özellikle biyolojik farklılıkların altında yatan kromozom farklılığı bireyin kadın ve erkek oluşundaki en temel farklılığı tanımlamaktadır. Cinsiyet, insanda 23 çift yani toplam 46 kromozomdan oluşmaktadır, cinsiyeti belirleyen 23. kromozomsa XX veya XY olarak adlandırılır, bu durum sonucunda babadan gelen X ile anneden gelen X kromozomları birleşirse çocuk kız olur. Babadan gelen Y ile annenin X kromozomu birleşirse çocuk erkek olur(Şenel, 2001:1). Cinsiyetin oluşturduğu dişi ve eril farklılığın yarattığı biyolojik zemin tam olarak bu durumu ifade etmektedir. Dolayısıyla cinsiyet kavramı insanları, biyolojik anlamda üremeyi mümkün kılan: ‘dişi(female) ve eril(male)’ kimliği atfederken, sosyal alanda bu biyolojik kimliğin yansımalarını kolaylaştıracak cinsiyet rolleri olan ‘kadın (woman) ve erkek (man)’ kimliğini atfeden başka bir tanımını da içinde barındırmaktadır (Vatandaş, 2007:2). Kadın erkek ve dişi eril oluştaki ayrım toplumsal cinsiyet ve cinsiyet ayrımının da temelini oluşturmaktadır.

2.1.2 Toplumsal cinsiyet (Gender) ve toplumsal cinsiyet rolleri (Gender Roles)

Cinsiyet, biyolojik tanımının ötesinde birey açısından, yaşamın daha ilk yıllarından itibaren oluşan toplumsal bir kategoriye de ifade etmektedir(Vatandaş, 2007:1). Bu yüzden bireyin biyolojik cinsiyetini merkeze alan bir anlayışla, yaşama, düşünme ve davranışları toplumsal beklentiler içinde inşa edilmektedir. Oluşan bu dünyanın kavramsal adı toplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyetin biyolojik tanımından ayrılan toplumsal alanı ifade etmek için

kullanılan cinsiyet kimlikleridir. Dolayısıyla cinsiyet, bireyin biyolojisine göre belirlenen bir demografik kategoriyken, toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek olmaya yönelik toplumun veya içinde bulunduğu kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade etmektedir (Ersoy, 2009:2). *“Toplumsal cinsiyet (gender) kavramını sosyolojiye sokan Ann Oakley’e göre cinsiyet (sex) biyolojik erkek-kadın ayırımını anlatırken, ‘toplumsal cinsiyet’ erkeklik ve kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan sınıfsal bölünmeye ve farklılıklara gönderme yapmaktadır”* (Tunç, 2014:4). Bu kavram ilk defa 1972 yılında kullanılmıştır. Kadın ve erkek arasındaki ayırımın sadece biyolojik unsulardan olmadığı, ikinci süreç olarak kültürel ve toplumsal bir ayırımın da olduğu fikri üzerine temellendirilmiştir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet kadın ve erkeğe yüklenen rolleri kapsadığı için toplumun yapısına göre çeşitlilik gösterebilir. Bu yüzden toplumsal cinsiyet kavramının, toplumsal normlar açısından daha esnek ve eşitlikçi toplumlardaki tanımları ile daha geleneksel normlara sahip toplumlardaki tanımları arasında farklılıklar olsa da her toplum toplumsal cinsiyet kavramının varlığından söz edebileceğimiz bir evrensel yapıya sahiptir.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet 20.yy sonlarına doğru ayrılmıştır. O dönemlerde, Joan Scott bu ayrımı sorgulamaya başlayarak dil ile inşa edilen bir anlam yükünü toplumsal cinsiyetin cinsiyetten farklılığı olarak kabul etmiştir. *“Toplumsal cinsiyeti cinsiyetler arasında var olduğuna inanılan farklara verilmiş anlamlar”* (Aydar, 2018:28) olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden Scott; katı şekilde biyolojik cinsiyetlerden doğmuş gibi gösterilen toplumsal cinsiyeti, sınıf ve ırkları da kapsayacak şekilde yeniden tanımlanması gerektiğini söylemektedir. Günümüz toplumlarında kadın ve erkek sadece biyolojik farklılıklara sahip iki insan olarak tanımlanmaktan çok öteye gitmiştir. *“Söz konusu kavramlara biyolojik anlamları dışında toplumsal anlamlar da yüklenmiştir”* (Kadılar, 2012, s.13). Toplumsal cinsiyetin en güncel tanımı ve ilk kullanım alanı; cinsiyete dayalı ayrımların toplumsal olduğunda ısrar eden Amerikalı feministler arasında ortaya çıkmıştır. Özellikle 1960’larda ortaya çıkan 2. Dalga feminist hareketlerin evrensel bir kadınlık algısını reddetmeye başlamasıyla toplumsal alandaki rollerin boyutu sorgulanmaya açılrsa da 3. Dalga feminist hareketlerin 1990’ların başında; cinsiyet, sınıf, ırk, cinsellik, milliyetçilik gibi konuları ele alması toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Taş, 2016:10). Bu

çerçevede baktığımızda toplumsal cinsiyetin öncelikle cinsiyetten ayrıldığı noktalara dikkat etmek, daha da sonra toplumlarda cinsiyetin biyolojik yaptırımlarından ayrı olarak temsil ettiği kadın ve erkek kimliklerini incelemek gerekmektedir. Çünkü toplumun yapısına uygun şekillenmeye müsait olan toplumsal cinsiyet kavramı, katı rollere sahip toplumlarda farklı cinsiyet görünümlerini ifade ederken daha esnek düzeydeki normlara sahip toplumlarda farklı beklenti ve görünümü içeren modellerle karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin; Fransa'nın Tours şehrinde 64 yaşındaki bir erkeğin, kimliğindeki erkek cinsiyet bölümünü, interseks olduğu için nötr kimlik olarak değiştirilmesini talep etmiştir, dolayısıyla ilk defa nötr cinsiyet kimliğine sahip vatandaş olarak bu durum kayda geçmiştir (Avşar, 2015). Bu durum daha katı rollere sahip olan ülkelerde bu durumları yaşayan bireylerin daha fazla problem yaşamasına neden olabilmektedir. Toplumsal cinsiyetin, cinsiyet alanından ayrılmaya başlaması, toplumsal alandaki dönüşümlere yetersiz kalmaya başlamasıyla alakalıdır. Biyolojik alandaki farklılığın toplumsal alanda eşitsizliğe dönüşmesi, toplumsal cinsiyetin tanım ve hitap ettiği kitlenin yeniden düzenlenmesi gerektiğinin de göstergesidir. Kadın ve erkek her ne kadar farklı yaratılmış olurlarsa olsun bu, onların eşit haklara sahip olmaması anlamına gelmemelidir, bu yüzden ilk olarak toplumda mevcut olan toplumsal cinsiyetleri rollerinin köklü bir zihniyet dönüşümüne ikinci olarak aile içindeki rollerin eşit dağılımına önem vermek gerekmektedir (Gökkaya, 2015:14). *“Böylece toplumsal cinsiyet, kadınlarla erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat çekerek bir analiz kategorisi olarak, toplumdaki erkekler ve kadınlar arasındaki farkı gösteren, eşitlik/eşitsizlikleri deşifre eden, bir bakış açısı sunmaktadır”* (Altun ve Toker:61).

1970'lerle birlikte toplumsal cinsiyet çalışmalarında üç önemli aşama gerçekleşmiştir. Birinci aşamada kadın erkek ayrımının biyolojik süreçlerden ayrılmasına vurgu yapılmıştır; ikinci aşamada, öğrenilen cinsiyet rolleri ve toplumsallaşma sürecine önem verilmiştir, son aşamada; toplumsal cinsiyetin bütün sosyal sistemler içinde önemli bir merkezi rolü olduğu tespit edilmiştir (Ecevit, 2011:10). Bu yüzden toplumsal cinsiyet alanına tek bir görüş ve tanım egemen olmamıştır. Özellikle kendi arasında doğacı, gelişmeci görüş olarak ikiye ayrılan toplumsal cinsiyet görüşleri bulunmaktadır. Bu görüşlerin ilki; **doğacı**

görüştür. Bu görüşe göre, kadın ve erkek arasındaki ayrım biyolojik olarak getirilen özelliklerin bir sonucu olarak görülmektedir. Erkeklerin yapısal farklılıkları gereği kadınlardan daha güçlü, atik ve hızlı olmaları onları dışarıda avlanabilen, savaşçı ve hane dışına çıkabilmesini sağlamıştır. Kadınlar ise fiziksel olarak erkeklerden daha güçsüz görüldükleri için haneye bağlı bir düzene tabi tutulmuşlardır. Doğacı görüş kendi ideolojisini güçlendirmek için özellikle yapılan birçok biyolojik, genetik, psikolojik delilleri ortaya koymaya çalışmıştır. Yapılan zekâ testleri, motor becerilerinin cinsiyete göre gelişim hızı, sayısal zekâ farklılıkları, cinsiyetlere göre beyin yapısının incelenmesi ve elde edilen sonuçların farklılık düzeyi birer kanıt olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda erkek çocukların daha çok fen bilimleri kız çocukların daha çok dil ve edebiyat üzerine odaklanma girişimlerinde bulunması bu farklılıkların birer kanıtı olarak değerlendirilmiştir (Ecevit, 2011:11).

Bir diğer görüş; **gelişmeci görüştür.** Bu görüşün ortaya koyduğu düşüncedincinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki sıkı bağ olmadığı yönündedir. Gelişmeci görüş toplumsal cinsiyetin oluşumunu etkileyen faktörleri doğrudan cinsiyetin biyolojik getirisine bağlanamamaktadır. Kadınların biyolojik olarak erkeklerden en büyük farkı çocuk doğurabilmeleridir. Bu görüşe göre cinsiyetler arasında doğurganlık farklılığı dışında pek farklılık kalmamıştır. Bu durum, teknolojinin ilerlemesine bağlı olarak ortaya çıkan kas gücüne eskisi kadar ihtiyaç kalmaması neden olmuştur. Özellikle ev içinde görev ve sorumlulukların cinsiyetlere göre ayrılmasının bir önemi kalmadığını belirten gelişmeci görüş; erkeklerin evdeki sorumlulukları yerine getirebilecek beceriye sahip olduklarını da vurgulamışlardır. Gelişmeci görüş, insan davranışını açıklarken biyolojik süreçlerin belirleyiciliğinin etkisini çok fazla görmez. Daha çok insanın yetiştiği çevre ve sosyal ortamlar davranışın belirlenmesindeki öncüdür (Ecevit, 2011:12). Son olarak biyolojik farklılıkların var olduğunu reddetmeyen gelişmeci görüş, bu farklılıkların toplumsal alanda cinsiyet eşitsizliğini yaratacak kadar büyük farklılıklar olmadığını vurgulamışlardır.

2.1.3 Toplumsal cinsiyet rolleri(Gender Roles)

Toplumsal cinsiyet kavramının içinde değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli kavram toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumsal alanın devamını sağlayan normlar kümesi cinsiyet rollerini oluşturmaktadır. Bu tanımlamadan önce rol

kavramına getirilmiş kapsayıcı bir açıklamaya yer verilmelidir. “*Rol, çeşitli çalışmalarda belli bir toplumsal duruma ilişkin olarak beklenen davranışlar veya belli bir toplumsal durumdaki kişiden beklenen işlemlerle onun gerçek edimlerinin toplamı veya belli bir toplumsal duruma ilişkin gerçek davranış kalıpları ya da beklenen davranış kalıpları*” (Tan, 1979:158’den akt. Vatandaş, 2007:5). Cinsiyet rolleri toplumda var olan kadın ve erkek cinsiyetinin toplumun yapısına uygun olarak belirlenen, beklenen tutum ve davranışların gösterme biçimi olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri erkekliğin ve kadınlığın toplumsal alandaki var oluşlarını ifade eden ve bunları birer davranış tarzı olarak sunan bir sosyal oluşum ağı olarak tanımlanabilmektedir. Aynı zamanda toplumun tanımladığı ve bireylerin yerine getirmelerini beklediği görev ve sorumlulukların cinsiyetle ilişkili olarak tanımlandığı bir alan da yaratmaktadır, dolayısıyla bu kavram, cinsiyet kalıp yargıları ya da toplumun belirlediği cinsiyet farklılıklarını da ortaya koymaktadır (Arıcı, 2011:25). Toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel, etnik ve coğrafi farklılıklara göre şekillenen kadın ve erkek kimliklerine yüklenen rolleri içermektedir. Cinsiyet rolleri bireylerin daha çok kadınsılık ve erkeksilik ile ne kadar ilişkili olduğu ya da aidiyetini hangi role daha çok hissettiği ile alakalıdır. “*Kadınsı cinsiyet rolleri sıklıkla hassasiyet, anlayış, duygusallık, bağımlılık özellikleriyle; erkeksi cinsiyet rolleri ise liderlik, baskınlık, bağımsızlık gibi özelliklerle karakterizedir*” (Zara ve Özdemir, 2011). Kadınsı ve erkeksi tavır olarak maskülen ve feminen roller daha detaylı tanımıyla şu şekilde ayrılabilir. Ağırbaşlı, anlayışlı, başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı, boyun eğen, cana yakın, çocukları seven, duygusal, gönül alan, kaba dil kullanmayan, kadınsı, merhametli, namuslu, sadık, sevecen, tatlı dilli gibi sıralanmaktadır. Maskülen özellikler; ailesine karşı sorumlu, baskın, duygularını açığa vurmeyen, erkeksi, güçlü, girişken, gözü pek, haksızlığa karşı tavır alan, hırslı, idealist, kendi ihtiyaçlarını savunan, kendine güvenen, kuralcı-katı, lider gibi davranan, mantıklı, otoriter şeklinde sıralanmaktadır (Gelibolu, Tanrıkulu, 2014:3).

Toplumsal cinsiyet kavramının biyolojik alandan beslenerek cinsiyet rollerini ortaya çıkartması dar anlamlı bir cinsiyet rolleri oluşmasına neden olmuştur. Çünkü dar anlamıyla toplumsal cinsiyetin öngördüğü tutum; ‘kadın, kadın gibi erkek, erkek gibi olmalıdır üzerine şekillenmektedir (Bingöl, 2014:2). Kadınsı ve

erkeksi rollerin kadın ve erkek üzerinde anatomik farklılıklardan dolayı bu kadar reddedilemez düzeyde davranış atfetmesi heteroseksüelliğin doğallaştırılmasına da neden olmaktadır. Oysa heteroseksüellik dışında yönelim adı altında birçok cinsel yönelim ağı heteroseksüellik gibi varlığını sürdürmektedir. Günümüzde kadının kadın gibi erkeğin erkek gibi olması heteroseksüel ilişkileri bile zorlamaktadır. Bir kadının maskülen olması ya da bir erkeğin heteroseksüel bir birliktelikte olsa dahi feminen davranması biyolojik cinsiyetine ters bir özellik sergiliyor gibi gösterilebilmektedir. Bu durumun değişmesini sağlamak öncelikle toplumsal cinsiyet rollerinin biyolojik bir yaptırım doğurmadığının bilinmesiyle başlayacaktır. Toplumsal cinsiyet biyolojik ayırmadan çok daha öte ve geniş değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. “Bireyin biyolojik cinsiyetinin doğrudan bir sonucu olmak zorunda değildir”, en net haliyle “toplumsal cinsiyet, bireyi kadınsı ya da erkeksi olarak karakterize eden psikososyal özelliklerdir” dolayısıyla kadınsılık ya da kadınlık, erkeksilik veya erkeklik tümüyle toplumsal ve kültürel olgulardır (Bingöl, 2014:3). Bu yüzden bu kavramlar evrensel olarak nitelenebilecek ya da bireylerin biyolojik doğalarına atfederek genelleştirilebilecek kavramlar değildir. Zaman, mekân ve kültürel özelliklere göre çeşitlilik gösterebilmektedir.

Literatüre kazandırılmış cinsiyet rolleri olarak değerlendirilen kavramlardan biri de androjen kimliklerdir. Bu kavramı kullanan ilk kişi Sandra Bem'dir (Dökmen, 1994). Androjen kimliği, cinsiyet rollerine ait kimlikler olarak çalışmalarına kazandırmıştır. Erkeksilik, kadınsılık ve androjen kimlik olarak üç ayrı cinsiyet rolü üzerine yaptığı çalışmada erkeksi olarak adlandırılanlar kadınsı rolleri düşük olanlardır, kadınsılar ise erkeksi rolleri düşük olanlardır. Androjen kimlik içine kadınsılık puanı kadınsılık ortalamasının üstünde, erkeksilik puanı erkeksilik ortalamasının üstünde olanlar için kullanmıştır (Dökmen, 1999:4). Androjen kimlik kavramı cinsiyet rollerinde oldukça önemli bir kavramdır. Androjen kimlik tanımı gereği erkek ve kadın özelliklerini bireyin kendi benliğinde bir denge halinde bulundurduğu ve eşit bir hisse sahip olduğu kişilerin tanımlanmasında kullanılmaktadır. Ayrıca androjen yani hem maskülen hem de feminen özelliğin yüksek olduğu ve kayıtsız yani hem maskülen hem de feminen özelliğin düşük olduğu cinsiyet kimliği olarak da tanımlanabilmektedir (Gelibolu ve Tanrıku, 2014:2). Androjen kimliklere sadece bireyler için

kullanılmamaktadır. Cinsiyet rollerinde dengeli bir dağılım olan ve hem fiziksel gen de zihinsel becerilerdeki farklılıkların en az seviyede tutulduğu toplumlar için de bu kavram kullanılabilir.

2.1.4 Toplumsal cinsiyet rollerinde erkeklik ve kadınlık kavramları

Toplumsal cinsiyet rolleri her cinsiyetin toplumsal alandaki rolünün yansımaları kapsayan önemli bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmalar genellikle kadın ve kadın hakları üzerine yapılan çalışmalar gibi algılsa da toplumda erkeğin baskılandığı, mecbur bırakıldığı kutsanmış yükümlülükleri de aynı oranda eleştirmekte ve eşitlik sağlamak için çabalamaktadır. Çünkü toplumsal cinsiyet için kadın ve erkek fark etmeksizin her ikisi de insandır ve insani değerleri, kimlikleri vardır bu yüzden toplumsal cinsiyet rollerinin temelinde eşit yaklaşım dolayısıyla her iki cinsiyetinde yaşadığı problemleri cinsiyetçi tutumdan uzaklaştırma amacı barındırmaktadır (Çoşkun, Özdilek, 2012:9). Ancak zamanla bu özelliklerine toplumsal yapı ve kültürlerin etkisiyle cinsiyet adı altında etken ve edilgen cinsiyet tutumlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum çocukluk yıllarından başlayarak toplumun kültürel öğelerinden etkilenecek cinsel kimliğimizi bu düzeyde inşa etmekle pekiştirilen bir durum olarak devam etmektedir. Cinsel kimliğin erken yaşlarda biyolojik özelliklerden oldukça bağımsız olarak sosyal rollerle şekillendiği görülmektedir, dolayısıyla kadınlık ve erkeklik kavramlarının cinsel kimlik üzerindeki etkisi de; giysi, oyuncaklar, renk tercihleri gibi yüzeysel simgelerle belirlenmektedir (Vatandaş, 2007:4).

Bir kez cinsel kimlik belirlenip açıklandıktan sonra, ikinci yapılacak durum iki cinse ilişkin inanç ve tutumların belirlenmesi, geliştirilmesidir. İnsanlar, bireylerin cinsiyetlerinin birbirlerinden nasıl ayrıldıklarını ya da nasıl ayrılmaları gerektiğini düşünerek çoğu zaman zihinsel bir kadınlık ve erkeklik rolleri inşalarına girmektedir, dolayısıyla burada önemli olan durum toplumun iki cinse ilişkin görmek istedikleri rollerin temsil boyutunu ne olduğudur (Vatandaş, 2007:5). Özünde diğer başlıklarda bahsedildiği gibi kadın ve erkek cinsiyetinin kadınlık ve erkeklik olarak inşa edildiği alandaki tanımını kapsayan toplumsal cinsiyet rolleri, zaman açısından ve topluma egemen olan kültür açısından çeşitlilik göstermektedir. İlk olarak **kadınlık** ve **erkeklik** ile **kadınısı** ve **erkeksik** kavramlarını tanımlamak gerekmektedir. Toplumsal rollerin inşası başlığı

altında değinilmesi gereken kavramlar kadınlık ve erkekliktir. Çünkü toplumsal rollerin inşa ettiği tanım bu kavramları içermektedir. Kadınlık, kadınsı, erkeklik, erkeksi gibi tabirler çoğu zaman birbirleri yerine kullanılan kavram gibi görünse de farklı bilimsel alanlara, farklı konulara ve çalışılan spesifik temalara göre bazen erkeksilik bazen de erkeklik ya da bazen kadınsılık ya da kadınlık kavramının tercih edildiği görülmektedir. *Daha sonra ele alınacağı gibi, genel olarak toplumsal cinsiyetçilik ideolojilerinin etkisi altında erkek olmaya atfedilen özelliklerin kişi tarafından sahiplenilmesi ve yansıtılması durumu erkeksilik (masculinity) olarak tanımlanırken. Toplumsal normlar çerçevesinde geleneksel erkeklik ideolojisinin beklentilerini davranışa dökme veya dökmemeye arasında gidip gelen bir performanslar bütünü ve sosyal statü kazanım çabası ile daha da ilintili bir kurgu durumu ise erkeklik (manhood) olarak tanımlanmıştır* (Uğurlu, Türkoğlu, 2019:7). Bu durum kadınsı ya kadınlık içinde geçerlidir. Kadınsı olarak tarif edilen nitelikleri benimsemek ya da benimsememek durumu kadınsılığı ifade ederken, davranış, statü ya da normlara uygun hareket edilmesi gereken tutumlarda kadınlığı ifade etmektedir. Kadınsı ve erkeksi tutumları toplumsal cinsiyet rolleri başlığı altında bahsedildiği gibi yumuşak, sakin, yardımsever, kendine bakan gibi özellikler kadınsı tutumlar için, yiğit, cesur, evine bakan, sert görünümlü tanımlamalar da erkeksi tutumlar için kullanılmaktadır. Burada kadınlık ve erkeklikten ayrıldıkları nokta cinsiyetten bağımsız olarak bir kadının erkeksi durumu ya da bir erkeğin kadınsı durumu gözlemlenebilmektedir.

2.1.5 Erkeklik kavramı

Kavramların tarihsel değişimine bakıldığında öncelikle erkeklik kavramı birçok tanım açısından geçtiği görülmektedir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasındaki 1970’li zamanlarda erkeklik kavramı oldukça katı ve idealize edilmiş durumda tanımlanmaktaydı. Erkeklik bu idealleştirme sürecinde erkek modelin oluşumunu da etkilemiş, erkek cinsiyeti, mantıklı, atılgan, korkusuz, akılcı, güvenli, bağımsız, soğukkanlı, güçlü, katı, saldırgan ve aktif, toplumsal yapıda güçlü olabilen bir boyutta değerlendirilmiştir (Uğurlu, Türkoğlu, 2019:6). Zaman içerisinde feminizmin en büyük katkılarından biri olan soru ‘Evrensel bir erkeklik tanımının yapılıp yapılamayacağı’ birçok zihinsel dönüşümün başlamasına yardımcı olmuştur. Bireysel farklılıkların insan doğasındaki sonucu tek tipleşmenin neredeyse imkânsız olduğudur. Bu yüzden farklı düzeylerde yaşanan

erkeklik deneyimleri de sonuç olarak tek bir genelleştirilebilen erkeklik kavramının olmadığına yönelik düşüncelerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Hatta bu düşünce tarzı tek tip erkeklik üzerine yoğunlaşan düşüncelerin eleştirilmesine yönelik bir tarafın oluşmasını da sağlamıştır. 1980'ler ile birlikte erkekliğin tek tipleştirilmesinin dar bir anlam ifade ettiği bu yüzden homojen bir yapıda değerlendirilemeyeceği daha geniş çerçevede erkekliğin tek tür olmadığına yönelik görüşler gelişmiştir. "Farklı erkeklik deneyimlerinin var olduğu iddialarının sonucu olarak tek tipleştirici erkeklik tanımlarına karşı eleştirel bir mesafelenme" meydana gelmiş ve 1980'lerde erkekliğin tek bir türü olmadığı, homojen bir grup oluşturmadığı düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır (Kepekçi, 2012:4). Bu düşünce türünün özünde erkeklik kavramının da kadınlık kavramının da bir standardize edilebilecek bir durum olmadıklarını, yeniden üretilen ve değişen tanımları olduğuna yönelik düşünce yatmaktadır. Dolayısıyla kadın ve erkek olmanın da tanımsal alanı sürekli olarak tartışılan ve toplumsal alandaki karşılığının değişime açık olmak zorunda olduğu görüşünü dikkate değer bulunmaktadır. Sonuç olarak maskülenlik ya da feminenlik yoktur. Feminenlikler ve maskülenlikler vardır.

20.yy ikinci yarısı ve 1990'lar ile beraber erkek ve erkeklik üzerine pek çok sosyo-kültürel ve siyasal çalışmalar düşünürler tarafından kaleme alınmıştır. Özellikle Connel'on Mascul Tğinities [1995] yani Erkeklikler (2005) adlı çalışmasını 1995'te yayımlaması daha sonra Erkekler ve Oğlanlar(2000) adlı çalışmaları ile bu alan artık bağımsız bir çalışma ve araştırma alanı olarak kabul edilmiştir (Horzum, 2018:76). Connel, erkek ve erkeklik kavramları üzerine çalışma yapana kadar feminist kuramlar erkeklik çalışmalarının, kadın çalışmalarının yanında ihtimal edilen bir alan olarak görmekteydi. 1950'lerden 90'lı yıllara kadar erkeklerle ilgili meselelerin üzerine fazla gidilmediği ihmal edilen görüşler arasında yer almaktadır. Chris Haywood, Michele Cohen gibi kişiler erkek ve erkeklik çalışmalar öncü olmuş çağdaş araştırmacılarıdır. Toplumsal cinsiyet çalışmalarında otuz yıl öncesine kadar kadın çalışmaları akla gelirken yapılan birçok araştırma konusu ile erkek ve erkeklik ihmal edilen alanlar aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu alanın yeşermesinde en büyük katkı Erkek Özgürlük Hareketi başlığı altında öncü olan Kimmel, Aronson ve Connell'dir. Connel, Kimmel ve Aronson'ın da belirttiği üzere kısa ömürlü bir özgürlük

hareketi olsa da Kadın Özgürlük Hareketinin akabinde ortaya çıkarak bütün cinsiyet kimliklerini ve buna bağlı rolleri özgürlük şemsiyesi altında toplama hedefi içinde bulunmuştur (Horzum, 2018:77). Türkiye’de de erkeklerin destekleri ile oluşturulmuş birçok grup bulunmaktadır. Akademide, sokakta, dernekler yoluyla ataerkile karşı örgütlenen radikal görüşlere sahip kadın mücadelelerini destekleyenlere karşı gruplanan erkek hareketleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle 2008’ yılında İtalyan sanatçı olan Pippa Bacca’nın tecavüz sonucu öldürülmesini tepki göstermek için hem sokağa hem de geniş çalışmalara başlanması gösterilebilir. Bu çalışmalar sonucunda Türkiye’de Biz Erkek Değiliz İnisiyatifi olan ‘BEDİ’ kurulmuştur. “*Toplumsal cinsiyetin, heteroseksizmin ve hegemonik erkekliğin, kısaca eril tahakkümün tartışıldığı” bir başka oluşum, Rahatsız Erkekler grubudur*” (Kepekçi, 2012:11). Erkek Muhabbeti adlı altında kurulan bir diğer oluşum ise Erkekler Erkekliklerini sorguluyor atölyesi ile erkekliklerini, ataerki düzeni, erkekleri, feminist ve LGBT hareketlerinin yaşadıkları tecrübeler doğrultusunda sorgulamayı hedeflemektedirler. Özellikle bu grup geniş ve çeşitli bir sorgulama platformu oluşturma hedefinde hala çalışmaları devam etmektedir.

Türkiye’de erkeklik kavramının inşa edilmesinde önemli süreçler gözlemlenmektedir. Özellikle erkeklik ispatını gerçekleştirildiği yazısız birkaç aşama bulunmaktadır. Bu durum yine genelleştirilmiş erkeklik modeli yarattığı için bu durumun dışında kalanlar erkeklik kimliğinden de dışlanmaya maruz bırakılmaktadır. Erkeklik rolü, toplumsal açıdan kabul görebilmesi için geçmesi gereken dört aşama bulunmaktadır. Bu dört aşama; sünnet, askerlik, iş bulmak, evlilik olarak sıralanmaktadır (Kepekçi, 2012, 13). Her erkeğin on sekiz yaşından önce her türlü oğlan olduğuna dair olan kavram gerçeklik toplumsa sünnet aracıyla herhangi bir yaş aralığına indirilmektedir. Sünnet dolayısıyla erkekliğe geçişin ilk adımıdır. Bu durumun düğün şeklinde kutlanması ise erkeklik rolünün çocuk açısından eril düşünceyle birleştiği noktayı temsil eder. Dolayısıyla eril düşünce sünnet düğünü ile erkekliği kutsamaktadır. Bu yüzden başta Güney Afrika’da ve birçok Müslüman toplumlarda, erkeklerin kanlı sünnet törenlerine katılması erkekliğe kabul edilmek için önemli bir basamaktır, burada inşa edilen erkeklik özelliği, bıçağın açısına katlanabilmesi dolayısıyla kuvvetli ve korkusuz olduğunu ispat etmesini de içermektedir (Akgül, 2010:66). Bir diğer erkekliğe

geçiş askerliktir. Askerliğini yapmayan erkek çocukların toplumda hoş karşılanmaması ve askerliğe kabul edilmeyen erkeklerin yarım erkek olarak damgalanması yine erkeklik inşasında gelinen katı, acımasız süreçlerden biridir. Erkek çocukların, yaşı geldiğinde, erkekliğini oluşturmaya çalışırken yaşadığı karmaşalardan bir diğeri olan ‘vatani görevini yerine getirme, vatan toprağını canı pahasına koruma’ bu durum da davullu zurnalı eğlencelerle yapılarak erkekliğin ikinci süreci de tamamlanır (Kepekçi, 2012:15). Üçüncü aşama iş bulma sürecidir. Bir erkeğin evlenebilmesindeki büyük koşullardan biri iyi bir işe sahip olmasıdır. Buradaki temel alt yapı bir evi geçindirebilme gücü ve becerisine sahip olması gerektiğidir.

Son olarak evlilik; erkeklerinde tam bir erkek olarak görülmesinin koşulu evlenebilme hatta daha açık ifade ile cinsel deneyimlerini toplumun kabul gördüğü şekilde gerçekleştirebilme, üreyebilme olarak bakılmaktadır. Babalığın erkekliğin ispatı olduğu hala günümüzde birçok kültürel kesimde varlığını devam ettiren bir söylemdir. Böylece ‘erkek adam’ sünnetini olan, askerliğini bitirmiş, evlenmiş, evine bakabilmiş ve mümkünse erkek çocuk babası da olabilmiş olmandır gibi katı bir ortaya çıkmaktadır. Bu katı sınıflandırılmaların geleneksel düzendeki sonucu da kadınlarında kimlik rollerini belirleyen öteki nasıl olmalı gruplarının oluşmasını zemin hazırlamaktadır. Özellikle erkeklerin Türkiye platformunda yaşadığı baskılanma ve erkekliklerini ifade edici kıstas keskinliği tıpkı kadın kavramının tarihsel düzlemdeki seyri kadar acımasız ve katıdır. Bu yüzden toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi kadın ve erkek cinsiyetlerinin sosyal roller zeminindeki inşasında daha uyumlu ve eşitlikçi olabilme adına büyük önem taşımaktadır. Hegemonik erkeklik kavramı da bu toplum anlayışlarının sonucunda doğmaktadır. Toplumların uzun süre içselleştirdiği kültürel hegemonyaların birer olması gereken haline dönüşmesi, bu beklentilerin rolleri nasıl oluşturduğunu anlamamızı kolaylaştıracaktır. Connel’in ortaya attığı hegemonik erkeklik kavramı da bu süreçten beslenmektedir. Connel erkeklik çalışmalarıyla ilk kez bu kavramı kullanmıştır. Bu bağlamda “iktidarı elinde tutan erkeklerin sahip olduğu erkeklik imgesi” olarak nitelenen “hegemonik erkeklik” 1980 yıllarında daha da geliştirilmiştir (Kepekçi, 2012:18). Çoğu kişiler tarafından erk-eklik kavramları erkeklik oluşumuna neden olduğu için zaten erkekliğin bir hegemonya olduğunu savunsa da bu alandaki en önemli çalışmalar Connel ile başlamıştır. Hegemonik

erkeklik kavramı erkeklerin doğrudan oluşturduğu ve fayda sağladığı bir alan olarak olmasa da toplumda gerek devlet kurumları gerek iş yerleri, gerek örfi kurallar çerçevesinde, hegemonik erkeklik erkekler için yararlanması gereken bir duruma dönüşmektedir. *“Hegemonik erkeklik, kendi iktidarı içerisinde kadınların icra etmesi gerekenleri, yani kadınlıkları belirlemekle ve normalleştirmekle kalmaz, erkeklik hiyerarşisinde hegemonik olmayan, bu tanıma girmeyen erkeklerin icraatlarını da ikincil konumda tutmayı, ötekileştirmeyi amaçlar”* (Paralik, 2015). Hegemonik kavramındaki erkeklik, erkek cinsiyetinden ayrı olarak erkeklik kavramı üzerinden inşa edilmiş üstünlük, baskınlık, yücelik sıfatlarına yöneltilen hem bir eleştiri hem de bir açıklama durumudur. Erkeklerin hegemonik erkeklikten beslenmeye neden ihtiyaç duyduğunu anlamak, erkeklik kavramının nasıl oluştuğunu anlamamızı da kolaylaştıracaktır. Özellikle erkek çocukların, yetiştirilirken ev içindeki düzen gereği, babayı az görmesi ve anne ile daha çok cinsel kimlik gelişimine başlaması kritik noktalardan biridir. Yalnızca anne ile yetiştirilse bile erkek çocukların örnek bir erkek modele ulaşabilmelerinin ender olması; buna bağlı olarak toplumsal düzende baskılandığından dolayı babayı yani dolaylı yoldan erkekliği daha üstün görme ve yüceltme girişiminde bulunması erkekliği erkek çocuklar için daha arzulandır boyuta taşımaktadır (Kepekçi, 2012:15). Buradaki önemli ayrım annenin sürekli yanında olsa dahi kız çocuk kadar onu kendi cinsel kimliğiyle bütünleşmesine izin vermemesi çocuk içinde cinsiyet ayrımının oluşmaya başlamasına zemin hazırlamaktadır. Erkek çocuk için anneye bağlılık onu temsil etmeyen bir cinsel kimlik içerdiği için anne ile bağlılık kurmayı reddeder dolayısıyla kendi cinsel kimliğini oluşturmaya başlamaktadır. Özellikle Chodorow’a göre erkek çocuğunun ayrı bir insan olabilmesi için erken yaşlarda başlayarak belirli sınavlardan geçmek zorunda olması durumu ortaya çıkmaktadır (Kepekçi, 2012: 17). Sonuç olarak hegemonik erkekliğin siyaset, cinsellik, şiddet ağlarından beslenen süreçleriyle erkek cinsel kimliğini oluşturmada büyük bir öneme sahiptir. Hegemonik erkeklik zihniyetinde, cinselliği karşılanması gereken bir ihtiyaç olarak görülerek çoğu zaman kadın bedeni ve kadın nesneleştirilmektedir. Cinselliğe yönelik cinsel şiddet içeren küfür ve argo söylemleri de oldukça yaygın, normal ve ihtiyaç olarak görülmektedir. Cinselliğin bu şekilde inşa edildiği bu kavramda cinsel yönelim farklılıkları söz konusu bile olamazken genel kabul görülen ilişki tarzı heteroseksüel birliktelik olan iki karşı cinsin birlikteliği

yönünde gelişmiştir. Özellikle Türkiye’de de hegemonik erkeklik ötekilerini yaratmaktadır bu ötekiler arasında, LGBTI bireyleri, vicdani retçileri, engelli erkekleri, kısır erkekleri saymak mümkündür (Öner ve Şimşek 2015:3).

Carl Gustav Jung erkeklik kavramı üzerine tanımlama yapan bir psikanalisttir. Jung Dört Arketip Kitabında da bahsettiği Gnostik Kuramını kişinin iyi-kötü, bilinçli-bilinçdışı ve eril-dişi olarak ayırarak bu alana katkısını sağlamıştır. Jung’a göre mesele insanların kadın ve erkek olmasına bakılmaksızın dişil ve eril özelliklerinin daha önemli olduğunu vurgular. Kutsal evlilik kavramını kutsal ruhun vücut ile birleşmesi olarak tanımlaması sonucunda iki zıtlık içeren kavramların nasıl bir araya geldiğini açıklar bu kavramlara anima-animus terimleri eşlik eder Jung’un çalışmalarında. ‘Jung’a göre, “insan doğamızda eril ve dişil unsurlar birleşiktir. Ancak, erkekteki dişil unsur, kadındaki eril unsurun olduğu gibi, yalnızca arka planda kalmış bir şeydir’ (Horzum, 2018:82). Bu açıklamada bir kadının androjen kimliğinde animus denen eril bir taraf bulunmaktadır. Aynı zamanda bir erkek içinde anima denilen dişil bir yön bulunmaktadır. Jung bu anlamda insanlığın bütünlüğünü bu yönlerin birleşiminde görür onları tanımlarken bir diğerinde bulunan yön ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Jung Dört Arketip kitabındaki anne arketipi ve anne kompleksi çalışmaları da erkeklik kavramının şekillenmesinde birer kaynak olarak kullanılabilir. Özellikle anne arketipini annelikle ilgili özellikler tanımlayan Jung; bakıp koruyan, besleyen, otoriter, bereket, taşıyan gibi sıfatların anne arketipini oluşturduğunu savunmuştur (Yılmaz, 2017). Arketip kavramı doğrudan tanımlanabilecek bir kavram olmadığı için Jung’un annelik arketipi de belirli tezahürlerle açıklanmaktadır. Anne kompleksi, anne oğul kompleksi psikanalitik düşüncedeki özdeşim sağlamada yaşanan sıkıntılara benzer süreçleri doğurmaktadır. Anne kompleksinin kız ve erkek çocuklarda farklı etkileri olması anne ile kızın mücadelesinde benimseyen, reddeden, özdeşim kuran gibi ilişkiler ortaya çıkarken anne, oğul sürecindeki ortaya çıkan komplekste homoseksüellik veya heteroseksüellik ilişkilerinin bilinçdışında anneye bağlandığı görülmektedir. ‘Erkekteki anne kompleksinde anne arketipinin yanı sıra cinsel partnerinin imgesinin, yani anima’nın da önemli bir rol oynamasının nedeni bu farklılıktır’ (Yılmaz, 2017:24). Erkeğin bu anlamda ilk karşılaştığı dişi yaratık anne olduğu

için kız çocuktan daha farklı daha karmaşık bir ilişki tarzı oğlan çocuğu için gelişmektedir.

2.1.6 Kadın kavramı

Türkiye’de kadınlık kavramının oluşum süreci önem taşımaktadır. Bu sürecin oluşumu genel hatlarıyla üç dönemi kapsamaktadır. Öncelikle İslamiyet öncesindeki dönem için kadın kavramına bakıldığında; toplumsal cinsiyet farklılığına uğramak diye bir şey görülmeyecek kadar az olduğu tespit edilmiştir çünkü kadın İslamiyet öncesinde, neredeyse erkek ile eşit konumda görev ve sorumluluklara tabi olmaktadır (Bingöl, 2014:4) Ev idaresi, ülke yönetimi, hakanın yanında yer alma gibi ritüellerde kadının hâkimiyeti gözle görülecek kadar ön plandadır. Ayrımcılık, şiddet ya da cinsiyetçi söylemler gibi kadını ötekileştiren içerikler İslamiyet öncesi dönemde karşılaşılan bir durum olarak görülmemektedir. Özellikle çocuk yetiştirme ve doğurma gibi özellikler bu dönemde kadının daha değerli görünmesini sağlayacak özellikler olarak değerlendirilmektedir. Örnek olarak; Altay ailelerinin kadın ve erkek ilişkilerinde eşit tutum ve söylemelere yer vermesi yaygınken kadınların bir örtü arkasından erkeklerle konuşabilmesi gibi durumlar söz konusu değildir (Bingöl, 2014:5). İslamiyet öncesi dönemde kadınlık kavramının oluşumunu etkileyen örnekler arasında İskitlerin yaşantı tarzını da değerlendirebiliriz. İskitler aynı zamanda Bozkır kavmi olan Sarmatlar ile aynı sahada yaşamış bir kavimdir dolayısıyla yaşantı tarzları da benzer özellikleri içermektedir. İskit ve Sarmatlar'ın hayat tarzında; Sarmat kızları ata biniyor, ok atıyor, at üzerinde kargı savuruyor, düşmanla savaşarak, üç düşman öldürmedikçe evlenemiyorlardı özellikle Herodot Amazonların Sarmat kadın savaşçıları olduğunu da bildirmektedir (Bedirhan, 2009:45). Kadınların birer savaşçı özellikte yaşadıklarını ispat eden bir diğer bulgu da Tiflis alanından sekiz mil uzaklıkta 1928 yılında bir grup tarafından bulunun kadın mezarında, silahı ile birlikte gömülmüş halde olmasıdır. Sonuç olarak kadınlar toplumda erkeklerin gerisinde ya da ikinci planda olmayarak siyasi, askeri ve sosyal alanda hâkim bir rol üstlenmiş durumdadırlar.

İslamiyet Dönemi: İslamiyet Dönemi ayrı bir başlık içinde değerlendirilmesi gereken bir alandır. İslamiyet’in günümüz coğrafyasında hem kurucu hem öteki kurucu olma rolü ile büyük öneme sahiptir. İslamiyet’in kabulü günümüzde şekillenen birçok algının kaynağını oluşturmaktadır. 8.yy ve 12.yy arasında Türk

halkında yoğun bir taleple İslamiyet’i kabul etme ve değişime uğrama başlamaktadır. İslamiyet’le birlikte özellikle erkekler, toplum tarafından amacından öteye yorumlanan dini yargı, kural ve sosyal inançlarla statüsü farklılaştırılmaya başlanmıştır dolayısıyla kadının da toplumsal alandaki prestiji ve statüsü başkalaşmıştır(Bingöl, 2014:4). İslamiyet’in özünde kadına büyük haklar vermiş olmasına rağmen, toplumsal alandaki bazı ayet ve hadislerin anlamlarının dışında ifadelerle açıklanmış olması kadını farklı bir statüde değerlendirilmesine neden olmuştur. Örneğin; Bakara Suresi: “*Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar*” (Diyanet, Bakara Suresi, 282). Ayetinde anlatılan: Malî konularda şahit ya iki erkek ya da bir erkek, iki kadın olacaktır açıklaması ile bir kadın yerine iki kadının şart koşulması erkek sayısına bağlı olarak belirlenmektedir. Bir kadın yerine iki kadının seçilmesi akıl ve dürüstlüğüne yetersiz olduğundan değil, özel durumda olma gibi süreçleri dikkate aldıkları için bir tedbir açısından böyle bir ilave yapılmıştır aynı zamanda kadını ikincilleştiren bir söylem olmadığını ‘erkek bulunmadığı takdirde’ denilmemesinden de anlaşılmaktadır (Diyanet Başkanlığı, 2017:446). Kuranın diğer ayetlerine bakıldığında kadının ve erkeğin üstünlüğü Allah katında eşit olduğuna dair birçok kanıt bulunurken bu ayetin yorumlanma şekli İslamiyet’i benimseyen toplumlarda cinsiyetçi tutumların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bir diğer tartışılan ayet Nisa Suresi 11. Ayettir, miras hukukunda iki kadının bir erkeğe eşit tutulduğuna yönelik tasvir edilen suredir. “*Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadına payı kadar vermenizi emreder. İki den fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur*” (Diyanet, Nisa Suresi,11-12.Ayet). Nisa suresindeki miras paylaşımı kurandaki erkeklerin evlerini geçindirmek zorunda olduğu emrine karşı kadınların böyle bir sorumluluğa sahip olmadıkları için erkeğin alacağı malı paylaşmak zorunda kalması sonucunda adil olunma koşuluyla böyle bir yorum getirilmiştir. Eşitlikçi bir zeminin oluşturulmaya çalışıldığı İslamiyet için söylenmesi gereken özelliklerdendir. Kuran’ın indirildiği dönem için ciddi yenilikler getirdiği gözlemlense de içerisindeki bazı hükümlerin, kadınlar açısından tefsiri zamanla değiştirildiği için toplumsal açıdan ayrıştırılan ya da ikinci plandaymış gibi gösterilen sonuçlara neden olabilmektedir. Türklerin sosyal hayat için benimsedikleri yaşantı biçimleri İslamiyet, Arap ve İran kültürü sentezinde

uygulamalardan oluştuğu için yapılan her düzenleme sadece İslamiyet üzerinden yorumlanmamıştır fakat genel formatta bu sentezin sonuçları İslamiyet için cinsiyet ayrımcılığını meşrulaştırıcı bir zeminde değerlendirilmesine neden olmuştur (Bingöl, 2014:4).

Osmanlı Dönemi; Osmanlılar dönemine varıncaya kadar kadın zor bir hayata yaklaştırır yönde ilerlemiştir fakat Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki Türk kadını üzerine yapılan değerlendirmelerin çoğunda araştırmacı ve tarihçilerin, İslamiyet ile Bizans etkilerinin ağırlığına neredeyse eşit mesafede yer verdikleri görülmektedir (Bingöl, 2014:5). Bu durum Türkler olduğu gibi Osmanlı Döneminde de tek bir yönetim ve kültürün hâkim olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla Osmanlıda 1926 yılına kadar yürürlükte kalan mecelle adındaki Osmanlı medeni kanunu İslam (şerri hukuk) ile çağdaş hukuku birleştirme amacıyla hazırlanmıştır. Fakat yine Osmanlı İmparatorluğu çatısında Türk kadını için işlerin daha güç ve katılaşmış olduğu söylenebilir özellikle Doğramacı'ya göre "Osmanlılarda kabul gören İslam Medeni Kanunu'yla erkeğin otoritesi artık kesinleşmiş, kadının eşini seçme hatta onu görme hakkı bile elinden alınmıştır"(Bingöl, 2014:4). Osmanlı Devleti yıkılmadan yaklaşık elli yıl önce yaşadığı ciddi değişimler Türk kadını ve kadın modernleşmesi üzerinden de etkisini göstermiştir. Özellikle Tanzimat Fermanı'nda pozitivist algının yeşermesine zemin hazırlamıştır. Bizzat kadınlar ile ilgili hükümler olmasa da düşünce üzerinden getirdiği yenilikçilik anlayışı kurumsal açıdan da kadınları toplumsal alana kazandıracak faaliyetlerin oluşmasını sağlamıştır. Ferman sonrası Osmanlı da yapılan reformlar bunu onaylayıcı nitelikteydi. "*Örneğin, 1843 yılında ilk kez kadınlar ebelik eğitim almaya başlarken, 1847 yılında beyan edilen bir İrade-i Senniye ile kız ve oğlan çocukları eşit miras hakkı tanındığı gibi, bazı esirlerin alım-satımı yasaklanarak İstanbul'da Tavuk pazarı civarında yer alan esir pazarı da kapatıldı*" (Koçak, 2014). Bu örneklerin yanında kızlar için ebelik öğretimi, kız çocukları için o dönemde rüştiye olan bir çeşit ortaokullar kurulmuştur. Kız öğretmen okulları adı altında 1870'de okullar açılmıştır. Daha sonra terzilik, öğretmenlik, hemşirelik, eczacılık gibi meslek dalları ve sanat dalları içinde kadınlara ciddi alanlar tanınmıştır (Bingöl, 2014:4). 1908 sonrası; Meşrutiyet sonrasında da özellikle Halide Edip'in öncülüğünde Kadınların

Yükselmesi adına dernek kurulmuştur. Hukuk ve tıp alanında da kız öğrencileri öğrenim görmeye başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Döneminde (1923) kadının konumu; Osmanlı devletinin ardından kurulan cumhuriyet dönemi Türkler için ve Türk kadınları için toplumun tamamını etkileyen yeniliklerin başlangıcı olmuştur. Bu yenilikler, kuşkusuz Mustafa Kemal Atatürk ile başlayan ciddi değişimleri içermektedir. Özellikle Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planına (2008-2013) göre eşitlik adı altında yapılan birçok çalışmanın zeminini Cumhuriyet Dönemindeki devrimleri oluşturmaktadır (Bingöl, 2014:4). Bir önceki dönemde kadınların toplumsal alandaki görünürlüğünün azalmasına karşı Cumhuriyet Döneminde, kadınların erkekler ile birlikte kamusal alana girmeleri ve devletin bu süreçte iki cinsiyeti de bir arada tutarak devletin kalkınmasına fayda sağlayacak önemli değişimler başlatmıştır. 1926 yılındaki Medeni Kanunu ile birlikte kadına her türlü temel hakları verilmiştir ayrıca tek eşlilik kabul edilmiştir, mülkiyet edinme hakları elde etmişlerdir, 5 Aralık 1934'te kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkı bu alanda olan ve dünya açısından olan en köklü değişimlerin başında gelmektedir (Bingöl, 2014:5). Bu dönemde eğitim hakkı da kadınlara sonuna kadar tanınmıştır. Özellikle 1926 yılından sonra Türk kadını sadece harp okullarında değil birçok eğitim kurumlarında eğitim görmeye başlamıştır. Tevhid-i Tedrisat kanunu da bu boyutta oldukça önem kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde alınan hukuk alanında laikleşme; eğitim alanında Tevhid-i Tedrisat gibi her alanda yapılan değişimlerin temel amacı çağdaş bir toplum yaratma, çağdaş bir Türk kimliği oluşturma ve bu süreci kadın ve erkek için eşit yararlanabilecekleri duruma getirme anlamı taşımaktadır. 1927'te ilk defa bir kadın avukat Belediye Hanım İstanbul Barosuna Kayıt olmuştur. 1928'de annelerin sosyal ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan ve çalışan anneler için kreşler açma amacı olan Himaye-i Etfal Kadın Cemiyet kurulmuştur. 1936' da kadınların çalışma hayatında düzenleme getirilmesini sağlayan İş Kanunu da kabul edilmiştir. 3.TBMM Döneminde 1930 tarihinde 1580 sayılı Belediye Kanunu ile de kadınların belediye meclislerine üye seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (Bingöl, 2012:5). Daha sonra bu hak milletvekili seçme ve olma üzerine de genişletilmiştir.

Güncel Veriler; Cumhuriyetin getirdiği eşitlik zemini üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti tarihinden günümüze kadar yaşanan birçok değişimi ele almak mümkündür. Günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliği veya ayrımı ne yazık ki hala kadın konumu üzerinden şekillenmektedir. Bu yüzden kadın olgusu toplumsal cinsiyet çalışmalarında zeminde yer almaktadır. Öncelikle istihdam katılım oranı bu oranın istatistik değeri (2017) kadınlarda 30.399 kişi 15 yaş üzeri olduğu tespit edilmiştir. Bu oranın sadece 10.287 istihdam alanındadır bu oran %33,8 e denk gelirken erkeklerde 29.824 kişi 15 yaş üzeri 21.503 ise bu sayının istihdam oranını göstermektedir, bu oran ise %72,1 e denk gelmektedir (Bingöl, 2014:6). Sürece bakıldığında kadınların evlilik yaşının erkeklerden daha düşük olması istihdam alanında erkeklerin oranlarının katılım gücü değerine çok yakın olması hala kadın olma kavramının geleneksel algılarının değişmediğini göstermektedir. Bu yüzden uzun yıllar hâkim olmuş kadın ve erkek algıları zihinsel süreçlerde kolaylıkla değişmemektedir. Durumu bu boyut içinde değerlendirildiğinde bilinçli bir süreç başlatılması, kadınların kendi hakları konusunda bilgilendirilmesi, anne adaylarının ve annelerin bu süreçlerde kadın kimlikleri örselenmemesine yönelik çalışmaların yapılması, kız çocuklarının eğitimi ve roller açısından benliklerinin zedelenmemesine yönelik açısından çalışmaların artırılması bu zihinsel dönüşümün daha sağlıklı ve daha hızlı gerçekleşmesini sağlayacaktır. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi’nde 0.443 ile 187 ülke arasında 77. sıradadır bu endekse göre en yüksek eşitlik değerine sahip ülkeler ise Norveç, Avustralya ve Hollanda’dır (Bingöl, 2012:7).

2.1.7 Cinsiyete ilişkin toplumsal rollerde ataerkillik kavramı

Ataerkillik kavramı, maddi temeli olan ve erkeklerin kadınlar üzerinde söz hakkı olan bir hiyerarşik ilişkilerin, erkek erkeğe dayanışma halinde yürütüldüğü toplumsal ilişkiler dizisi olarak tanımlanmaktadır (Özçatal, 2011:5). Özellikle patriarkal ya da pederşahi olarak da adlandırılmaktadır. Dolayısıyla “Patriyarkal” olarak adlandırılan ataerkil aile düzeninde de bir kadın, bir erkeğin egemenliğinden, başka bir erkeğin egemenliğine geçen bir düzen içerisinde tanımlanmaktadır(Erdem, Sayılğan, 2012:8). Bu yüzden 1960’lı yıllarda yükselen feminist hareketlerin çıkış noktalarından biri de ataerkil düzen içerisinde ortaya çıkan kadın erkek eşitsizliğidir, özellikle kadını ezen bu sistemin nasıl bir sistem olduğunu anlamaya ve açıklamaya yönelik analizler bu dönemler de yine feminist

ekoller aracılığıyla ortaya çıkmıştır (Demren, 2003:1). Ataerkillik kavramsal olarak bakıldığında somut bir tanım aralığından çok birden fazla tanım ağının bir araya gelmesi sonucu oluşan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ataerkilliği en yaygın olarak aile tipleri üzerinden değerlendirebiliriz. Dolayısıyla ataerkil bir ailenin en belirgin özelliği bir reise sahip olmasıdır, aile tıpkı devlet gibi, reisi olan bir toplumsal kurum olarak değerlendirilmektedir (Erdem, Sayılğan 2012:7).

Toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından bakıldığında kurucu ötekiler olarak görülebilen en önemli kavramlardan biri ataerkil-ataerkillik kavramlarıdır. Bu yüzden tek bir tanımsal bakış olan ‘erkek egemen toplum anlayışı’ tanımı toplumsal cinsiyet çalışmalarında oldukça yetersiz kalmaktadır. Tarihsel bir literatüre baktığımızda 1960’lı yıllarda yaygınlığı artan feminist hareketlerin kendilerine çıkış noktaları olarak aldıkları erkek egemen toplumun getirdiği ötekileşme ve geri planda kalma problemi açılması gereken önemli bir alandır. Kadın-erkek eşitsizliği, kadınların ikinci vatandaş muamelesi görme problemlerinin çoğu ataerkil zihniyete atfedilmiştir. Özellikle ataerkil sistemde; anaerkil toplum anlayışında yaşanan babanın belirsizliğini ortadan kaldırmak için, biriken zenginliğini korumak için, soyun devamını tek erkekten sağlamak için erkek tarafından kadının evliliği ve doğurganlığı yasalar ve birtakım düzenlemelerle kontrol altına alınmıştır (Erdem, Sayılğan, 2012:9). Bu durumun sonucu olarak biriken miras ya da soyun devamı babadan oğluna geçecek dolayısıyla babanın babalığı kesin olarak bilinecektir. Ataerkil sistemin aldığı kararların sonucu olarak da uzun kadının tek eşliliği, erkeğinse evliliğine sınır getirilmemiştir. Bu yüzden ataerkil sistem erkek tarafından kurulan, kuralların erkekler tarafından belirlendiği, kadınların da bu sistem içerisinde yer alabilmek için bu kuralları benimsediği, benimsemek zorunda kaldığı bir alan yaratmaktadır (Demren, 2003:2)

Ataerkillik, ham maddesi olarak erkeklik olgusundan beslenmektedir, erkeklik kavramının sarsılması bu sistemi tamamen yok edebilir. Erkeklik kavramının en temelde beslendiği alan biyolojik bir erkek olma özelliği değil tamamen toplumsal alada oluşan, insanlara dayatılan hegemonik erkeklik ağının bir sonucudur (Demren, 2003:3). Hegemonik erkeklik kavramına ihtiyacı olan ataerkil ağ, bu erkeklik yapısı olmadan sürdürülebilirliğini sağlayamaz. Dolayısıyla, erkekler ataerkil sistem içerisinde sosyal ilişkiler üzerinden

hegemonik erkekliği öğrenip, içselleştirebilmektedir. Hegemonik erkekliği benimsemeyen ya da sürdürülebilirliğini sağlamayacak olan erkekler sistemden dışlanmaktadır. Burada evrensel bir hegemonik erkeklikten söz etmek mümkün değildir, her toplumun kültürel kodlarına göre hegemonik erkeklik kavramı yeşermektedir (Erdem, Sayılđan, 2012:2). Sonuç olarak ataerkil kavramın bir sistem olarak işleyişinden çok sistem-üstü olarak var olduğu görülmektedir. Antropoloji alanında çalışmalar yapan Kandiyoti(1997) bu kavrama ‘ataerkil pazarlıklar’ olarak ifade etmeyi seçmiştir. Kandiyoti’ye göre: “İki cinsiyet arasında geçen, her ikisinin de rıza gösterdiği ama bunun yanında zaman içerisinde değişebilen, karşı koyulabilen ve yeniden tanımlanabilen bir ilişki ağı” (Demren, 2003:1) olarak dikkat çekmektedir.

2.1.8 Toplumsal cinsiyet eşitliliği (Gender Equality) ve eşitsizliği (Gender Inequality) kavramlarının toplumsal yansımadaki önemi

Toplumsal cinsiyet eşitliliği, dünyadaki bütün ülkelerce iyileştirilmesinin zorunlu olarak görüldüğu, bunun üzerine toplulukların kurulduğu, politikaların düzenlendiği ciddi bir toplumsal meseledir. Avrupa Konseyi 2014-2017 yıllarını içeren toplumsal cinsiyet eşitliği stratejileri yayımında toplumsal cinsiyet eşitliğini şu şekilde tanımlamaktadır: “*Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeğin kamusal ve özel hayatın bütün alanlarında eşit ölçüde görünürlüğünü, güçlendirilmesini, sorumluluk almasını ve katılımını ifade eder. Aynı zamanda kadınlarla erkekler arasında kaynak dağılımında eşitliği de ifade eder*” (Avrupa Konseyi, 2014). Toplumsal cinsiyet eşitliliği söz konusu olduğunda, toplumsal cinsiyet üzerine yapılan her tanımlamanın bu alandaki cinsiyete yönelik oluşturulan bütün eşitsizlikleri de kapsadığını belirtmek gerekmektedir. Özellikle eşitlik üzerine kurulan kavramların genelinde toplumun uzun veya kısa süreli uğramış olduğu eşitsizlik durumlarının yıkıcı sonuçlarına karşı ortaya çıktıkları görülebilmektedir. “*Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeğin hem kamusal alanda hem de özel alanda eşit haklara ve fırsatlara sahip olması ve her ikisinin de bu alanlarda eşit olarak katılımı demektir*” (Gültekin, Ertung ve Şimşek, 2013:9). Eşitlik kavramı bu yüzden ötekileştirdiği eşitsizlik kavramından tanımsal olarak beslenmektedir. Böylelikle toplumda eşitsizliğin getirdiği yıkıcı problemlerin çözümü noktasında eşitlik kavramının önemini artmaktadır.

Ulusal ve uluslararası düzeydeki güncel politikalar, alınan kararlar, bireyler arası eşitsizliğe yol açan sebepler yaratmakta ve oluşan eşitsizlik alanlarında kadınlar daha da eşitsiz konumda bulunmaktadır (Demirgöz, 2014:1). Özellikle bu durum kadın cinsiyetine yönelik daha fazla eksiklik içeren sonuçlar doğurarak kadınların eşitsizlik tarafında erkeklerden daha çok mücadele etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Elbette eşitsiz tutumlar sadece kadına yönelik olmamaktadır, erkekler de bu süreçlerden olumsuz etkilenmektedir. Nitekim politikalara ve alınan uygulamalar bakıldığında kadınlara yönelik oluşan eşitsiz tutumlara henüz farkındalık kazanıldığı görülmektedir. Daha az işgücüne katılım, doğurganlıkları önlerinde birer engel tutulması, daha az gelirle erkekler ile aynı işlerde çalışmaları, daha düşük eğitimin ideal görülmesi gibi etkenler kadınların ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmelerine neden olmaktadır. Özellikle anneliğin kadının iş gücünden uzun süre eksik kalmasına ya da iş gücünde hamile kadınların tercih edilmemesi, doğumdan sonrada annenin çocuk ile geçireceği zamanın sadece annenin görevi olarak lanse edilmesi gibi ciddi problemler bu duruma örnek gösterilebilir. Özellikle çocuk sahibi olma kriteri kadınların üzerindeki sorumluluğu daha da arttırmaktadır; örneğin Avrupa'nın birçok ülkesinde baba ayı olarak da belirlenen izinler söz konusuysen ülkemizde bu durum sadece annelik izni olarak kadınlara atfedilmiştir. Özellikle 480 gün olan ebeveynlik izninin İsveç'te zorunlu olarak en az 60 günü babalara bırakılmıştır. Dolayısıyla Eşitsizlik yüzünden kadınlar, Dünya nüfusunun yarısını oluştursa da kötü koşullarda eşitsiz muamele ve tutumlara maruz kalmaktadır dolayısıyla kadınların ikinci sınıf insan muamelesi görmeleri, düşük olan toplumsal statüleri, kaçınılmaz olarak onlara verilen sağlık ve eğitim gibi hizmetleri kullanmaları, hizmetlerden zamanında yararlanmaları da bu süreçten olumsuz etkilenmektedir (Demirgöz, 2014:1). Tüm bu nedenlerle birlikte toplumsal cinsiyet adı altında geliştirilmesi gereken önemli alanlardan biri de kadının güçlendirilmesi olarak görülmelidir. Bu durumu politikalara, sosyal stratejilere ve uygulamalara yansıtılabilmek toplumsal cinsiyet eşitliğinin amaçlarından biridir. Ne yazık ki Dünya ve Türkiye'de bu gelişmeler istenilen düzeye henüz ulaşmamıştır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği denildiğinde en önemli kavram olan eşitlik kavramı tanımlanması gereken bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Eşitlik bireyin bütün yeteneklerini tam ve özgürce geliştirebilecekleri toplumsal ortamın*

yaratılması, bu ortamın önündeki bütün toplumsal ve siyasal engellerin ortadan kaldırılması olarak tanımlanmaktadır” (Demirgöz, 2014, s.2). Eşitlik kavramının saha alanında uygulanabilirliği sınırlı olan bir kavramdır. Bütün kavramlar aslında aksini içlerinde barındırmaktadır bu yüzden eşitsizlik kavramını, eşitlik kavramını açıklamak için kullanmak toplumdaki eksikliği algılama boyutunda fayda sağlayacaktır. Eşitsizlik, en temelde önlenemez bir kavramdır önlenemez olması adil olamayan bir farklılık olduğunun da işaretidir. Sonuç olarak eşitsizlik durumu biyolojik ya da fizyolojik alanları kapsamamaktadır. Bu alanlarda doğuştan bir getiri olduğu için önlenemez bir süreç yoktur. Burada kastedilen önlenemez eşitsizlik durumu; toplumsal alandaki algılardan başlayarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği adı altında iktidar ilişkilerinin, sosyal ağların kadın ve erkeğe ilişkin algılarındaki adil olmayan yönü ifade etmektedir (Demirgöz, 2014:2). Sonuç olarak cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayrım toplumsal cinsiyet eşitsizliğini oluşturmaktadır. Günümüzde bu ayrım kadının ötekileştirmesi üzerinden şekillense de erkek içinde oluşacak herhangi bir ayrım yine toplumsal cinsiyet eşitsizliği anlamına gelecektir. Böylece toplumsal cinsiyet eşitsizliği iktidar ilişkilerinin bir sentezi sonucunda ortaya çıkan kadın ve erkek algılarının yarattığı etkiler olarak da görülebilmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en belirgin yansımalarından biri **sağlık sektöründe** ortaya çıkmıştır özellikle ABD’ de yapılan bir araştırmada kadınların erkeklere göre daha uzun yaşadıklarını ancak yaşam kalitelerinin daha düşük olduğunu, daha fazla hastalık yaşadıklarını göstermektedir yani erkeklerden %35 gün daha fazla yatakta kalmaktadırlar (Demirgöz,2014:2). Özellikle Türkiye’de de erkeklerin ortalama ömrü kadınlardan daha kısarken kadınların yaşadığı sağlık sorunları erkekler kadar ciddi problemler içermediği ortaya koyulmuştur. Türkiye Üreme Sağlığı Programında yapılan Sağlık Arama Davranışı Araştırmasında elde edilen sonuçlara bakıldığında her 5 kadından 1’nin anne ölümü olduğu ortaya koyulmuştur (Demirgöz,2014:3). Özellikle politik, stratejik anlamda alınan önlemlerin yetersiz oluşu toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapsamında sağlık sektöründe kadına yönelik daha fazla kayıpların yaşanmasına neden olmaktadır. Yapılan çalışmalar da yine kanser hücreleri hariç kadın ölümlerinin çoğu önlenemez süreçlerin yetersizliği yüzünden olduğu tespit edilmiştir. (doğum öncesi bakımların ve doğum hizmetlerinin yeterince kullanılmaması) “*Kadınların*

doğumdan beklenen yaşam ömrünün daha uzun olması ve dolayısıyla erkekten daha uzun yaşaması, fakat sosyal ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle yoksullaşması ve sağlık hizmetlerinden yararlanamaması söz konusudur” (Demirgöz, 2014:3).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sağlık sektörü kadar etkisi olan bir diğer alan **güzellik-estetik algısının** yarattığı etkidir. Diyet, aşırı spor, estetik müdahalelerin artması sonucuna bakıldığında toplumun insan bedeni hakkında genel bir algı yaratmaya çalıştığı anlaşılabilir. *‘Özellikle genç kızlar aynı yaşlardaki genç erkeklere oranla 6 ile 10 kat yeme bozukluğu sorunları yaşamaktadırlar’* (Demirgöz, 2014:4). Görüldüğü gibi yaratılan dünyada kadınların imajı, davranışı, fiziki özellikleri bile günümüzde birer eşitsizliğe maruz bırakılacak kadar müdahaleye açık, eleştiriye açık, yıkıcı sonuçları göz ardı edilemeyecek kadar ileri boyutlarda olduğu görülmektedir. Önemli kadın eşitsizliğinin bir diğer kolu da **kadın sünnetleridir**. Ataerkil ve toplumsal cinsiyet kalıplarının sınırlı olduğu toplumlarda yaşanan bu şiddet türü kadınların uzun dönem boyunca psikolojik, fiziksel acılar çekmesine neden olmuştur. İnsan hakları ihlalinde derece yapabilecek olan bu işlem hiçbir neden ve gerekçe olmaksızın vajinanın bir kısmının ya da bölgenin tümünün alınmasıdır. Temel amacı kadınların cinsel hazlarını azaltmak ya da cinsel haz almalarını tamamen engellemektedir. Nijerya’da 130 milyondan fazla kadın sünnet edilmişti, 2015 yılında kadın sünnetini yasaklayarak birçok ülkeye öncü olsa da hala dünyada ciddi oranda kadın sünneti uygulaması devam etmektedir. *“Kadın Sünnetinin yoğunlaştığı 29 Afrika ve Orta Doğu ülkesinde ortalama rakamlara bakıldığında 45-49 yaş grubundan olup bu uygulamaya maruz kalan kadın oranı tahminen yüzde 53 iken, 15-19 yaş grubundan kızlarda uygulama oranı yüzde 36’da kalmaktadır”* (UNICEF, 2013). Yapılan son çalışmalarda genç nüfusun kadın sünnetine karşı duruşunun daha katılaştığı ve artık yeni nesilde oldukça azalan bir uygulama olduğu da göze çarpmaktadır.

Kadınlar ekonomik özgürlük kazanma durumlarında ulaşabildikleri kaynaklar ve yöntemler erkeklerden daha farklı ve sınırlı olmasından dolayı ülkelerin **yoksulluk durumları** da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin göstergesi olan konumlar arasındadır. Yapılan çalışmalarda hala günümüzde üç nokta bir milyar insan olmasına karşın yüzde yetmiş yakın yoksulluk durumu kadın cinsiyeti

üzerinde toplanmıştır. Özellikle bu durum yoksulluğun kadınlaşması terimini literatüre kazandırmıştır. Kadınların gelir açısından eşlerine, ailelerine bağımlı olması özellikle üniversite mezunu bile olsa kadınların çalışmaktansa evlilik hayatı kurup eşlerine bağımlı yaşamayı tercih etmesi hala günümüzde oldukça yüksek bir orana sahiptir. “Ülkemizde Güneydoğu Anadolu Bölgesi hariç tüm bölgelerde kadın yoksulluğu erkek yoksulluğundan yüksektir. Kadın yoksulluğu, en yüksek değeri Kuzeydoğu Anadolu, en düşük değeri ise Doğu Marmara Bölgesi'nde almaktadır” (Demirgöz, 2014:8). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin uluslararası düzlemde en önemli raporunu sunan Gender Pay Gap Country Türkiye'deki durumun açıkça göstergesidir. “*Meanwhile, Turkey (130) sees progress on closing its gender gap in labour force participation as well as professional and technical roles*” (The Global Gender Gap Report, 2018). Bu sonuçlara göre katılan 140 ülke içerisinde Türkiye 2017 yılında 118. Sıradayken 2018 raporları sonucu 130. Sıraya düşmüştür. Kadın ve erkek cinsiyeti arasındaki bu farkın yıla oranla bu kadar büyümesi yine toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemini daha çok katlamıştır.

Cinsiyet eşitsizliğinin bir diğer önemli kolu eğitim platformlarında ve akabinde gerçekleşen **istihdam** alanlarında gerçekleşmektedir. Veriler sonucu ülkemizde kadınların işgücüne katılımı erkekler kadar kolay olmadığı görülmektedir. Özellikle kadınların yükseköğretim mezunu olmaları işgücüne alımlarını kolaylaştırırken erkeklerin bir yükseköğretim mezunu şartı olmadan da işgücüne katılımları eşitsizliği daha net bir şekilde göstermektedir. Türkiye, EUROSTAT' verilerine göre yükseköğretim mezunu olan kadın istihdam oranında diğer ülkelere kıyasla, içlerinde en düşük orana sahip olduğu ortaya çıkmıştır. 2017, Türkiye'de yükseköğretim mezunu kadınların %21,3 ü işsizken, 28 AB ülkesinin ortalaması sadece %5,1 olarak tespit edilmiştir. Bu verilerle birlikte 15 yaş üzeri, istihdam nüfusu içinde kadınların 8 milyon 904 bindeyken erkeklerin 19 milyon 612 bin de olması yine eşitsiz bir dağılımın net bir göstergesidir. Eşit ücret alamama, taciz, şiddet, koşulların zorlanması, doğurganlık, eğitimsizlik, ev ve çocuk bakımına zorunlu tutulması gibi etkenler kadınları iş sektörüne girmesini zorlamaktadır. Yükseköğretim Kurulunun yayımladığı 2017 verilerine göre, Türkiye'de 38 milyon kadın bulunmaktadır, 24,5 milyon kadın ilköğretim mezunudur, 2 milyon kadın okuma yazma bilmemektedir, Üniversite mezunu

kadınlardan her 4 kadından 1'i iş hayatına atılmamaktadır. Dünya istihdam alanında bile kadınların aynı işlerde erkeklerden daha kötü şartlarda ve daha düşük cürette çalıştığı tespit edilmiştir. “*Şöyle ki, tüm dünya ülkeleri ortalamalarına göre aynı tür işte çalışan kadına, erkeğe göre %30-40 daha az ücret ödenmektedir*” (Demirgöz, 2014:8).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, bu başlık altında her ne kadar sadece kadın faktörüyle açıklanmak zorunda kalınsa da cinsiyete yapılan her türlü baskı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temel konusudur. Nitekim toplumların politik anlamdaki eksiklikleri giderilene kadar kötü konumda olan iki cinsiyetin daha çok kötü konumda olan cinsiyete yönelik en az diğer cinsiyet kadar haklara sahip olması için çalışılacaktır. Temelde birçok toplumsal cinsiyet eşitliliği çalışmaları ve kültürü, öncelikle daha az avantajlı olan kesimi diğer kesimle eşit hale getirme daha sonrasında temel hak ve hükümlülükleri iki cinsiyete de evrensel düzeyde iletme amacı gütmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliliği bu yüzden toplumdaki düzeni içinde yaşayan bireylerin ortak faydalanabileceği bir düzene dönüştürülmesi amacıyla olan bir kavramdır. “*İnsan hakları alanında önemli bir konu olarak toplumsal cinsiyet eşitliği erkeklerle kadınların kamusal ve özel yaşamın tüm alanlarına eşit ölçüde yetkinleştirilmiş şekilde eşit katılımları anlamına gelir. Bu, iki cinsin de aynı olduğu anlamına gelmez; söz konusu olan, iki cinsin insanlık onuru ve hakları açısından eşit olmasıdır*” (Çocuk Çalışmaları Birimi, 2012:1). Avrupa’da ve ülkemizde yüzeli yılı aşkın süredir kadınların mücadelesi toplumsal anlamda eşitlik kazanmak uğrana devam etmektedir. Hala Avrupa ciddi engeller olsa da günümüzde geçmişe oranla ciddi bir farklılaşma gerçekleşmektedir. Özellikle;

- *“Eğitime eşit erişim*
- *İşgücü piyasasına geniş biçimde giren kadınlar*
- *Kadının ekonomik statüsü*
- *Evde ve çocuk bakımında iş dağılımı*
- *Aile yapısı*
- *Gençlik kültürü*

- *Yeni bilgi ve iletişim teknolojileri*” (Flowers, 2012). Alanlarda kadınların somutluk kazanan bir değişimi gerçekleştirmektedir.

2.1.9 Toplumsal cinsiyet ve cinsel kimlik (Sexual Identity)

Toplumsal cinsiyet çalışmalarında en çok dikkat edilmesi gereken alan temel kavramlar üzerine yapılan ayrımlardır. Toplumsal alanda birçok defa birbirleri yerine kullanılabilen kavramlar, anlam karmaşası yarattığı gibi olayın ötekileşmesine neden olabilecek tarafını da alevlendirmektedir. Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet arasındaki ayrımın ehemmiyeti kadar cinsel kimlik ve toplumsal cinsiyet hatta cinsellik kavramlarının ayrımları da üzerinde titizlikle durulması gereken kavramsal ayrımlardır. Toplumsal cinsiyet açıklandığımız üzere sonradan kazanılan, inşa edilmiş, bireye bir sınıflanma imkânı sunan temsili cinsiyettir. Kuşkusuz yukarıda yapılan tanımsal ayırmda olduğu gibi cinsiyet ile birlikteliğini, karşılıklı ilişkisini savunan görüşler olduğu gibi tamamen ayrı ve bağımsız olduğunu savunan görüşler de bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet, toplumsal alandaki değişimlere bağlı olarak kişilere cinsiyetlerini temsil edebilmesine olanak sağlayan tasarıdır. Eğer bu toplumlarda aşırı sınıflandırma ve geleneksel zihniyet hâkim ise kişilerin belirli düzeylerde temsiller haricinde kendilerini ifade edebilecek olanak bulmaları çoğu zaman imkânsızdır, bu durum çoğu zaman kırılmalara, yıkıma yol açan sonuçlar doğurmaktadır. Cinsiyet ise evrensel tanımı gereği biyolojik erkek ya da dişi olma durumudur.

Cinsel Kimlik; *“Bireyin kendi bedenini ve benliğini belli bir eşeylik içinde algılayışı, kabullenışı, duygu ve davranışlarında buna uygun biçimde yöneliştir”* (Çetin, 2012). Toplumsal alandaki karşılığı erkeğin kendini erkek olarak algılaması, erkeğe uygun görülen normlara ait davranış stillerini benimsemesi, güdü, duygu süreçlerini ‘normal denilebilecek’ bir cinsel benlikte yaşayabilmesidir. Kısacası cinsel kimlik kavramı, kişinin kendi erkeklik ya da kadınlık ile özdeşleştirebilmesidir. Kişinin sahip olduğu cinsi bilme durumu, hissetme durumudur. Bir kişinin ben kadını ya da erkeğin hissini çoğu zaman erken çocukluk dönemindeki cinsiyetin özdeşleşmesi sonrasında belirlenen bir süreçte öznelleşir ve oluşur. Bu da cinsel kimliğin yönelimindeki biyolojik tasarının ne kadar şekillendirdiğini göstermektedir. Toplumsal cinsiyetten ayrımı da burada şekillenmektedir. Cinsel kimliğin ana belirleyicisi biyolojik

yapılanmadır, kişilerin biyolojik yapısıdır. Cinsel kimlik, doğuştan sahip olunan cinsel organın etkisinde daha çok şekillenen hormonların belirleyicilik faktörü ağır basan bir anlamı da içermektedir. Dolayısıyla insel kimliğin ana belirleyicilerinden birisi biyolojik yapımızdır, bu yüzden doğuştan sahip olduğumuz cinsel organımız cinsel kimliğimizi belirlemede önemlidir; ancak cinsiyetimiz, cinsel kimliğimizin tek belirleyicisi değildir (Pedagoji Derneği, 2017:1). Eğer doğru çevresel faktörler veya anne, babanın tutarlı cinsiyet rol model olmadığı durumlarda çocuklar kendi cinsiyetine uygun olmayan bir cinsel kimlikte geliştirebilirler. Ben kimim? Sorusunun sonucunda kadın veya erkek tanımlamasında bulunduğu zaman hangi tanıma aitse kişinin cinsel kimliği onu ifade etmektedir. *“Yani erkeğin kendini erkek olarak algılaması, kabullenmesi ve buna uygun davranış biçimleri sergilemesi, kadının kendini kadın olarak algılaması, kabullenmesi ve buna uygun davranış biçimleri sergilemesidir. Doğal olan, kişinin kendi biyolojik tasarımı uygun bir cinsel kimlik geliştirmesidir”* (Pedagoji Derneği, 2018:2).

Dinlerin cinselliğe bakış açısı, toplumdaki medyanın cinselliği yansıttığı alanlar, müzikler, filmler hepsi cinselliğin inşasında önemli belirleyicilerdir. Bu yüzden cinselliğin bir kesin tanımı ya da bireylerdeki cinsiyete özgü biçimi cinselliği açıklamada yetersizdir. *“Cinsellik, cinsiyetler üzerinden yaşanan sosyal bir yaşantıdır. İnsan kendi cinsiyetinin isteğini, arzusunu, doyumunu ve yönelimini karşılamak için cinsellik yaşar”* (Yüce, 2017). Toplumsal alandaki değişimler, toplumlar arası farklılıklar da cinselliğin tanımında değişime uğramalara neden olabilir. Psikolojik açıdan Prof. Dr. Nevzat Tarhan’ın Kadın Psikolojisi kitabında cinsellik şu şekilde anlatılmıştır. *“Cinselliğin hem biyolojik hem de toplumsal tarafı vardır. Cinsellik sosyobiopsikolojik bir hadisedir”* (Tarhan, 2013, s.37). İnsanların temel iki iç dürtüsü olan saldırganlık ve cinsellik kavramlarına bir de yaşama dürtüsü eklendiğinde kişinin doğal yapısının kaynaklarına ulaşılabilir. Dolayısıyla insanların biyolojisi gereği cinsellik hormonlarına sahip olması davranışlarını en belirleyen etken olarak görülmesine neden olabilmektedir. Kitapta prostat kanserine yakalanan ve bunun sonucunda testisleri çıkarılan erkeğin, eskiden kadınlardan çok etkilendiği, elini bile tutamazken bu durumdan sonra kadınların düzenlediği günlere katılabilecek kadar değişebilmesini örnek göstermiştir. Hormonların yarattığı baskı ortadan kalkınca,

kişilerin cinsel baskıları da ortadan kalkmaktadır bu anlayışa göre. Osmanlı Dönemindeki hadım edilen ya da yumurtalıkları alınan harem ağalarının keyfi tavırları ve rahat halleri de bu duruma örnek gösterilebilmektedir. “*Kişilik gelişiminde olduğu gibi cinselliğin yaşanmasında da%30-40 genetik, %60-70 oranında sosyal faktörler etkilidir*” (Tarhan, 2013:38). Cinselliğin toplumsal boyutu erken dönemdeki çocukların yetiştirilme tarzlarının sonucu gelişen davranışlar olarak görebilir. Aslında kız ve oğlan çocuğu olduğu için şöyle davranmalısın bilinçdışı koşullanmasının yapılması erkeksen veya kadınsan şöyle davranmalısın koşullanmasını doğurmaktadır. Hatta belirlenen sosyal beceriler de bile cinselliğin yapılabirlik boyutlana göre şekillenmesine neden olmaktadır. Bu alanda hala yeni oluşumlar meydana geldiği için bu kavramların neleri ifade edebileceği ya da topluma kazandırılması konusunda nelerin olabileceği toplumsal alandaki gerçekliğin ortaya çıkması sonucunda muallakta kalmıştır.

Cinsel Kimlik Bozukluğu olarak uzun süre çalışmalarda kullanılan terim artık cinsel kimliğinden hoşnut olmama olarak tanımlanmaktadır, bu durum kişinin biyolojik tasarımı ile inşa ettiği kimliğin birbiri ile örtüşmediği durumlarda kullanılmaktadır (Pedagoji Derneği, 2017:2). Bu durum çoğu zaman psikolojik olarak görülmüş ve bu yönde bir destek sağlanmıştır. Çünkü kişinin biyolojik tasarımının yarattığı bazı kaçınılmaz durumlar kişi açısından kabullenilmediğinde ciddi sorunlar yaratabilmektedir. Bu sorunların yaşanmadığı bir uyumlu cinsel kimlik süreci birey içinde çevreyle ve kendiyile uyumlu bir yaşam geçirmesini sağlayacaktır. Fakat sağlıklı özdeşim yaşanmaması, çevre koşullarının uygun olmaması, genetik aktarım, ebeveynlerin ilgisiz oluşu gibi durumlar kişinin kendi cinsel kimliğini algılamada sorunlar yaşamasına neden olabilmektedir. Çoğu zaman yaşanan cinsel travmalar bu durumların etkilerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak cinsel kimlik gelişimi, kişinin beden, ruh, karakter gelişiminin bir parçasıdır. Özellikle bebeklik döneminde başlayarak 3 – 4 yaşlara gelince çocuğun kendi cinsel kimliğini fark etmeye başlamasıyla önem kazanmaktadır, çünkü bu durum ileriki yaşlarda çocuğun kendi cinsel kimliğine uygun davranışlar geliştirmesini beklemekle sonuçlanmaktadır (Pedagoji Derneği, 2017:3). Dolayısıyla cinsel kimlik bireyin cinsel yönelimini de kapsamaktadır. Cinsel yönelim; bireyin cinselliğini veya erotik ilgilerini herhangi bir cinsiyete yönlendirmesi durumudur yani bireyler homoseksüel, heteroseksüel, biseksüel

yönelimli olabilir (Beşen, 2014:1). Cinsel bozukluklar üç grupta değerlendirilebilir; cinsel işlev bozuklukları, parafililer, cinsel kimlik bozuklukları olarak sayılmaktadır. Transseksüalite cinsel kimlik bozukluğu olarak, kişinin hissettiği cinsel kimlik ile biyolojik cinsel kimliği arasındaki çatışmayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Özellikle kendi cinsiyetinden rahatsızlık duyar bunun sonucunda ses kalınlaşması, meme, kalça oluşumu, tüylenme gibi kendi biyolojik yapısını içermeyen durumları benimser, bu durum karşı cinsiyetle güçlü ve sürekli olan bir özdeşim kurmasından da kaynaklanmaktadır (Beşen, 2014:2). Böyle durumlarla karşılaşmadığı müddetçe ‘sağlıklı bir cinsel gelişim sonucunda elde edilen cinsel kimlik’ kişinin biyolojik cinsiyetiyle uyumlu olan davranışsal ve algısal durumların kişi tarafından benimsenmesi olarak açıklanabilmektedir.

2.1.9.1 Cinsel kimliğin inşası ve cinsel kimliğin kazanımını etkileyen faktörler

Cinsel kimlik, kişilerin kimlik gelişimlerinin bir parçasıdır. Kimlik, kişinin kendini ifade etme sürecinde edindiği özelliklerin bütünüdür. Kişiler kendileri için ne olduklarını ve başkaları için nasıl göründüklerini bilmeleri de kimliğin bir parçasıdır. Kimlik (identity) terimi, aynılığı, sürekliliği içeren idem kökünden gelmektedir, bu kavram; sosyal bilimlerde 1950’li yıllarda ‘Ben kimim ya da ben nereye aidim?’ soruları sonucunda geliştirilerek ortaya çıkmıştır (Dalbay, 2018:2). Kimliği, cinsel kimliği anlama boyutunda daha detaylı açıklamak gerekmektedir. “*Kimlik fikri, aidiyet krizinden ve bu krizin olması gereken ile olan arasındaki uçurumu kapatmak ve gerçeği bu fikir tarafından oluşturulmuş standartlar seviyesine çekmek için tetiklediği çabadan doğmuştur*” (Hazır, 2017:30). Burada üzerinde durulan kimlik kavramının tanımı Zygmunt Bauman tarafından kurgusal, inşa edilen ve toplum kıstasının şekillendirdiği bir aidiyet durumu üzerinden tanımlanmıştır. Aynı zamanda kimliği, henüz tamamlanmamış ve bitirilmemiş bir görev olarak da tanımlamaktadır. En önemli özelliğin henüz tamamlanmamış olması aslında cinsel kimlik kazanımının da tanımını kapsamaktadır. Genel anlamda kimlik, daha özel anlamda cinsel kimlik belirli bir düzey sonunda kazanılan kimlik özelliklerini içermektedir. Özellikle kimlik duygusu temel olarak mesleki, etnik, kişiler arası ilişkiler ve cinsel kimlik alanlarında gerçekleşmektedir bu durum onu daha çok, kalıtımsal ve biyolojik etmenler ile kültürel özellik ve değerlerin karşılıklı etkileşimi sonucu oluşan bir yapı haline

getirmektedir (Çetin, Yektaş, 2014:1). Cinsel kimlikse kişilerin cinsiyetlerinden yarı bağımsız ve yarı bağımlı olmakla birlikte kendilerini kadınsı ya da erkeksi davranışlara yakın hissetme durumunun kendilerine kazandırdığı davranış ve özelliklerin bütünsel halidir.

Eğer kişi biyolojik cinsiyetine uygun bir cinsel kimlik edinirse bu onun cinsel yöneliminin de doğrudan karşı cinse yatkın olması gerektiği anlamına gelmemektedir. Dolası ile cinsel yönelim ile cinsel kimlik etkileşim halinde bulunan iki kavram olmasına karşı doğrudan birbirlerini etkilememektedir. Cinsel yönelim daha çok kimden etkilendiğimizi ortaya koymak için kullandığımız kavramdır. Bu yüzden cinsel kimlikten bazı noktalarda ayrılır. “*Cinsel yönelim, cinsel kimliğin içinde barınsa bile cinsel kimlik cinsel yönelimin üzerinde bir yön belirlemez. Cinsel yönelim, cinsel kimlikten bağımsız olarak ortaya çıkar*” (Yüce, 2017). Örneğin bir erkek cinsel kimliği edinme boyutunda maskülen tavırları benimseye başlamışsa o kişinin heteroseksüel ilişki yaşaması gerektiği anlamına gelmemektedir. Kişi eşcinsel yönelimde aktif rolü üstenen bir kişi de olabilir. Bu yüzden cinsel kimlik çoğu zaman kişinin kendi cinsel yönelimini benimsediği özelliklerinde yola çıkarak kendisine kazandırdığı bir kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Beşeri bilimler insan davranışını incelerken, ilk yılların kişiliği oluşturmada en önemli dönem olduğunu savunmuşlardır, özellikle ilk yıllarda çocukların aileleri ile yoğun bir ilişki içinde olmaları ailenin kimlik gelişiminde öncül olduğu göstermektedir (Baran, Mangır, 1990:1). Çocuklar ailelerden edindikleri temel süreçleri daha sonra çevre ile toplumsallaşarak daha da genişletme yoluna gitmektedirler. Toplumsal alanda belirgin, net rol biçimlerinin olmasından dolayı cinsel kimlik kazanımı bu aşamada daha açık belirlenmiş kadın ve erkek özelliklerinin kazanılmasını pekiştirmektedir. Bakıldığında yetişkin cinselliğinin altyapısında ilk çocukluk öğrenimleri olduğu görülmektedir. Bu yüzden cinsel kimlik gelişimi süreci için çocukluk yıllarındaki ilk öğrenmelerin etki değerli incelenmesi gerekmektedir. Çocukluk cinselliği ve cinsel eğitim konusu oldukça hassas konular olsa da ebeveynler doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çocuklarına eşya, renkler, oyuncaklar, giysiler, davranışlar üzerinden cinsel kimlik aşılması oluşturmaktadır (Ceylan, Çetin, 2015:3). Çocuk dolayısıyla aile ile edindiği bu çok yönlü deneyimler sonucu cinsel kimlik gelişimini ve kendi cinsiyetine uygun

olan davranış biçimlerini öğrenmeye başlamaktadır. Çocuğun bu süreçte sağlıklı bilgiyi öğrenmesi ve herhangi bir dış çevreden oluşabilecek önyargı ya da kötü bilgi elde etmesinin engellenmesi yine ebeveynlerin sorumluluğunda olan bir süreçtir. Bu konu hakkında gerek toplumsal gerekse bireysel eğitimlerin verilmesi oldukça önemlidir nitekim ülkemizde cinsel eğitim yeterince ele alınmamıştır bu yüzden ebeveynler bu konu ile ilgili yeteri kadar bilgilendirilmedikleri için çocukları ile geçirdikleri bu dönemden endişe duyabilmektedirler (Ceylan, Çetin, 2015:4). Sonuç olarak cinsel gelişim de kimlik gelişiminin bir parçasıdır ve bu süreç gelişimin tamamlanması için önemlidir. Sonuç olarak çocukların cinsel eğitimi için tanımlanan belirli bir yaş aralığı bulunmamaktadır, cinsel eğitim çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte başlayan ve ömür boyu devam eden bir süreçtir (İşler, Gürşimşek, 2018:3).

Çocuklarda cinsel kimliğin gelişimindeki önemli kavramlardan biri de özdeşimdir. Özdeşleşme, bireylerin bulunduğu grubun bir üyesinin duygu, düşünce ve davranışını izlemesi, taklit etmesi, model alması durumudur, çünkü insan kendini en küçük yaşlardan itibaren benliği için bir rol model arayışı içindedir (Baran, Mangır, 1990:3). Okul öncesi dönemindeki çocuklar için bu tutum anne ve babayı rol model almadan geçmektedir. Dolayısıyla ebeveynlerinin tutumu olumlu veya olumsuzsa çocuğun ilerideki kimlik örüntüleri rol model aldığı kişiye göre şekillenebilmektedir. Özellikle ilk çocukluktaki cinsel gelişim daha çok kız çocuğun anneye, erkek çocuğun babaya hayranlık duymasıyla başlamaktadır bu durum onları taklit etme süreciyle devam etmektedir, güvenli ve sağlıklı bir özdeşim yeterli düzeyde güven ve bağ ile oluşmaktadır(Baran, Mangır, 1990:4). Dolayısıyla ailede etkileşim kopukluğu ya da yetersiz etkileşim söz konusu olduğunda çocukların bu durumdaki özdeşimi güvensiz ve endişeli özellikleri taşıyan bir yapıya sahip olacaktır. Çünkü çocuğun cinsel kimliğini tanımlarken edindiği yöntem sadece davranışı taklit etmek değildir, her türlü değer, tutum, duyguları da cinsel kimliğine kazandırarak hareket etmektedir.

2.2 Kuramsal Çerçeve - Toplumsal Cinsiyet ile İlgili Kuramlar

Her kavramsal alanda yaşanan görüş farklılıkları olduğu gibi toplumsal cinsiyet kavramına da yöneltilen birbirlerinden farklı bakış açıları ve onların dayanaklarını oluşturan kuramsal zemin vardır. Bu çalışma içinde gerekli görülen

kuramsal alan; psikoloji, sosyoloji ve biyoloji alanları üzerinden daha çok şekillenmiştir.

2.2.1 Psikanalitik kuram

Psikanalitik kuramın en temel öncülerinden olan Freud ve kişiliğin gelişimini ele alırken ortaya koyduğu diyalektikleri toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumunu anlama açısından önemlidir. Psikanalitik kuramın temel bakış açısı kişinin yaşamış olduğu geçmiş deneyimler, erken çocuklukta yaşadığı süreçler ve bilinçdışı etkenleridir. Bu üç kavram kuşkusuz kişiliğin ve insan davranışının üzerinde diğer birçok etkenden daha baskın ve şekillendirici özelliğe sahiptir. Freud'un çalışmalarını dayanarak oluşturulmuş psikanalitik kuram, toplumsal cinsiyete ilişkin tanımlamaları yapan ilk kuramlardan biridir. Bu tanımlamayı daha çok libido kavramı üzerinden yapmaktadır. Dolayısıyla libidoya yüklediği anlam eril düşünce boyutunda olsa da toplumsal cinsiyet açısından önemli bir tanımlama aralığı başlatmıştır. Freud libidoyu, biyolojik ve toplumsal cinsiyet organize eden biyolojik temeli olan cinsel enerji olarak açıklamıştır (Pehlivan, 2017:11). Libidoyu psikoseksüel gelişim dönemlerini açıklarken en merkez noktaya koyar. Özellikle faillik ve genital dönemde doyum sürecinin bireyin psikolojik enerjisi ve libidosuna bağlamıştır, sonuç olarak birey yeterli düzeyde doyuma ulaşırsa sonraki gelişim evresine saplantı yaşamadan geçebilmektedir (Pehlivan, 2017:12).

Kişiliğin organizasyonu olarak tanımlanan id, ego ve süper ego kavramlarından toplumsal cinsiyet bazında ele alınması gereken **süper ego** faktörüdür. Toplumsal alandaki ahlaki ve yargılayıcı alanı ifade eden süper ego gerçek olandan çok ideal olanın ve olması gerekenin üzerine yoğunlaşmaktadır. *“Ebeveynlerin neyin iyi neyin erdemli neyin kötü ve günah olduğu ile ilişkili standartlarından yola çıkan ve bunları özümseyen çocuğun egosundan gelişir”* (Devrim, 2010:38). Bu özümseme o kadar güçlüdür ki çocuk kendi içindeki otorite ile ebeveynin ahlaki otoritesini değiştirmektedir. Psikanalizin insan davranışındaki temel kanıt acıdan kaçma ve haz doruğuna yaklaşma olduğu için süper egonun gelişmesiyle çocukta sadece haz alma ve acıdan kaçma değil aynı zamanda ebeveynlerinin ahlak kurallarına göre davranmaya çalışmasını öğrenmektedir. Dolayısıyla süper-ego yani üst benlik, toplumsal buyruk ve yasaklamaların içselleştirilmesini ve davranışsal olarak kişiye kazanılmasını temsil eden bir kavramdır (Akyıldız,

2006:4). Kısacası kişiliğin yapısını oluşturan diğer iki bileşenin tamamen içselleştirilmesi ve uygulanabilmesi açısından daha ön planda olan süper ego yapısı, kişiliğin dış çevre ile temasında nasıl davranması gerektiğini belirlemede bir öncüdür. Psikanalitik kavram kavramlardan bir diğeri; **ahlaki anksiyetedir**. Freud literatüründeki tanımı şu şekildedir: “*Ebeveynsel otoritenin içselleştirilmiş bir temsili olan vicdan kişiyi, ebeveynler tarafından kişiliğin içinde konumlandırılan benlik ülküsünün mükemmeliyetçi amaçlarına ters düşen bir şeyi yapmasından veya düşünmesinden dolayı cezalandırılmakla tehdit eder*” (Devrim, 2010:81). Ahlaki anksiyete kaynağı kişilik içinde yatar ve kişi bu suçluluk hissinden neden olanlardan kaçsa bile uzaklaşamaz. Bu durumun ebeveynlerin ve toplumun birey üzerindeki kaçınılmaz etkisinin ne kadar kuvvetli olduğunu görmemizi sağlamaktadır. Ahlaki anksiyete toplumsal alandaki normların karşılanmadığı durumlarda da ortaya çıkan dışlama, küçümseme, ötekileştirme gibi durumları ile kişinin hem kendi varlığını hem de toplumdaki varlığını zedeleyebilmektedir.

Toplumsal cinsiyetin kazanılmasında üç dönem etkili olmuştur. Bu dönemler çocukların cinsiyetler arasındaki farklılıkları fark etmedikleri dönem, fark ettikleri dönem ve üçüncü dönem olan ödipal dönemi kapsamaktadır. İlk dönem; bu dönem oral dönem ve anal dönemin ortak özelliklerini içermektedir. Doğumdan sonra kız ve erkek çocukların toplumsal cinsiyet şema deneyimleri aynıdır. “*Erkek çocuklar, yaşama erkek anatomisine sahip olarak başlarlar, libidoları penisle bağlantılı olarak erkektir. Kız çocukları anatomik olarak iki cinsiyetlidir; dişilik organı olarak vajinaları, erkeklik organı olarak da klitorisleri vardır*” (Dökmen, 2015:45). Freud bu dönem için her iki farklı cinsten çocuğunda erkek cinsiyete sahip olduğunu vurgulamıştır. Yani kız ve oğlan çocuklarının toplumsal cinsiyetleri erkeksidir. Aynı zamanda oral döneme denk gelen bu dönem özelliklerinde anne ile bağılılık devam ettiği için annenin bir parçası olma hisse aktiftir. İkinci dönemse anal dönemdir. Bu dönemde çocuğun tuvalet eğitimi başladığı için çocuk anne ve baba arasında yeni bir çatışma yaşar ve anal kontrolden hoşlanarak bu çatışmayı çözer (Dökmen, 2015:44). İkinci dönem yaklaşık on sekiz, yirmi dört aydan itibaren başlamaktadır. Bu dönemde cinsiyetler arasındaki farklılıklar anlaşılmaya başlanmıştır. Bu dönemde sevgi nesnesi yine annedir dolayısıyla erkek merkezli bir cinsel kimlik devam

etmektedir. Bu görüş çocukların bu dönemde sadece bir cinsiyet belirtisi üzerinden cinsel kimlik farklılıklarını öğrendiklerini savunmaktadır. “Çocukların anlayışına göre, cinsiyet farkı penise sahip olmak ya da olmamak sorunudur” (Dökmen, 2015:46). Burada ortaya çıkan temel kavram penis kıskançlığıdır. Erkeklerin kastrasyon olma korkusunun temelinde kız çocuklarında olmayan penisin kendilerinde olması yatmaktadır. Bu dönem erkek çocukları için babanın güç ve otoritesinin anneye yönelttiği ilginin söndürmeye yetecek kadar güçlü olduğunu öğrendiği dönemi kapsamaktadır. Fakat kız çocukları için bu durum penise sahip olmadıkları için daha karmaşıktır. Bu durum eksiklik hissi yaratacağı için kıskançlık duygusuna dönüşecektir.

Penis Kıskançlığı, Freud bu kavramı anatomi insanın kaderidir anlayışından türetmiştir (Dökmen, 2015:48). Freud’un deterministik üzerine aldığı çoğu eleştirinin kaynağı eril düşünceye yaptığı yoğun yatırımdır. Penis kıskançlığı ve kadın cinselliğine yönelik araştırmaları sonucunda da bu durum daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Freud ortaya koyduğu kavramsal çalışmalarında tek cinsiyete yönelik daha baskın hatta tek cinsiyete yönelik aşırı determinist bir tavır geliştirmiştir. Öncelikle Freud bu kavramı, 1905 yılındaki ‘Cinsellik Teorisi Üzerine 3 Deneme’ yayını ile ‘Dişilik’ makalesi arasındaki her çalışmada en yaygın terim bu kavramdır. “Kadınısı, vajinal ve iğdiş edilmiş cinselliğini kabulünü, kız çocuğunun kendini, annesini ve bütün dişi cinsini aşağı görmesinin nedenini, ilk eril sevgi nesnesi olan babaya ve dolası ile erkeklere yönelişini, kadının erkeğinkinden daha gelişkin olmayan üst-beninin oluşumunu açıklayan en temel kavramdır” (Doğrusöz, 2016:79). Freud’un erkek merkezli bakış açısı ilk sevgi nesnesini eril olana atfetmesi üzerinden de açıklanabilir. Burada ciddi bir tartışma söz konusudur. Çünkü Freud kız çocuklarının türsel açıdan da evrensel açıdan da genital eksikliğini keşfinden ve bu eksikliği bir türlü kabul etmeyişiinden bahsetmektedir. Buradaki en temel soru her kız çocuğunun penis kıskançlığı yaşayıp yaşamadığı üzerine gelişmektedir. Her kız çocuğunun karşı cinsin cinsel organını fark edip buna yönelik kıskançlık geliştirecek bir travmatik olay yaşayıp yaşamaması üzerinden durum sorgulanmaktadır. Freud açısından her kız çocuğu erkek kardeşi ya da erkek arkadaşının cinsel organını kaçınılmaz olarak kıskanmaktadır.

Penis kıskançlığı kavramını tek yönlü bir yönelme olarak gören ve eleştiren ilk kuramcı Karen Horney'dir. Horney penis kıskançlığını toplumda kök salmış ataerkil sistemle sorgulamaya başlamaktadır. Horney penis kıskançlığını toplumda kök salmış ataerkil sistemle sorgulamaya başlamaktadır. Özellikle devleti de yasaları da kültürün dayatılma biçimi de erkek merkezi bulması onun düşüncelerinin temelini oluşturmuştur. Horney'in görüşleri aslında Freud'un erkeksi ya da erkek merkezli bir görüşünün tek taraflı olduğunu eleştirmek üzere penis kıskançlığını ele aldığı bir çabadır. Çünkü Horney birçok psikanalitik kavramın öznellik içeren öğelerle oluşturulduğu görüşünü savunmuştur. Horney Freud'u erkeklerin göğüs, rahim ve kadınsı birçok organa karşı duyduğu imrenmeyi çalışmalarında yer vermediği yönünde eleştirmiştir. Freud'u cinsler arasındaki imrenmede yalnızca dişinin erile karşı yaşadığı imrenmeye yer vererek yanlı bir tutum içerisinde olduğunu belirtmiştir. Horney cinsler arasındaki üreme işlevlerindeki farklılıkların analitik açıdan göz ardı edildiğini söylerken aslında annelik, doğurma ya da annelik yetisinin tartışılmaz bir biçimde kadına fizyolojik bir üstünlük sağladığını ortaya koymuştur. Özellikle oğlan çocuğunun anneye duyduğu yoğun imrenme bu nedenledir. Kadın ve erkek hastalar üzerinde çalıştığı dönemde çok ciddi bir farkla erkeklerim; emzirme, gebe kalabilme, doğurma, anneliğe karşı yoğun bir imrenme duygusuna sahip olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden kadınların ikincil vatandaş duruma düşmesi de bu rahim kıskançlığı ile örtüştürmektedir. *“Kadının üreme işlevleri bazındaki biyolojik üstünlüğü o kadar güçlüdür ki bu farkındalık bilinçten uzak tutulmalıdır. Bu yüzden erken yaşlarda bastırılır ve kabul edilebilir zıddına dönüştürülerek baskılanır”* (Doğrusöz, 2016:84). Bu durumun kadını değersizleştirmeye dönüştüğü ve aşağılığına inanma ile süregeldiğini söylemiştir.

Penis kıskançlığı alanına en çarpıcı açıklamayı getiren bir diğer kişi Clara Thompson'dur. Penis kıskançlığına yüklediği anlamı daha toplumsal açıklama girişiminde bulunarak alana farklı bir bakış kazandırmıştır. Thompson'a göre penis kıskançlığı; yaşamdaki birçok alanı temsil etmek için oluşturulan sembolik bir kıskançlığı ifade edebilir. Biyolojik gerçeklikle uzak bir bağlantısı olsa da asıl bağlantı, erkeksi bir organ olan penisi değil kültürel temsilini ifade eden görüşü savunmuştur. Bu yüzden Freud'u biyolojik üstünlük olarak determinist bir görüşle savunduğu eril üstünlüğünü reddeder. Thompson yine psikanalitik

gözlemlerinde her kadında penis kıskançlığı yaşanmadığını dile getirmektedir. Thompson'a göre kız çocuklarında yaşanan penis kıskançlığının çoğu nedeni içinde bulunduğu kültürel ortam, sosyal çevre ve ebeveynlerinin çocukları yetiştirme tarzlarındaki doğacak sorunları göz ardı etmesidir. Tabii ki bu süreçte annenin kız çocuğuna daha hijyenik olma adı altında kendi cinsel organını erkek kardeşinden daha pis ve kötü koktuğuna inandırılırsa, erkek kardeşine karşı ciddi bir penis kıskançlığı içerisinde gireceği kesindir. Önemli olan kız çocuklarına ve erkek çocuklarına gerekli ilgi ve sevgiyi eşit düzeyde sunabilmektir. Thompson küresel düzeydeki kültürü eril tahakkümle açıklayan birçok görüşü desteklemiştir. Bu yüzden eril gücün hâkim olduğu toplumlardaki düzeni temsil eden güç erkek olduğu için penis sanılanın aksine çoğu zaman bir cinsel organ olmayabilir, bir statü veya temsili bir güç yerine geçebilmektedir. Bu süreçte daha çok ayrışan noktayı ergenlikle başlayan süreçte bulur Thompson, çünkü ergenlikle beraber eril toplumlarda kız çocuklarının ciddi sorunlarla karşılaşmaya başladığı görülmektedir. Bedeninden utanma, özgürlüğün kısıtlanması, saldırgan olma hakkının kaybı gibi problemlerle erkeklerden daha çok yüzleşmek zorunda kalmıştır. *“Kadın, erkeğin özgürlüğünü, daha geniş olan olanaklarını ve temel dürtüleriyle ilgili yaşadığı görece az çatışmayı kıskanmaktadır. Bu saldırganlık sembolü olarak penis kişinin kendi olma özgürlüğünü, kendi yolunu açabilme gücünü ve istediğini alabilme özgürlüğünü temsil etmektedir”* (Doğrusöz, 2016:87). Temsili açıdan Thompson penis kıskançlığını; eşit olma isteği olarak açıklamaya çalışmıştır. Son dönem olan üçüncü dönem toplumsal cinsiyet dönemlerinden ödipal dönemdir. Bu dönem toplumsal cinsiyet kimliğinin şekillendiği dönemdir. Özellikle erkek çocuk için kastrasyon korkusuyla geçen bu dönem, annelerine besledikleri cinsel yönelimlerden de uzaklaştıkları zaman dilimidir. Erkeklerin bu uzaklaşma serüveni babaya yakınlıkla ve kendini baba ile özdeşleştirmeye son bulur. Dolayısıyla daha geniş sosyal dünyada erkek ve erkeksi olarak yerlerini almaya başlarlar aynı zamanda ödipal çatışma süperego yani üst benliği de geliştirmektedir (Dökmen, 2015:48). Kız çocukları için bu durum, anne ile tamamen bir özdeşleşme zorunluluğu olmadığı için bir korku atlatma dönemi geçirmemektedirler. Dolayısıyla bu durum onların süperegolarını erkekler kadar geliştirmemiştir. Bu yaklaşım bu yönüyle kız çocuklarının erkek çocuklardan hem ahlaki hem de cinsel olarak üstün olmadıklarını savunmaktadır.

2.2.2 Sosyal öğrenme kuramı

Sosyal öğrenme kuramı Bandura tarafından geliştirilen klasik koşullanmanın öğrenme sürecinde oluşturduğu diğer koşulları daha geniş bakış açısıyla ele alan bir kuramdır. Sosyal öğrenme; sosyal çevreden etkilenme üzerine kurulan bir anlayışa sahip olduğu için çoğu cinsiyet çalışmalarında ve toplumsal cinsiyet rolleri çalışmalarında temele alınan bir kuram olmuştur. Kuramın temel disiplini, gösterilen davranışın ödül veya ceza yoluyla kazanılmasını ya da sönmesini sağlayan etkileşim durumudur. Gözlem, taklit, rol model alma gibi durumlar da bu kuramın uygulamaları arasında yer almaktadır. Sosyal öğrenme kuramında, çocukların yetiştikleri çevrede kendi cinsiyet rollerine uygun olan veya olmayan davranışları ödül, ceza yoluyla içselleştirdikleri davranışları anlatan bir kuramdır. *“Sosyal öğrenme kuramına göre, erkek ve kadın arasındaki gözlenmekte olan davranışsal farklılıkların kaynağı öğrenilmiş farklılıklar oluşturmaktadır”* (Pehlivan, 2017:8). Bu kuramdaki en kabul görülen özellik genetik faktörlerin hiçe sayılmamasıdır. Kuram genetik özelliklerin davranış kazanma boyutunda etkili olduğunu savunsa da belirleyiciliği daha çok çevresel faktöre yüklemiştir.

Sosyal öğrenme kuramında en temel iki öğrenme süreci görülmektedir. Bunlar edimsel koşullanma ve model alma ya da taklittir. *“Edimsel Koşullanma: Ödüllendirilen ya da olumlu sonuçları olan davranışın gelecekte tekrarlanma olasılığı arttıran gücünü daha çok çevresel faktörlere vermiştir”* (Gökkaya, Ayan, 2017:1). Bu durumun cinsiyet rolleri öğrenimine yansıma şekli, çocukların ödül aldıkları davranışı pekiştirmesi, cezalandıkları davranışı terk etmesi durumudur. Dolayısıyla çocuk cinsiyetine uygun davranışlarda bulunduğu ödüllendirildiğinde o davranışı benimseme ve tekrar etme süreci artacaktır. Cezalandırma sürecinde ise istenmeyen yani cinsiyet rolüne uygun olmayan davranışı sergileyen çocuk karşılaştığı durum sonucunda davranışı tekrar etmeden kaçınacaktır. Örneğin ağlama eylemi kız çocuklarının işine yararken, erkek çocuklarının işine yaramaz, sonuç olarak erkek çocuk bu davranışı terk ederken kız çocuk bu davranışı pekiştirecektir. (Gökkaya, Ayan, 2017:2). Model alma ve taklit yolu ile karşılaşılan öğrenme süreci ise gözlem üzerinden gerçekleşmektedir. Bandura cinsiyet rollerinin başkaları tarafından öğrenilen bir şey olduğu vurgular, örneğin; kızların annelerini makyaj yaparken görmesi ve taklit etmesi ve kendi cinsiyet rolünü örnek alması durumudur(Pehlivan, 2017:9).

Çocukların örnek alma yetenekleri aslında hangi cinsiyete ait olduklarının farkında olduklarını da ortaya koymaktadır. Bunun haricinde sosyal öğrenme kuramı çocukların sadece kendi deneyimledikleri süreçleri öğrenmemektedir. Başkalarının davranışlarını gözleyerek ve onların hangi davranışlarının ödül ya da ceza aldığını izleyerek de cinsiyet rollerin öğrenimlerini gerçekleştirebilirler (Gökkaya, Ayan, 2017:2). Sonuç olarak cinsiyet rollerini taklit yoluyla kazanan çocukların medyaya veya televizyona ayırdıkları vakitlerin fazla olmasının çok fazla cinsiyet rollerine ait stereotipler benimsemelerine sağlayacaktır.

2.2.3 Toplumsal cinsiyet şeması kuramı

Toplumsal cinsiyet şeması kuramı, Sandra Lipsitz Bem'in Cinsiyet Şeması Kuramı ile açıklanmaya çalışılan güncelliğini koruyan bir kuramdır. Kuram içeriği bakımından sosyal öğrenme ve bilişsel eğitim kuramlarının sentezi halini yansıtmaktadır. Cinsiyetleri ayırıştırmanın, çocuğun kendilik bilgisi dâhil tüm bilgileri kültürün inşa ettiği kadınlık ve erkeklik tanımlarına uygun kodlamaya hazır oluşundan kaynaklandığını ifade etmektedir (Pehlivan, 2017:10). Birçok toplumda kadınsı ve erkeksi özelliklerin tanımı akabinde kadın ve erkeğin yapacağı işler, giyinme tarzları, toplumdaki konumları kültürlerine özgü bir şekilde belirlenmiştir. Çocuğun içine doğduğu toplumda edindiği deneyimler sonucu kadın ve erkeğe ait davranışların neler olduğu, sorumluluklarının ne olduğu nasıl davrandıkları hakkında özümseyerek değerlendirme süreci içine girmektedir. Dolayısıyla çocukların doğdukları toplumlarda gözlem yoluyla oluşturdukları cinsiyet şemaları onların cinsiyet rollerini benimsemelerini sağlamaktadır. Çocuklar bu kurama göre kadınlık ve erkeklik kavramlarına ait bilgileri zihinlerinde kodlamaya başlamaktadır. Kurama göre çocuk, toplumsal cinsiyet şemalarını öğrenme sürecinde iki cinsiyet arasındaki temel farkları keşfedip, kendi cinsiyetine ait olan özelliklerle cinsiyetini tanımlamaktadır (Pehlivan, 2017:10). Sonuç olarak çocukların şema olarak işlediği bilgiyi edinme süreci bilişsel bir yapıdır. Bu kodlama aşaması öğrenme sürecinde kadınsı ve erkeksi kodların ayırımına neden olmaktadır.

Bu kuramın ana düşüncesi, toplumsal cinsiyet şemaları olan bir toplumda şemaları olmayan bir çocuğun yetiştirilemeyeceğidir. Bu argümanı ortaya atarken imkânsızlığı dile getirmemiştir. Çocukların şemasız yetiştirilme adına iki temel stratejiden bahsedilebilir. Ebeveynlerin çocuklarına, biyolojik farklılıkları

toplumsal farklılıklardan önce bahsetmesi, kültürün inşa ettiği farklılıkların biyolojik farklılıklarla karıştırılarak iki tamamen farklı tamamen öteki anlamına çıkabilecek cinsiyetlerin oluşturulmasını engellemektir. Örneğin; çocuklara kadın ya da erkek oluşun sadece üremede farklılık yarattığı anlatılarak gösterilebilir bu durum çocuklarda ilk şemanın daha sağlıklı oluşmanı sağlayacaktır (Gül, 2015:30). İkinci olarak, ebeveynlerin çocukların toplumsallaşma sürecinde edindiği cinsiyet rollerini yorumlama yöntemi ile şemalarının genişlemesine yardımcı olmaktadır. Bu durum çocuk için alternatif şemaların oluşmasına yardım edeceği için oluşabilecek problemlere karşı daha esnek bakış açısına sahip olması sağlanabilecektir. Örneğin çocuğa gruplar arası farklılıkların çok az olmasına karşın kişilerarası farklılıkların çok olabileceğini gösteren bireysel farklar şeması yerleştirilebilir (Gül, 2015:31).

Bu kuramın bir diğer temel teorisi, çocukların bilgiyi işleme süreçlerinde aktif rol oynadıklarını savunmaktadır. Çocukların cinsel kimliklerini kazanma sürecinde edindikleri cinsel kimlikleri onlar için neyin içselleştirilmesinin gerektiğini göstermektedir. Çocuklar bu süreçte bir kez cinsel kimlik kazandıklarında bu kurama göre oldukça zengin bir içeriğe sahip şemalarla tanışmakta ve deneyimlerinin sonucunda birçok şemayı doğrudan benimsemektedir. Bu kuramın bir diğer dayanağı çok az olsa da davranışçı ekolü içermektedir. Şemaların çocuk üzerindeki etkisi uygulamalara geçince ortaya çıkmaktadır. Uygulamalar da çocuk toplum tarafından yorumlanan şemaların geçerliliğini teyit edecek geri bildirimler alırsa bu durumu içselleştirmesi oldukça hızlanacaktır. Burada ortaya çıkan durum şematik şekilcilik kavramıdır. Şematik şekilcilik, mevcut edinilen cinsiyet şemalarında kendine uygun olana güdülenmesi sonucunda benlik kavramını kendi cinsiyetine uygun olarak şekillendirmesi durumudur (Pehlivan, 2017:11).

2.2.4 Butler'in toplumsal cinsiyet eleştirisi

Judith Butler 'Cinsiyet Belası' adlı kitabında toplumsal cinsiyet kavramının yarattığı birçok farklılıkları titizlikle incelemiştir. Butler'in ortaya koyduğu araştırılması gereken soruların başında şu gelmektedir: Günlük yaşam pratikleri nasıl oluyor da kadın ve erkek söylemini uyandırıyor? (Ertür, 2019:10). Bu yüzden cinsel pratikler olarak adlandırdığı birçok toplumsal cinsiyet formunu kadın erkek olarak ayıran durumlara nasıl devrildiğini araştırmaya yaşamını

adamıştır. Butler cinsiyetin bir siyasi boyutunun olduğunu ve iktidardan sonra kadınlık ve erkeklik olarak kurulduğunu savunmuştur. İktidar öncesi söyleminde cinsiyetin inşası bu kadar toplumsal alanda ötekileşmeye neden olmamaktadır. Cinsiyetin sabit bir kavram olmamasına rağmen iktidarın ürettiği birer sınıflanma olarak kadın ve erkek kategorisinin oluşmasını ciddiyle sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Butler'ın ideolojisinde klasik feminizmden çok daha kapsayıcı bir feminist görüş hâkimdir. Bu durumun getirisi de sadece kadının üzerinden değil kadın ve erkeğin sınıflandırılmasına neden olan sistemin farkına varmak ve bu durumu iyileştirmek üzerine odaklanmıştır. Çünkü klasik feminist söylem Butler'a göre kadının ikincilleştirilmiş olmasını doğrudan kabul ederek hareket eder (Ertür, 2019:120). Bu da asıl eşitsiz tutumu üreten mekanizmayı arka planda tutarak merkez problemden uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Gerçek temsil feminizmin tek öznesi haline gelen kadının özne olmaktan çıkarılmasıyla başlayacaktır.

Butler'ın Performatiflik Kuramı; kelime anlamı olarak da belirlenmiş bir ritüel, pratikleşmiş bir söylem, zaman içinde değişmez bir tutuma dönüşmüş rutin gibi ifadelerin anlamı olan performatiflik Butler için her türlü sabit duruma, normatif tutumlara ve kalıp yargılı kimlik üretilmesine karşı geliştirilmesi gereken, ihtiyaç duyulan bir söylem olarak ortaya çıkmıştır (Ertür, 2019:200). Butler bu kavram ile bütün kavramların, birer kültürel inşa olduğunu kabul ederek cinsiyete oldukça fazla bir oranda toplumsallık yüklemektedir. Bu yüzden tıpkı diğer söylemler gibi cinsiyet de bir kavram olarak kültür ürünüdür. Cinsiyetin ötekileştirilmemesi gerektiğini sadece kadın öznesi üzerinden savunan feminizmi bu yüzden eleştirmiştir. Eleştirilmesi gereken eril hükümden çok iktidarın ve üretilen normatif kavramların doğrudan yeniden üretilmesi olmalı olduğunu savunmuştur. Çünkü Butler toplumsal cinsiyeti birer politik amaç doğrultusunda kullanılan, ikiliğe yol açan ve sınıfsal bir durum yaratan söylem üzerinden okumaktadır. *“Tekrar eden söylemleriyle her türlü sabitleştirme ve normatif dayatma, tekrar deden karşıt söylemlerle ve yeniden anlamlandırmalarla tersine çevrilebileceğini ve bunun mümkün olduğunu Butler bizlere söylüyor”* (Akar, 2011). Butler kuramında toplumsal cinsiyeti diğer olanın yani kendisinin dışında olanın tanımlanması adına üretilen bir kavram olduğunu açıklamıştır. Toplumsal cinsiyet ona göre öz beklentisini ifade etmektedir. Performatiflik kavramı bu süreçte tek

bir sefer olmaktan çok bir ritüel şeklinde olan ve kişilerin beden bağlamında doğallaşan süreçlerin sonuçlarını göstermektedir. Bu bakımdan kültürel olarak devam eden ve iç özellik olarak gösterilen, beklenti ve bazı belirlenmiş performatif davranışları içeren bir anlamda da kullanılmaktadır. *“Toplumsal Cinsiyetli bedenin performatif olması demek, gerçekliğini teşkil eden çeşitli edimlerden ayrı bir ontolojik statüsü olmaması demektir”* (Ertür, 2019:224). Üretilen bir normatiflik içine hapsolmuş cinsiyetin kuram açısından sığ ve insanı pasifleştirici etkisi oldukça yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Aynı zamanda performatiflik süreçlerini bireyin sadece bilincinde olan ve davranışına yansıyan kavram olarak bakmaz. Bu kavram bilinçdışının da içindedir. Bilinçdışının içinde olması toplumsal cinsiyetin kişiliğin en önemli evresi oluşturan sıfır-altı yaş arasında kazanılması ve bilinçdışının yine bebeklik ve ilk çocukluk deneyimleriyle oluşmasının bir anlam içerdiğini göstermektedir. Temelde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının feminist ekolün öznesinin ayrışmasına neden olduğunu vurgulayan Butler, bu ayrım ile aslında iki cinsiyetin olduğu baştan kabul edilmiştir algısını öne sürmüştür. Oysa cinsiyetlerin sadece iki tür üzerinde baştan beri yoğunlaşması toplumsal cinsiyetinde sınırlılığını oluşturmuş, toplumsal cinsiyetin özne bölünmesi yaşamasına neden olduğunu savunmuştur. Günümüzde yapılan birçok çalışma toplumsal cinsiyetin ya da cinsiyetin insanlara nasıl verildi, hangi yolla ortaya koyulduğunu düşünme fırsatı vermeden olan üzerinde yoğunlaşmayı içermektedir. Ama temel sorun cinsiyetin gerçekte kromozomla mı alakalı olduğu? Yoksa bir yazgı mı olduğunu düşünmek olmalıdır.

Cinsiyetin bir tarihi var mı? Bu da başlıca çözümlenmesi gereken soruların içinde yer almaktadır. Soy kütük kavramı mevcut bir kavram mı? Cinsiyetin ikili olması nereye dayanıyor? Toplumsal alandaki çıkarlar uğruna değişime ya da üretime açık toplumsal cinsiyet kavramı tam olarak neyi ifade etmektedir gibi sorularda alt başlıkta değerlendirilmesi gereken sorulardır. *“Butler, eğer cinsiyetin değişmezliğine itiraz edilirse belki de “cinsiyet” denen bu insanın da toplumsal cinsiyet denli kültürel bir inşa olduğu; hatta belki de “cinsiyet” in aslında zaten başından beri toplumsal cinsiyet olduğu, yani cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın aslında ayrım falan olmadığını söylemektedir”* (Akar, 2011). Buradan yola çıkarak toplumsal cinsiyeti doğrudan cinsiyetleri üreten bir mekanizmanın tam olarak kendisi olduğu anlamı da çıkabilmektedir. Butler,

biyolojik olarak ortaya çıkan veya doğal bir süreç olan şeylerin üretilme aşamasının toplumsal olması onların toplumsal olarak üretilen olgular olmasına yol açtığını savunmuştur. Heteroseksüelliğin tek parça halinde cinsiyetin normalleştirilmiş yönünü temsil etmesi bu anlamda bir sınırlılık üretmektedir. Toplumsal normlar bu durumda neyin normal olduğunu söylerken ortaya koyduğu zihinsel ve davranımsak inşalar neyin anormal olduğunu da belirtmektedir. Sonuç olarak feminizmi de bu sorunların en temeline girmeden yönelttiği her eleştirinin eleştirdiği mekanizmanın söylemini güçlendirmekten başka bir şey yapmadığı da açıktır. Son olarak yasaları ve iktidarı eleştiren Butler, yasanın ötesindeki hakiki kabul edilen benden yanılgısından kurtulduğumuzda ve yasayı altüst edebileceğimize inandığımızda, zorluk ve zorbalık olmadan zihinsel bir yeni inşa süreci başlatabileceğimizi vurgulamıştır. Kültürel olarak inşa edilen beden ve beden algısı üzerindeki cinsiyet o zaman özgürleşebilecektir. Bu özgürleşme hazlarını ve isteklerini değiştirmekten çok seçilmiş kültürel seçeneklere hapsolmasını engelleme amacı kazanacaktır.

2.2.5 Feminist kuramlar çerçevesinde toplumsal cinsiyet

Feminizm, kökeninde Latince’ de çokça kullanılan femine kelimesinden türemiştir, bu yüzden çıkış noktası kadınların sadece kadın olduklarından dolayı yaşadığı sorunları analiz eden bir bilim alanıdır (Taş, 2016:2). İlk düşünce çekirdekleri İngiltere’ de 18.yy. da yeşermeye başlamıştır. Feminizm, kadın erkek eşitsizliğine karşı durarak farklı cinsiyetler arasındaki yaşanan her türlü eşitsizliği toplumsal eşitlik üzerine savunan bir ideolojiyi içinde barındırmaktadır. Feminizm temel objeleri; iş, eğitim, çocuk bakımı, erkekler eşit hak, sağlık hakkı, kürtaj hakkı, şiddetin önlenmesi gibi alanlardan beslenmektedir (Taş, 2016:3). Doğduğu topluma göre farklı yorumlanabilen, özünde meselesinin ve ideolojisinin çok basit bir temele dayandığı kuram feminist kuramlardır. Bilinmesi gereken en önemli durum toplumsal cinsiyetin ana çekirdeğini feminizmin oluşturmasıdır. Feminizm için uygun tanımlardan biri: “*cinslerin eşitliği kuramına dayanan, kadınlara eşit haklar isteyen, temelde kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeye amaçlayan bir siyasal akım*” (Taş, 2016:4). Feminizm Bell Hooks’un en doğru tabiriyle cinsiyete yöneltilen sömürünün ve bu sömürüyü meşrulaştıran baskıyı sona erdirmeye çalışan harekete denilmektedir (Hazar, 2016:12). Bu durum feminizm açısından şu

anlama gelmektedir; ataerkil toplumlarda kadının cinsiyetinden ötürü yaşadığı baskılanmayı feminizm eleştirirken Batıda aynı feminizm politikaların, siyasetin insanların üzerindeki baskısını eleştirmek için doğmaktadır. 80'lerde beyaz siyah insan ayrımının getirisi olan üstün beyaz kadınlar ve yanında çalışan üstün olmayan siyah kadınlar ayrımını ortadan kaldırmak içinde mücadele eden feminizmdir. Bu çalışmalar sayesinde renkli kadınlar (women of color) söylemi ile ırkçılığın her türlü baskısını insan üzerinde yok etmeye çalışan yine feminist hareketlerdir (Hazar, 2016:18). Bu yüzden ön yargılı bakmanın anlamaktan daha kolay geldiği ataerkil toplumlarda feminizm bir erkek düşmanı veya kadının pozitif ayrımcılığı olarak yorumlanmaktadır.

Feminizmin en önem verdiği noktalardan biri kurumsallaşmış cinsiyetçiliktir. Her ekol gibi feminizmde insanların doğdu anda toplumsallaşmaya maruz kaldığını bunun sonucunda doğrudan benimsediği veya içselleştirdiği bir takım şemalara sahip olduğu görüşüne katılmaktadır. Bu yüzden kurumsal olarak üretilen toplumlardaki feminizmin mücadelesi aklan ve kalben değişebilmekten geçmektedir. Fakat yapılabilecek en ideal tanım şu şekildedir: “*Feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir harekettir*” (Hazar, 2016:12). Cinsiyetçiliği yapan kesimin çocuk olması, erkek olması, kadın olması, bürokratik görüşlerden olmasına bakılmaksızın karşı çıkılmaktadır. Çünkü bir kişinin tıpkı ırkını, ailesini, dilini seçemediği bunların içine doğduğu gibi cinsiyetinin içine de doğduğu savunulmaktadır. Bu yüzden kimse elinde olmadığı bir durum yüzünden bazı haklara sahip olabilir ya da bazı hakları elinden alınamaz. Erkek tahakkümü bu kadar keskin ve yaptırımcı tarafı olduğu için feminist aktivislerin başlangıçta erkek karşıtı duygular beslediği yaygındır. Özellikle sosyalist devletlerin bile birçok hak arama boyutunda kadınlar için toplantı düzenlemeleri ve bu toplantılarda bir tek kadına yer verilmemesi, söz hakkı tanınmaması bu öfkeli doğuşun nedeni olmaktadır. Sınıflılık, ırkçılık, cinsiyetçilik feminizmin doğmasındaki en önemli etkenlerdir. “*Günümüz Feminizmi geliştikçe, toplumumuzda cinsiyetçi düşünce ve davranışı bir tek erkeklerin savunmadığını, kadınların da en az erkekler kadar cinsiyetçi olabileceği yine kadınlar tarafından anlaşıldı*” (Hazar, 2016:14). Bu anlayıştan dolayı erkek düşmanı ya da eril karşıtı mücadelesi adı altında anılmaktan çok asıl meselesi toplumsal cinsiyet adaletinin sağlanabilmesidir. Çünkü toplumda

ikincilleştirilen kadınlar kendi aralarında açtıkları savaşa son veremedikleri müddetçe kız kardeşlik algısı oluşamayacaktır. Kız kardeşlik gücü feminizm için en öncül meselelerden biridir. Kız kardeşlik gücü hemcinsel yönelik her türlü eşitsiz, adaletsiz, kıskanç tavırdan soyutlanıp onunla aynı cinsten olma ortaklığında birlikte güçlenebilmeyi sunmaktadır. Bu durumda ancak sadece kendin kadar başkası içinde mücadele edebilme gücünü insanlara sunuyor. Devrimci feministler siyah kadınlarda ortaya çıkmıştır. Çağdaş feminizm içinde ırk meselesinden doğan problemlerle daha keskin, birleştirici değil yıkıcı söyleme sahip devrimci feministler mevcut beyaz üstün ırkına yönelik hiçbir zaman sağlanamayacak eşitlik için yıkıcı bir hareketi benimsemişlerdir. Feminist hareketler devrimci aktivistler nedeniyle başından beri kutuplaşma yaşamıştır. Genel kutuplaşma reformist ve devrimci feministler arasında yaşanmaktadır. Reformist feministler eşitlik için uzlaşma, birlikte değişme ve ötekiyi kazanma mücadelesi verirken devrimci düşünce tam tersine kaybettiği hakkını alamayacağını düşündüğü için hak ettiği uğruna savaşma ilkesini benimsemiştir (Hazar, 2016). Temel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini feminist ekol şu şekilde açıklamaktadır: Eşit muamele, eşit işe eşit ücret, ebeveynlikte eşit bakım süresi ve sorumluluğu şeklinde ilerlemektedir.

Feminizmin birkaç tarihsel başlangıcı bulunmaktadır. Aydınlanma Dönemi sonrası ile başlayan toplumsal eşitsizliklerin ve rollerin dengesiz dağılımı, toplum tarafından itirazlara neden olmuştur. Feminizm, 19. yüzyıllarda başlayan 21.yy post modern döneme kadar devam eden yaklaşık üç dalgadan oluşan bir ideolojidir (Taş, 2016:5). Kadınların mücadelesinin merkeze koyulduğu bir akım olarak ortaya çıksa da temel amacı cinsiyetçi tutumların yarattığı problemleri ortadan kaldırmaktır. Bell Hooks'un tanımıyla; cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir harekettir feminizm(Kolay, 2015:2). Dönemsel incelendiğinde modern dönemin feminizm açısından önemi iki şekilde gerçekleşir, bunlardan ilki kadının toplumsal alanda erkeğe göre ikincil plana itilmesinden kurtarmak için yapılan mücadeleler; sosyal, siyasal, ekonomik açıdan kadının anne olarak da eş olarak da hane içinde bırakılması problemi merkezli. Diğerleri ise 18.yy ortaları 19.yy başlarıyla yaşanan toplumsal devrimler; sanayi devrimi en başta olmak koşuluyla kamusal ve özel alanın ayrımının iyice keskinleşmesine neden olmuştur, özel alanında kamusal kadın ve erkek bölümü

olarak ayrılmasına neden olması bu gelişmeyi feminizm açısından da önemli kılmaktadır. “*John Locke’un da bulunduğu doğal hak savunuculuğunu yapan pek çok liberal erkek kuramcılar da kadını ev içi özel alana, erkeği ise kamusal alana ait görerek, erkeği güç ve iktidar sahibi olarak ailenin ve kadının koruyucusu olarak kabul etmişlerdir*” (Saliya, 2017:34).

İlk feminist dalga hareketinin çıkış noktası, kadınların geri plana itilmesini engellemeye çalışmak amacıyla başlamıştır. Özellikle Amerikan Bağımsızlık Bildirisinde, Fransa’nın İnsan Hakları Bildirgesinde ve Doğal Haklar doktrini geliştiren teorisyenlerin eserlerinde kadınlara, kadın haklarına yeterince değinilmediğini düşünen feminist gruplar sosyal, siyasal alanlarda bir dizi taleplerde bulunmayı amaçlamıştır (Taş, 2016:5). Bu talepler arasında oy kullanma, eğitim ya da mülkiyet hakkı savunulmaktadır. 18.yy liberal söylemin eşitlikçi tutumunu benimseyen feministler kadınların da erkekler kadar temel haklara sahip olmaları gerektiğini savunmuştur. Özellikle bu tutumları 19.yy gelindiğinde mülkiyet hakkı, kanun önünde, oy kullanma hakkı gibi kategorilerde mücadele etmelerini sağlamıştır. Bu dönem için kadınlar mücadele alanlarını sosyal ve siyasal haklar üzerinde gerçekleştirmektedir. Bulunduğu tarihsellik ve dönem için aynı zamanda ırkçılıkla da uğraşmak zorunda kalmışlardır.

1960’lı yıllarda ikinci dalga feminizm canlanmaya başlamıştır. O dönemdeki feminizmi etkileyen; kadınların güvenli doğum yapabilmelerini sağlayacak teknolojinin çıkmış olmasına rağmen kadınların ilaç ya da bu teknoloji faydalarından yararlanmada zorluk yaşamasıdır (Taş, 2016:8). Bu dalga ikinci etkili olan durum sınıf ayrımından çok bütün kadınların tek bir mücadele adı altında birleşerek bu tür olanaklardan yararlanabilir hale gelmesini sağlama amacı içinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu durumların yasalar üzerinde de teminat altına alınacak şekilde hazırlanması için de bir mücadele süreci başlamıştır. Temel olarak yaşamsal pratikler ve kadın olmanın ayrıcalıklı taraflarındaki doğum; öncesi ve sonrası süreçler bu mücadelenin temelini oluşturmaktadır. Özellikle 1960’lı yılların sonlarında ivme kazanan ikinci dalga akım, yasalarca eşit konuşulmalarına rağmen kadınların erkeklerden farklı yaşamsal pratiklere itildiklerini merkeze almıştır (Kolay, 2015:4). İkinci dalga feminizm cinsler arasındaki eşitsizliğin nedenini kadının ezilmesi olarak görmemeye başlamışlardır, tersine bu farklılıkların kadın olmayı özgürleştiren özellikler

olduğunu savunmuşlardır(Taş, 2016:9). Bu durumda ortaya çıkan mücadele erkek kadar eşit hakka sahip olmak ilkesinden biraz daha soyutlanarak benzerlik olmadan eşitlik mücadelesine dönmeye başlamıştır. Kısacası erkekler kadar sokakta ve evde eşit olunabilmesi için erkekler gibi olmaktan çok kadınların farklılıklarının birer varoluşsal özellik olarak kabul edilmesi gerektiği mücadelesine dönmüştür. Bu durumda kadınların adet görmesi, çocuk doğurabilmesi gibi süreçler kadının ikincilleştirilmesi önünde engel olmamalıdır. İkinci dalga feminizmin mücadelesi bu noktada özel yaşam alanına da kaydığı için en temel hedefleri ataerkil düzenin her alandan kaldırılması yönünde olmuştur.

Üçüncü dalga feminizmin temel mücadelesi tek tip bir kadın modelinden bahsetmenin yarattığı sorunları eleştirmektir. Dolayısıyla evrensel kadınlık algısını reddetmektedirler. Birinci feminist dalganın sunduğu beyaz kadınların ayrıcalıklara ve erkeklerle eşit olamama durumu akabinde ikinci feminist dalganın sunduğu evrensel olarak bütünleştirici özelliklerin yüceltilmesi son dalga feminist akımda eleştirilmiştir. Evrensel bir düzeyde tek olarak bir kadının varlığını, rolünü, kimliğini güçlendirme mücadelesi içinde başlamıştır. Buradaki temel uzlaşma sınıf, farklılıkları en aza indirgeyerek kadınlık rolünü kendi içinde güçlendirebilmeyi başarmaktır. İkinci dalga feminist akımın uğraştığı şiddet, cinsellik gibi konuları daha da genişleterek kadınların sınırlarını zorlayan ya da baskı altında tutan her konuyu dâhil etmişlerdir. “*III. feminist dalga, bütün genelleyci kadın sorunlarından çok, bireysel düzlemde kadınların sorunlarıyla ilgilenmeyi istiyordu. Diğer bir ifadeyle, bireysel olarak kadınların sorunları üzerinden siyaset yapma eğilimindeydiler*” (Taş, 2016;10). Dolayısıyla ikinci dalga feminist mücadelesi daha çok her koşulda eşitlik ararken, üçüncü dalga feminist akım farklılıkların daha değerli olduğunu vurgulayan bir düşünce zeminine sahiptir. Aynı zamanda üçüncü feminist akım sadece kadın ve erkek mücadelesini ele almanın yanında savaş, toplumsal dönüşümler, doğa sorunları gibi durumlar hakkında da eşitlik sosyal sorumluluk bakış açıları kazandırmaya çalışmıştır. Bu durum feminist düşünürler arasında ayrışmalara neden olsa da özünde mücadelesi günümüze kadar devam etmiştir.

2.3 Aile Kurumu ve Toplumsal Cinsiyet

Aile kurumu toplumsal alandaki işlevi bakımından önem verilen kurumlardan biridir. Ailenin konumu, çeşidi, nitelikleri gibi birçok işlev ailenin birey yetiştirme ve toplumun devamını sağlayabilmedeki önemini arttırmaktadır. Toplum içinde bulunduğu dinamik yapının getirisi olarak; sabitleşen bir yapıya sahip olmadığı için içinde bulundurduğu aile, hukuk, siyaset, din gibi birçok mekanizmayı da kendi dinamikliği içerisinde yeniden inşa etmektedir. Toplumbilimciler tarafından da toplumu sürekli gelişen ve değişen bir dinamik yapının denge halinde var olduğu vurgulanır (Aslan, 2001:6). Böylece toplum içinde barındırdığı kurumları ve mekanizmalarıyla bir olan bir bütünsel işlev olarak görülebilmektedir. Bu yüzden toplumların sabit bir yapısı olmadığı için toplumun kurumlarının da zaman ve mekâna göre değişim göstermektedirler. Bu durum aynı toplumun farklı zaman aralıklarında yaşanan aynı kurumlara yöneltilen farklı bakış açılarını da açıklamaktadır. Zaman içerisinde yaşanan değişimler yine aile yapısını, toplumsal normları, ailenin işlevi ve görevleri hatta aileye bakış açısının bile değişimine yol açabilmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramının insanların cinsiyetleri üzerindeki rolleri belirleme konusunda toplumsal alanda yeri vardır. Bu yerin önemi aile kurumu ile cinsiyet kimliği kazandırma konusunda artmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet inşasında özellikle aile ve sosyal çevrenin rolü yadsınamaz, temel rol anne ve baba üzerinden daha sonra akran, medya ve sosyal çevre üzerinden şekillenmektedir (Güder, Yıldız, 2016:2). Aile kurumunun yapısı, çeşitliliği açısından evrensel bir tanım ağına sahip olmasa da toplumsal cinsiyet açısından cinsiyet kimliği edinmedeki görevi aile çeşitliliğine ortak bir süreç kazandırmaktadır. Ailenin sosyo-demografik özellikleri, niteliği, düşünce yapısı, tutumu toplumsal cinsiyet bakış açısını büyük oranda etkileyen bir yapıya sahiptir (Gök, 2017:25). Bu yüzden aile kurumu toplumsal cinsiyet açısından oldukça önemlidir. Aile kurumsal olarak ne zaman doğduğu ya da ne zaman önemli hale geldiği açısından belirli tanımlar yapılmıştır. Özellikle kimlik atfetme ve birey yetiştirme özelliklerinden dolayı ilk insanlardan başlayan bir aile düzeninin olduğu düşünülmektedir. Kimlik ve kurum olarak ailenin farklı şekillerde olsa da en önemli evrenselliği her toplumda var oluşudur (Duman, 2012:7). Bazı dinler

açısından ilk insanların oluştuğu düzende aile yapılarının başladığı varsayılsa da temelde insanlık tarihi ile her zaman ilişkili olarak geliştiği söylenebilmektedir.

Aile tanımsal olarak bir grup olma, normlar bütünü olma, somut anlamda mekân örüntüsü, soyut anlamda değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır(Duman, 2012:15). Bu tanıma sahip olsa da toplumun yapısı gereği çeşitlilik arz eden tanımları da bulunabilmektedir. Dolayısıyla dinamik bir süreç içinde farklılaşan ve dönüşebilen bir düzene de sahiptir. Toplumsal alanda sağladığı işlevsel faylar aile kurumunun önemini arttırmaktadır. Bu işlevler Murdock'un çalışmalarıyla ortaya koyulmuştur. Aile kurumu belirgin güçlü işlevlere sahip olmasının yanında bazı temel işlevleri kaçınılmaz olarak yapısında bulundurmaktadır. Bu işlevler hiçbir kurumunun kolayca yerine getirebileceği işlevler olmadığı için aile kurumunu ayrıcalıklı hale getirmiştir. Üreme, cinsel yaşam, ekonomik, yetiştirme gibi işlevler aileyi evrensel bir kurum olduğu sonucuna ulaştırmada da yardımcı olmuştur (Duman, 2012:35). Bunun yanında sağladığı psikolojik doyum, boş zamanı değerlendirme gibi işlevler de aile her kavram için başvurulması gereken önemli kurumların başında gelmektedir.

2.3.1 Ailenin toplumsal değişimi ve çeşitliliği

Ailenin toplumsal değişimine değinmeden önce aile kavramını açıklamak ve çeşitlerine bakmak gerekmektedir. Çeşitlenmeleri üzerinden aile kavramının okunması, aile kurumunun geçirdiği süreçleri daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Aile en bilinen tanımı ile evlilik ve kan bağı ile kurulan en az anne, baba, ya da karı, koca çocuklardan oluşan bir yapıdır. Annesi, babası olmayan, evlatlık edinen ya da çocukları olmayan aile yapılarını dışlamak için kurulan bir tanım değildir. Genel geçerliliği göz önüne alınarak kurulmuş bir tanımdır. Tarihsel değişim sürecinde daha da derinleştirileceği gibi artık aile kavramı spesifik bir kavramdır. Bu yüzden ailenin katı ve değişmez bir tanımı kullanılmamaktadır. Bir diğer tanım biçimi: *“Aile, içinde insan türünün belli bir şekilde üretildiği, topluma hazırlama sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili bir şekilde oluştuğu, cinsel ilişkilerin düzenlendiği, eşler ve anne, babalarla çocuklar arasında sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, toplumsal, düzene göre yer aldığı bir toplumsal kurumdur”* (Türkarşlan, 2012). Birçok sosyal bilimci aileyi ele alırken, grup olma tanımından yola çıkmıştır. Bu tanım çoğu zaman cinsel birlikteliğin getirdiği çocuk sahibi olma duygusu ile çoğu zamanda kuşak

ilişkilerine bağılı olarak anne, baba, çocuk ilişkisinin oluşturduğu grup üzerinden açıklanmıştır. Ailenin kavramsal önemi bir neslin kültürel miras yoluyla devamını sağlamanın yegâne koşulu olduğu için her zaman en önemli konuların başında gelmiştir. Sevgi, destek, duygusal, psikolojik, fiziksel alanda yeterli doyuma ulaşma, ailenin görevlerinden birkaçıdır. Bu yüzden aile bu ürettiği işlevler aracılığıyla hem toplumsa yerini korumaktadır hem de bireyi içinde bulunduğu topluma yetiştirebilmektedir.

Aile yapısının bir getirisi olarak aynı zamanda yaşamsal tarzı da ifade etmektedir. Kuşkusuz her yaşam tarzı kendi içinde bir ritüel ve pratikler barındırmaktadır. Ritüelleşme kendi içinde bir rutinliği barındırır da aile yapısında günümüz de bile devam etmekte olan bir değişim dönüşüm bulunmaktadır. Özellikle aile yapılarındaki parçalanmış ya da tek ebeveynli aile türleri ya da ailenin çocuk merkezli, eş merkezli olma durumları buna örnek gösterilebilir. Bu değişim ve dönüşüme yol açan temel olarak iki olayı merkeze alabiliriz. İlk durum ailenin niteliksel olarak işlevlerindeki değişim ile birlikte bazı işlevlerini devrettiği kurumların ortaya çıkması ile başlamaktadır. Bu durumun temel nedenlerin birinin ailenin işlevlerinden bazılarını yerine getiren kurumların ortaya çıkmaya başlaması da gelmektedir. Özellikle çeşitlenen hizmet sektörü ailenin emeğinin birçoğunu yerine getiren özellikler sunmaktadır. Ailenin sosyal güvenliği dâhil belirli kurumlar tarafından karşılanmaktadır. Bu yapılanmadaki değişimin ikinci süreci değerler, normlar üzerindeki dönüşümlerdir. Değerlere ve kültüre ait değişim dönüşümler bu alanlardan beslenen aile kurumunun da değişimine neden olmuştur. En önemli değer değişimi olarak ele alınabilecek durum modernleşme süreçlerinde yaşanan değişimlerdir. “*Kısaca modernleşme, geniş anlamda modern zihniyete göre toplumsal biçimlenmeyi, dar ve teknik anlamda ise Batı dışı toplumların, gelişmiş Batı ülkelerinin ulaştıkları modern birikimi elde edilmeleri sürecini ifade eder*” (Kuru, 2016). Birçok modernleşme kuramı üzerine çalışan kuramcılarının temel tanımı modernleşmenin ortaya çıkardığı etkinin evrensel oluşu sonucun ise geniş bir sürece dayandığı üzerinedir. Özellikle modernleşme kendinde önceki tüm kalıplara karşı bir sorgulama getirerek eski kalıpları yeniden üretmiştir. Kendinden sonraki yarattığı düzende de kendi alanını meşrulaştırma adına her türlü yeniliği de getirmektedir. Toplumsal alandaki değişimleri analiz eden birçok kişinin ortak noktada bulunduğu bir cümle varsa o da şudur: Bir yerde

değişim başladıysa önünde hiçbir engel duramaz. Modernleşmenin etkisi de tam olarak budur. Modernleşmenin en önemli getirisi toplumsal alandaki birçok kurumun yeniden tanımlanması olsa da ailenin dönüşümü söz konusu olduğunda en önemli ayrımı geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş ya da sanayi dönemi öncesi ve sonrası olarak incelemek doğru olacaktır. Özellikle uzun süre yaygınlık gösteren geleneksel toplum anlayışının aynı evdeki kız ve erkek çocuğa yönelttiği farklı bakış açısı ciddi problemler yaratmaktadır. Bu toplum tiplerinde biz kavramı ben kavramından daha önce geldiği için çocukların toplumsallaşma süreci sağlıklı ilerlerken benlik, ben bilinçleri, alt benlikleri yeteri düzeyde gelişmemektedir. Tam geleneksel aile yapılarında her bireyin eve ekonomik kazanç anlamında katkı sağladığı da görülmektedir. Çocukların boş zamanlarında okula gönderilmesi buna örnek gösterilebilir. Okula yönelik bakış açıları geleneksel toplumlarda mesleki anlamda gelişebilme üzerinde toplanmıştır. Bu durumda erkek çocukların daha çok okutulmaya tercih edilme nedenleri de ortaya çıkmaktadır. *“Ayrıca geleneksel ailelerde kız ve erkek çocuklar arasında yapılan ayırım, kız çocuklarının eğitim olanaklarından yararlanmalarını engellemektedir. Ailelerin kız çocuklarına bakış açıları, evinin kadını olması ve bunun için de eğitim olanaklarından yararlanmalarına gerek olmadığı yönündedir”* (Aslan, 2002:28). Toplumun dinamik yapısı bu özelliklerin sanayi dönemine kadar etkisini devam ettirse de sanayi dönemi sonrasındaki süreçte niteliğini yitirmeye başlamıştır. Modernleşme etkisinin aile yapısına müdahalesi sanayi devrimi sonrasında başlayan zihinsel ve ekonomik alandaki değişimlerin artması ve bireyci kültürün ortaya çıkmasıyla başlamaktadır.

Modernleşme olarak adlandırılan bu sanayi toplumuna geçiş döneminin başka değişim özellikleri de şu şekilde aktarılabilir. *“Endüstriyel farklılaşma ve uzmanlaşmada ilk aşama aile ekonomisinde bir etki yaratır. Erkekler ile kadınlar, anne-baba ile çocuklar arasındaki ilişkilerde bozulma, iş ile yaşam arasında kesin bir farklılaşma olur. Ayrıca aile her sabahki fabrika zili ile yeniden yapılır”* (Aslan, 2002:4). Bir diğer en önemli değişimler arasında kent kültürünün aile yapısına yansması vardır. Kuşkusuz köyden kente göçlerin başlamasıyla kent kültürüne hemen adapte olmayan yeni aile birimleri mücadelelerini bir de birçok alandaki hâkim olan kent bürokrasilerine karşı vermektedirler. Kentteki birçok kurum ailenin köydeki sürdürdüğü yetkileri kendi

bürokrasisinde toplamaktadır. Geleneksel forma göre görevlerinin birçoğunun devredildiği yeni kent aile modellerinde, zamanın büyük bir kısmı aileden uzak bireysel çaba içerisinde geçmektedir. Aynı bürokratik süreç eğitim içinde geçerlidir. Kent ailesinde geleneksel düzenden daha az eğitim için ailesel çaba harcanmaktadır. Birçok kurum okul öncesi dönemi de dâhil olmak üzere ailedeki bu bakım sürecini üstlenmektedir. Kuşkusuz bu şartlarda kurulan aile bağları daha pasif ve birey üzerinde daha az tesir edici bir etkiye sahip olmaktadır. Teknoloji ağlarının kent ortamındaki yaygınlığı da bu bireyselleşme sürecine dâhil edildiğinde ortaya çıkan sonuç biraz daha çözülme sürecine aile kurumunu götürülebilmektedir. Kuşkusuz aile süreçlerini incelemek bir toplumsal değişimi de incelemeyi gerektirmektedir. Olumsuz yansımalarının dışında iş, istihdam, kız ve oğlan çocuğu olanaklarının daha dengeli, adaletli, eğitim açısından eşit olabilme ihtimalinin olması gibi olumlu yansımaları da bulunmaktadır.

Ailenin toplumsal olarak değişimi ile ilgili en yaygın kuramlardan biri yapısal fonksiyonel yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre tüm gelişmelerin başlangıcı sanayi devrimi ile keskinleşmiştir. Sanayi devrimi ile birçok sosyal yapı, aile de dâhil işlevini ve fonksiyonunu kaybetmeye, değiştirmeye başlamıştır. Özellikle aile çekirdek aile olarak değişim yaşamaya geçmiştir. Ailelerin tarım toplumundaki yaygın türü olan geleneksel yapısı, kent toplumlarında yaşayamamış birçok işlevini bırakmıştır. Kent toplumundaki daha modern aile yapılanmalarının temel işlevleri çoğalma, sosyalleşme ve eşlerin duygusal, fiziksel ihtiyaçlarını karşılama üzerine gelişmiştir. Parsons yine aile ve toplum üzerine çalışan sosyologlardan biri olarak çekirdek ailenin işlevini iki alanda toplamıştır. İlk işlev üreme, çocukların sosyalleşmesine yardımcı olma ve onları geliştirmektedir. Diğer işlev ise eşlerin arasındaki tatmin durumlarıdır. Psikolojik, fiziksel, duygusal tatminler ailenin temel ikinci fonksiyonudur. Bu iki fonksiyon dışındaki eğitim, barınma, korunma gibi temel diğer gereksinimler kurumlara atfedilmiştir. Ailenin mekânına, biçimine, işlevine göre de bir tarihsel değişimden söz etmek mümkündür. Toplumun içerisindeki her sosyal değişim aile kurumunu da etkilemektedir. Özellikle geçmişteki geniş aile kavramının günümüz toplumunda farklı biçimlere dönüşmesi bunu durum için gösterilebilen en iyi örneklerden biridir.

Ailenin işlevleri elde edilen verilere dayanarak; biyolojik işlev, psikolojik işlev, eğitim işlevi, toplumsal işlev, kültürel işlev, ekonomik işlev olmak üzere altı temel başlık altında tespit edilmiştir (Kır, 2011:1). Biyolojik işlev(üreme, çoğalma, cinsel doyum), psikolojik doyum(sevilme, sevme, ilgi, takdir, onay, kabul görme), toplumsallaştırma işlevi(sosyalizasyon görevi, hem birey hem toplumdaki birey olabilme özelliği kazandırma), eğitim işlevi(değişen toplum yapısına bireyi hazırlamak, bakımını gerçekleştirebilmesini sağlamak, rol, statü, kimlik bilinci inşa etmek) anlamını ifade etmektedir. Ekonomik işlev(tarım kültüründen sanayi kültürüne geçmek kadın görevi, erkek görevi), boş zamanı değerlendirme(yeni eklenen işlevdir modern toplumlarda verimli zaman geçirebilme özelliği). Bu işlevlerin aile kurumunun çok yönlü işlevselliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ailenin bu denli hayatın her alanına yönelik bir işlevsel tutuma sahip olması onun önemini bir kat daha arttırmaktadır.

2.3.2 Aile yapıları ve türleri

Aile hukukunun belirlediği iki tür aile bulunmaktadır. Bu aile türleri bilindiği üzere ataerkil ve anaerkil ailelerdir. Ataerkil aile boyutunun ortaya çıkması: ‘Toplayıcılık ve avcılık döneminden çobanlık, tarımcılık hayatına geçirilince, demir, bakır, bronz keşfedilip madenden araç gereç ve silahlar yapılmaya başlayınca, kadınlara erkek arasındaki eski iş bölümü tarihe karışmıştır ve kadın aile içindeki önemi ikinci sırada kalmıştır’ (Türkarlan, 2012:11). Böyle bir hane içi ve hane dışı olarak ayrılan iş bölümü eril zihniyetin ortaya çıkmasıyla kadının korunan, saklanan bir duruma itilmesine neden olmuştur. Ataerkil aile türünde de modern kısıntılar eklense dahi ana zihniyeti bu algı oluşturmaktadır. Erkek hane dışında maddi değer yaratıcısı haline gelmiştir aynı zamanda tarımla uğraşan, silah taşıyan, sermaye biriktirebilen, kendi soyunu ilerletebilme ve soyunu kendinden devam ettirebilen haline gelmiştir. Anaerkil sistem bu duruma müsaade etmediği için ortaya çıkan, ataerkil miras hukuku anlayışı olmuştur. Töre anlayışı hukuki anlayışla pekiştirilmiştir. Günümüz toplumlarında ataerkilliğin yaratmış olduğu cinsiyetler arasındaki eşitsizlik problemleri ile hala uğraşmaktadır. Çünkü bu tutum aile içinde egemen yapının eşler birliğinden alıkoymaktadır. Böyle bir ailede yetişen çocukların da cinsiyete göre bazı hakları ihlal edebileceği, bazılarını doğuştan kazanabileceği gibi öğretiler ile büyütülmektedir. Toplumdaki aile sonrası sosyal hayata geçen çocukların ailedeki

bu anti demokratik tutum sonucunda sosyal ağlarda yaşadıkları sıkıntıların daha da çıkmaza girebilmektedir.

Temel öğreti adalet, denge, eşitlik üzerine kurulmalıdır. Diğer bir aile türü olan anaerkil aileler için yapılan açıklama; totem inancı ile hayvanlardan ya da bitkilerden geldiklerine inanan ilkel kabilelerde daha çok rastlanan aile modelidir. Klanlar olarak da bilinen ilkel toplumcularda akrabalık, soy kadından gelmektedir. Dönemin koşullarını da göz önüne alındığında erkeklerden daha zor şartlarda aileyi ayakta tutmaya çalışmışlardır. ‘erkek oturma yerine uzakta avcılık ile uğraşırken, kadın, her türlü ev işini ve konutunu koruma görevini yerine getirmekle birlikte, avcılıktan daha güvenli olan bitki toplayıcılığı da yapmaktaydı’ (Türkarlan, 2012). Bunlarla birlikte geleceği planlamak, hastaları iyileştirmek, getirilen besini yenir hale getirmek, hayvanları evcilleştirmek yine kadının görevleri arasındadır. Bunlar haricinde soyun kadın tarafından belirlenmesi kadına toplumda büyük bir statü kazandırmaktadır. Yine o dönemlerde bereket tanrıçaları, zekâ imgeleri kadın üzerinden şekillenmektedir. Üye sayılarına göre ailenin ayrılma biçimi; çekirdek ailenin açıklanması ile başlayabilir. Öncelikle çekirdek aile, önceleri toplumsal alanın en küçük ama en etkili birimi olarak evrensel bir tanıma sahipti nitekim yapılan birçok araştırma sonucunda çekirdek aile türlerinin birden fazla olmasından dolayı evrensel tanım onun sadece varlığına yönelik yapılmaya başlanmıştır. Kuşkusuz çekirdek aile kavramı kentleşme ile ortaya çıkan geleneksel formun radikal bir şekilde kırılmasının sonucu gelişen daha küçük çaplı aile grubudur. Kırsal alandaki üretim koşullarının getirisi sonucu aile bir arada hareket etmekte bir arada üretim yapmaktadır. Aile bir arada olan üretici olma birim halini kent hayatında kaybetmiştir. Aile bu koşullarda üretimin aile dışında yapılmasının başlaması sonucu ev dışına çıkarak bireysel çalışma durumlarının sonucunda bağımsız bir hal almıştır. Elbette bu durum geleneksel ailedeki hiyerarşik durumu daha eşitlikçi hale getirmiştir. Kadının da çalışma konumunun kent ortamında daha bağımsız olmaya başlaması en azından buna bir olanak sağlanması bu durumun daha eşitlikçi bir zemine doğru ilerlemesine öncülük sağlamıştır.

Geniş ailelerde durum erkek çocuğun evlenmesiyle maddi yetersizlikler varsa hane içinde kalmaya neden olsa da durum kısa süre sonra ekonomik kazancın sağlanmasıyla doğrudan çekirdek aile olma boyutunda evden taşınmakla

sonuçlanmaktadır. Geniş aile olarak adlandırılan ikinci aile türü, birden fazla kuşağın bir arada yaşama durumunun sonucunda gelişen aile türüdür. Bu aile türüne kentten çok kırsal alanda rastlanılmaktadır. Günümüzde aynı apartmanda farklı dairelerde kalan geniş aileleri de görebilmekteyiz. Evi ayrı yeme-içme birlikte aile türleri de bu apartman geniş ailelere örnek gösterilebilmektedir. Ailenin geleneksel olarak da çekirdek olarak da belirli işlevleri yerine getirmesi gereken fonksiyonları bulunmaktadır. Geniş aile türleri sanayileşmeyle beraber gelişen göç hareketleriyle biçimsel değişikliğe de uğraşmıştır. Dolayısıyla geniş aile çekirdek aile duruma geçmiştir çekirdek aile formu özelliklerini taşımaya başlamıştır (Bayer, 2013:15). Çekirdek ailede kendi içinde işlevlere sahip olsa da bazı işlevler kurumlara, devletlere aktarılmıştır. Aile işlevleri biyolojik, sosyal, psikolojik ve ekonomik boyutlar olarak sıralanabilmektedir (Çimen, 2015:1). Ekonomik işlev: Ailenin hem üretici hem tüketici yanını ifade etmektedir. Ailenin kendi iç harcamaları ve dış harcamaları geleneksel platformda babaya atfedilirken çekirdek aile modelinde bu anne ve baba üzerinde şekillenmektedir. Diğer işlev aitlik kazandırmak, kim ya da kimlerdensiniz söylemi modern toplumlarda bile hala aşılabilmiş değildir. Aile bu boyutta kişiye köklülük, aitlik, kimlik sahibi olma statüsü kazandırmaktadır. Eğitim işlevi; ailede çocuklar öncelikle toplumsal normları öğrenmeye başlamaktadır. Ailede eğitim işlevi toplumsallaştırma görevidir. Çocukların anne ve baba ya da büyüklerinden aile aracılığıyla toplumda nasıl davranılması gerektiğini, nelerin normal nelerin anormal olduğunu öğrenmektedir. Koruyucu işlev; ailelerin dışarıdan gelen tehlikelere karşı koruyucu bir güçleri olmadığı için bu işlev aileyi bir arada tutan dışarıdaki tehlikelere karşı bir arada savaşmasını sağlayan işlev üretmektedir. Aynı zamanda aile sosyal alandaki uyumu da kuvvetlendirecek işlevlere sahiptir. Statü sağlama, çocukların eğitimini planlama, din eğitimi verme, boş zaman faaliyetlerini gerçekleştirme, aile üyeleri olarak birbirlerini koruma ve karşılıklı sevgi ortamı oluşturma olarak sıralamaktadır (Çimen, 2015:2). Dini işlev; beşinci işlev olan dini işlev, o kültürün sahip olduğu inancın yaşatılabilmesi adına aile kurumu en büyük örnek teşkil eden kurumlardan biridir. Doğrudan dini formların üretildiği, gösterildiği, yapılıp yapılmadığının denetlendiği kurum olarak aile, geleneksel formlarında yine bu işlevini oldukça yoğun işlemektedir. Psikolojik doyum işlevi; anne, baba ve çocukların birlikte geçirdikleri duygusal bağlardır. Aile üyelerinin, sevgi, ilgi, takdir, onay gibi konular başta olmak üzere bağıllık, bağımsızlık gibi

konularda da aile üyelerinin tatmin olmalarının sağlandığı bir işlevdir. Bir diğer işlev yine geleneksel aile yapılarında çok karşılaşılmayan ama kent ortamında ailelerin işlevi haline gelen boş zamanı değerlendirme işlevi; bu işlev birçok başka ülkede aile üyelerinin birbirleri ile kaliteli zaman geçirebilmesi adına gerçekleştirilmektedir. Fakat ülkemizde boş zamanı değerlendirme işlevi henüz gerçek anlamına ulaşabilmiş değildir. Alışveriş merkezi kültürü, sanal dünyalar, sınırsız tüketim alışkanlığı ailenin boş zamanını değerlendirebilmesi için başvurduğu yollar haline gelmiştir. Oysa bu alışkanlıklar bireylerde gece gündüz algısını, bireysel gelişim çabasını ve ailenin birlikteliklerinin uyuşmasına neden olmaktadır.

2011 yılında Aile Sosyal Politikalar Bakanlığının Yürüttüğü bir çalışmada Türk Aile yapısı şu şekilde tanımlanmaktadır: Aile tiplerini kendi içerisinde geniş, dağılmış, çekirdek olarak tanımlamışlardır. Aile tipleri kendi içinde çocuklu-çocuksuz çekirdek aile, ataerkil-geçici-geniş aile, tek kişilik ve tek ebeveynli aile, dağılmış ve akrabası olmayan aile şeklinde ilerlemektedir. Parçalanmış aile bakanlığın çalışmasında dağılmış olarak ele alınmıştır. Ülkemizde çekirdek aile oranı bu çalışmaya göre %70 olarak hesaplanmıştır. “Çocuksuz çekirdek aile oranı % 17,1 çocuklu çekirdek aile oranı % 52,9; çekirdek aileden geniş aile oranı % 12,3’tür; ataerkil geniş oranı % 5,1 geçici geniş aile oranı % 7,1’dir; tek kişilik dağılmış aile oranı % 9,2 16 tek ebeveynli dağılmış aile oranı % 4,6 diğer dağılmış aile oranı % 3,1 ve akraba olmayan dağılmış aile oranı % 0,8’dir” (Kuru, 2016). Yapılan son çalışmalarla birlikte ülkemizde sanayi toplumuna geçiş olan modernleşme dönemi sürecinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden aile yapılanması genellikle çekirdek ve geleneksel aile yapıları üzerinde toplanmıştır. Sadece kent ortamında da kırsal alanda da büyük çoğunluğu çekirdek aile modeli oluşturmaktadır. Her ne kadar çekirdek model hâkim olsa da çoğu aile tipinde hala geleneksel model iletişim ve yapılanmaları görülmektedir. Günümüz aile yapılanmalarında yaygın söylem eşitlikçi tutumun artması, çocukların türdeş sosyalizasyon yaşaması, sanayileşme akabinde gelişen kapitalist düşünce tarzı gibi söylemler ailenin değişimi etkileyen başlıca faktörlerdir.

2.3.3 Ailede güç ve otorite dağılımına göre cinsiyet rollerinin inşası ve evlilik türleri

Aile konusu başta sosyal bilimler olmak üzere birçok disiplinin temel inceleme konularından biridir. Ailenin oluşum tarihçesi, var olma düzeyleri ilk insanların var olduğu döneme kadar uzanmaktadır. Aile tanımlamaları birkaç aralıkta yapılabilmektedir. En genelinde aile, evlilik veya kan bağı ile birlikte yaşayan gruba denir aynı zamanda sadece bağlılık değil düşünce, planlama ile yapılan birlikteliktir (Bağlı, Sever, 2005:3). Farklı etnik yapılar, farklı kültür ve coğrafyalarda birbirinden farklı tarzlarda ortaya çıkan aile formları kurum olarak ailenin aslında insanlık tarihinin her döneminde bir şekilde var olduğunun kanıtını ortaya koymaktadır. Sosyal yapı olarak aile bireyin tek başına yaşayamamasını törpülerken onun sosyal varlık oluşunu da beslemektedir. Ailenin oldukça eski dönemlerden günümüze kadar gelebilmesi Semavi dinlerinde ilk aile olarak gösterilen Âdem ve Havva ile başlatılmıştır. İlk aile yapısından günümüze niteliksel ve niceliksel olarak pek çok değişime uğrayan aile yapısı evrensel bir tipolojiden uzak tutularak sosyal bir yapı üzerinden evrenselleştirilmiştir. Her toplumda değişen yapılarına rağmen en temel birim olarak aile gösterilmektedir. Aile en temelde evlilik yolu ile kurulduğu için evlilik türlerinin aile kurumu için önemlidir. Toplumdaki her birey aile kurmak istediği zaman seçtiği eşiyile birlikte, evlilik yolunda bazı kurullarla karşılaşmaktadır. Bu kurulların çoğu toplumsal normların kabul ettiği görüşleri ifade etmektedir. Birey toplum adı verilen grubun üyesi olarak, grubun belirleyici kurullarının dışına çıkmamak konusunda dikkatli davranmaktadır. Aile bireyleri kurumsal yapının öngördüğü roller çerçevesinde karşılıklı ilişkilerini devam ettirmektedir (Bağlı, Sever, 2005:3). İnsan doğası burada ayrılmaktadır. Çünkü insan yavrusu doğadaki düzenden farklı olarak uzun süreli koruma, bakıma ihtiyaç duymaktadır. Aile kurumu bu anlamda bu korunma ihtiyacını ve toplumsal kabul görme sürecini doğadaki diğer canlılardan farklı olarak gerçekleştirmektedir. Sonuç olarak kurduğu bu düzen içerisinde aile, roller, evlilik gibi kavramların önemi anlaşılmaktadır. Geleneksel toplum yapılarında bu kurullar ve rollerin normalin daha üstünde, sınırlarının daha belli olduğu niteliktedir. Geleneksel toplumlardaki evlenme süreçlerinde kesin yasaklar bulunmaktadır, evlilikler daha çok grup içi

ilişkilerden kurulmaktadır, örneğin; amca çocukları ile evlenme yaygın bir gelenektir (Tacoğlu, 2011:3).

Ailenin öncelikli mekân ayrımı üç grupta açıklanır. Bunlardan ilki Matrilokal mekân olarak adlandırılan erkeğin kadının hanesinde yaşamasıdır. Günümüzde iç güveysi olarak adlandırılan bu durum erkeğin geçimine ya da imkânına bakılmaksızın çoğu zaman evlilik sonrası kadının evinde yaşamaya başlaması olarak açıklanmaktadır. Diğer bir grup; Patrilokal mekân ailedir. Bu aile grubu; kadının evlilik sonrası erkeğin ailesinin yanında yaşamaya başlaması olarak açıklanmaktadır. Bu durum ülkemizde matriokal aile biçiminden çok daha sık rastlanılmaktadır. Son olarak Neolokal evlilik olarak adlandırılan; kadın ve erkeğin evlilik sonrasında iki aile ile yaşamadan kendi evlerine geçmeleridir. Başka bir ifade ile kadın ve erkeğin ailelerinden ayrılarak ayrı ev açmalarıdır(Bağlı, Sever, 2005:4). Son dönemlerde bu durum anne, baba içinde yeni evlenen genç yetişkinler için de tercih edilen mekân evlilik biçimidir. Mekâna göre cinsiyet rolleri inşasını evlilik türlerinden sonra kent ailesi, ataerkil aile gibi bölümlerle daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır. Bunun dışında geleneksel toplumlarla daha çok rastlanan evlilik çeşitleri de bulunmaktadır. Dört evlilik türü; taygeldi, levirat, kan bedeli ve berder evlilikleridir bu türler, geleneksel toplum yapısına özgüdür (Tacoğlu, 2011:4).Taygeldi evlilik türü; iki tek eşli ve çocuklu çiftin kendilerinin ve çocuklarının evlenme durumları için kullanılan bir terimdir. Levirat evlilik türünde; ölen erkek eşin, erkek kardeşi ile evlenme durumlarını ifade etmektedir. Kan bağı evlilik türü ise; iki aile arasında yaşanan kan davasını sonlandırmak için genellikle yapılan bir geleneksel evlilik türüdür. Berdel ya da berder olarak ifade edilen evlilik türünde ise iki evlenmek isteyen erkeğin kendi ailesinden olmayan kız kardeş ile evlenme biçimidir. Geleneksel aile biçimi içerisinde bulunan yaygın kültürün getirisi olarak böyle evlilikler gerçekleşmektedir. Burada evlilik için belirleyicilik öznel ve nesnel koşulların bu tür evlilik biçimleri için hazır olmasıdır (Tacoğlu, 2011:7).

Aile kurmanın birçok hukuksal zemine sahip toplumlarda evlilik yoluyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Evlilik tarihsellik içinde birçok değişime uğramıştır. Evlilik türlerine kısaca bakmamız gerektiğinde ilk evlilik türlerin biri olan egzogami evliliklerini görebiliriz. Dıştan evlenme; egzogami olarak bilinen bu evlilik türünde, bir gruba ait olan erkek sadece kendi grubunun dışındaki bir

kadınla evlilik kurabilmektedir. Bu tür de evliliklerin hangi gruplar arasında yaşanabileceğini de belirleyen normlara sahiplerdir. Özellikle Avustralya’da yaşamış birçok kabile günümüzdeki tabiri ile akraba evliliğini engelleme adına gruplara ayrılmışlardır. Günümüzdeki birçok kültür de bile hala akraba evlilikleri çocuklarda akıl ve beden sağlığını kötü etkilediği için yasaklanmıştır. Diğer bir tür içten evlenme yani endogami evlilik türüdür. Bu evlilik türünde grubun ayrımı olmasına dikkat edilmeksizin kişiler grup içinden evlilik gerçekleştirebilmektedir. Kapalı köylerde ya da karışık gruplara sahip olunmayan yerlerde bu tür evlilikler görülebilmektedir. Özellikle Mısır Medeniyetinde Firavunların kız kardeşleriyle olan evlilikleri de içten evlenme türüne girmektedir. Yine bazı toplumlarda eş ölün erkek eşinin kız kardeşi varsa onunla evlenme zorunluluğunun olduğu da görülmektedir. Sonuç olarak, endogami: Akraba arası evlilik, egzogami: Akraba dışı evliliklerdir evlilikler olarak tanımlanabilir (Bağlı, Sever, 2005:5).

2.3.3.1 Ataerkil aile türünde cinsiyet kimliği ve cinsiyete dayalı rol paylaşımı

Ataerkil aile düzeni ülkemizde uzunca yıllar boyunca kök salmış aile modellerinden biridir. Erkeğin egemenliğinin ileri sürüldüğü kadının çoğu zaman hane içine hapsedildiği bu aile modeli günümüzde etkisini hala devam ettirmektedir. Erkek egemen düzenin tıpkı sadece kadın egemen düzen gibi hem olumlu hem olumsuz yönleri bulunmaktadır. Burada önem verilmesi gereken en ciddi mevzu ataerkil modelin aile içinde kadın erkek fark etmeksizin kök salduğunda her gün kendini meşrulaştıracak söylemler üretebilme başarısıdır. En yaygın rol paylaşımı çocukta başlayan ataerkil aile modellerinde eğer kız ve erkek çocuk hane içinde ve erkek çocuk yaşça büyüksse tamamen ayrıma maruz kalınacak ortam doğabilmektedir. Ataerkil düzen yapısı bu özellikleriyle tanımlandığında şu genel tanım kriteri kullanılabilir. Ataerkillik; maddi temeli olan ve erkeklerin kadınlar üzerinde tahakküm kurmalarını sağlayan hiyerarşik ilişkiler, erkek erkeğe dayanışmayı içeren toplumsal ilişkiler dizisi olarak ifade edilmektedir (Özçatal, 2011:5). Ataerkil yapı bu yüzden içinde bulunduğu toplumlarda eşit olmayan bir rejim başlatabilmektedir. Dolayısıyla bu tür bir ilişki örüntüsüne sahip toplumlarda gelişen roller ve aile ilişkileri aynı zincirlerin birer halkası durumunda gelişebilmektedir. Ataerkil bir toplumda kadınlar her zaman ikincil konuma itilmekte ve erkeklere göre daha az fırsat eşitliklerinden yararlanabilmektedir (Karabulut, 2017:15). Bireyleri ikincil

duruma itme eylemi, kişilerin benlik gelişimlerinde problemler çıkmasına neden olabilmektedir. Ataerkil aile modellerinde erkeğin cinsel gelişimi için aile tarafından özgür ve bağımsız olmaya yönlendirilirken kız çocuğun hane içine hapsedilerek sürekli korunmak zorunda olan imajının çizilmesi kız çocuk ve erkek çocukta farklı benlik yapılarının gelişmesine neden olmaktadır.

Benlik yapılanması iki farklı cinsiyetteki çocuk için benzer öneme sahiptir. Kendi davranış ve isteklerini fark edebilme ve söylemlerine yansıtılabilme yeteneği yeterli düzeyde gelişimi sağlamış benlikler üzerinde gerçekleşmektedir. Bugün ülkemizde kadınların gördükleri şiddete karşı susmaları, ya da haklarını aramaktan korkmaları hem kendi yaşam tehditleri olduğu için hem de kız çocuğu iken bile itaatin öğretilmiş olmasının nedenleri arasındadır. Erkek çocuk ve kız çocuk farkları ebeveynler tarafından da meşrulaştırılmaktadır. Kız çocuğunun evlenene kadar bakılacak sonra el olacak söylemleri ama oğul varsa bir baba yarısının var olduğu ve büyüüp soyun devamının getirilmesinin mümkün olması hala söylemlerde olan konulardır. *“Evli oğul ile birlikte oturmak yaşlılara maddi ve psikolojik güvence sağladığı gibi onların statülerini de yükselttiği için önemli görülmektedir. Kız evlat ile birlikte oturma ise bunun tam tersidir. Erkeğin ailenin reisi olduğu bir toplumda kız ve erkek çocuklara verilen değer farklı olmakta beklentiler yetişkin oğul üzerinde olmaktadır”* (Kuru, 2016). Yetişkinliğe erişildiğinde regl ve sünnet olma farklılıkları yine toplumda katılmış ritüellerdir. Regl olan kız çocuğuna bu durumun saklanması gereken ve dikkat edilmesi gereken bir durum olarak anlatılırken erkek çocuğunun düğün eşliğinde sünnet edilmesi kutlanılmaktadır.

Aile yapılarında cinsel kimliğin oluşumu belirleyen, referans alınan daha çok ebeveynlerdir. Baba otoriter kural koyucu bir formda belirlediği için çoğu zaman erkek çocuk kız çocuktan çok daha fazla sınanmak zorunda kalmaktadır. Kız çocuğunun bu sınavlardan geçebilmesi söz konusu değildir. Bakıldığında ataerkil aile yapısı aile içine tamamen oturduysa eşitlikçi tutuma izin vermeyen diğer bir kişide annenin kendisidir. Sonuç olarak ataerkil oluş isteyerek ya da istemeyerek ebeveynler tarafından meşrulaştırılmaktadır. Çünkü ataerkil toplumdaki rol dağılımı ebeveynler üzerinde de şekillendirici ve kısıtlayıcı etkilere neden olmaktadır. Bu yüzden ataerkil örüntülere sahip aileler de her iki cinsiyette kendi içerisinde sınıflandırıldığı grupların dışına çıkamama konusunda sorunlar

yaşayabilmektedir. Aile içindeki duygusal ilişkilerden sorumlu tutulmayan erkek aynı zamanda kendi duygularını ifade etmekten de mahrum bırakılmaktadır, kadın çalışması ihtiyari görülürken evi geçindirmek erkek için bir zorunluluk olarak görülmektedir(Şimşek, Öner, 2015:5). Toplumda ataerkil düzen hâkimse erkek çocuğun cinsel kimlik edinme sürecinde ihtiyacı olan onaylanma duygunu kazanabilme adına dışarıdan ya da hane içinden kabul görülen davranışları kolayca benimsemektedir. Aynı durum kız çocukları içinde geçerlidir fakat anne ile olan bağın yadırganmaması ve bağımlı olmasının uygun görülmesi bu onaylanma sürecini daha az yalnız kalarak atlamasını sağlamaktadır. Her iki cinsiyet içinde ataerkil yapıların bireysel kimliği örseleyici tutumu söz konusu olabilmektedir. Cinsiyetçi düşünce tarzıyla yetiştirilmiş birçok kişi gelişimi katı bir bakış açısına sahip düşüncelerle geçirebilmektedir. Bu düşünceleri genelleyerek kadın ve erkek üzerinden yaşam formları da oluşturabilmektedir. Yapılan bir çalışmada kadınların karar almada neden aktif tutulmadıklarını ifade ederken kullanılan sözlerin aslında bireyleri ne kadar katı bir sınıflama yapmaya ittiği görülebilmektedir. *“Ya babadır ya da dededir. Kadınlar çok duygusal, özellikle anneler. Yani pek böyle mantıklı bakmıyorlar olaya. Erkek daha bir nefesine hâkim. O yüzden daha iyi çekip çeviriyor. Bir de evden daha fazla çıkıyor”* (Şimşek, Öner, 2015:24). Aile de oluşan iş bölümünün önemi, kadının çalışmasındaki önem bu yüzden dikkat edilmelidir.

2.3.3.2 Anaerkil aile türünde cinsiyet kimliği ve cinsiyete dayalı rol paylaşımı

Ataerkil toplum anlayışının yaygınlığı ülkemiz dâhil birçok ülkede uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Anaerkil toplumların geçmişi tarihin tam olarak neresinde başlayıp neresinde bittiği ve yerini ne zaman ataerkil anlayışa bıraktığı belirlenmemiştir. Kelime anlamı olarak Latince anlamı ve günümüz batı dünyasında “Matriarka” olarak ifade edilen ve dilimize “Anaerkil” olarak Fransızcadan geçen bir kelimedir, kabataslak kadının aktif olduğu bir grup ya da toplum düzeni olarak ifade edilmektedir (Demirdağ, 2017:78). Ünlü antropologlardan Lewis Morgan bu alanda ciddi kanıtlar bulmaya çalışmıştır. Ricardo Coler’de katılımcı gözlem yoluyla yaptığı araştırma sonucunu Kadın Krallığı (2010) ve Son Anaerkil Toplum Kitaplarını çıkartmıştır. Özellikle Çin’de Mosuo kentinde yapılan ilk çalışma yaşayan son anaerkil toplum üzerinde durulmuştur. Bu bilgiler eşliğinde; anaerkil toplumun kadına bakış açısını onun

fiziksel, zihinsel ve doğurganlığı olan biyolojik yapısının doğa içinde onu bir numaraya taşıyıcısı haline getirmektedir. Böyle toplum anlayışı ile organize olmuş toplumlara anaerkil toplumlar denilmektedir. Dolayısıyla toplumun canlı olarak tarihsel gelişimi içerisinde, kadının baskın olduğu, yönetici konumda olan ve soyun anadan devam ettiği toplumsal yönetim tipolojisi anaerkil olarak geçer (Demirdağ, 2017:79). Her toplum gibi dinamik süreçlere tabi olan anaerkil toplumlar içinde değişim kaçınılmazdır. Toplumun mülkiyet anlayışının doğması, iktidar zihniyetinin yeşermesi, doğaya karşı açılan tehditlerin artmasıyla anaerkil düzende bazı değişiklikler yaşanmasını zorunda kılmıştır. Yaşadığı değişikliklerin onun kendini yok etmesine neden olmuştur. Yapılan araştırmadaki ilk anaerkil toplum: *“Onlardan birisi, Avustralya’nın kuzeyinde, Papua Yeni Gine’nin karşısında, Bouganville Adası’nda yaşayan kadın egemen topluluk olan Nagovisiler. Orada toprakların sahibi sadece kadınlar ve erkekler kadınların yetiştirdiklerine bağımlı olarak yaşamaktadırlar. Evlilik anlayışı basitçe; beraber uyumak ve kadının evinde erkeğin kadınlıkla işbirliği kurması üzerinde şekillenmektedir”* (Serinken, 2016). Erkeklerin bu düzende herhangi bir mal sahipliği olmadığı da anaerkil toplumların ortak özellikleri arasındadır. Erkeklerin bu düzendeki görevi kadınlar için çalışmaktır.

Toplumların hangi süreçlerde ataerkil boyuta ulaştığı ya da her toplum belirli bir dönemini anaerkil olarak geçirip geçirmediği bilinmemektedir. Kesin olan, bugün yaşayan bütün toplumlar medeniyetin bir anaerkil kuşağı içerisinde yaşamaktadır; arkeolojik ve antropolojik çalışmalar göre erken tarımsal icatların ve gelişmelerin birçoğu, kadına atfedilebilir olduğu izah ediliyor (Demirdağ, 2017:80). Toplumların ilk insan döneminde, etken çalışan ve kadının üretimde pasif olmadığı hatta tam merkezinde yer aldığı anaerkil toplumların ana hukukuna bağlı yaşam sürmektedir. Dolayısıyla üretim araçları, karar mekanizması, soyun devamı, üretim ilişkileri egemenliği kadın statüsü üzerinden şekillenmektedir. Fakat üretim araç ve gereçlerinin büyümesi sonucunda üretim araçlarının erkeklerin egemenliğine geçmesi, anaerkil sistemi derinden sarsılmaya başlamıştır yani kadının geri plana itilme süreci başlamıştır. Bu durum cinsiyetlerin ötesinde düalist algı bağlamında toplumda yeşerdikçe, toplum; zengin, yoksul, köle, efendi, kadın, erkek, yöneten yönetilen şekliyle sınıflı bir toplum haline gelmiştir (Sayılğan, Erdem, 2012:3). Süreç sonunda küreselleşen

düzende sanayi ve kapitalizmin birleşimi ataerkil düzeni egemenlik düzeyine çıkartmıştır. Ataerkil düzenin en kuvvetli yöntemi yasalaşma girişimidir. Dolayısıyla ilk olarak yasalar ile toplumu yönetme amacına sahip olması toplumu yönetme amacını gerçekleştirirken; bu yasalara uymayanlar için zorlama ve cezalandırma yaptırımlarını da akabinde geliştirilmeye başlamıştır.“*Zor kullanmanın en gelişmiş aracı ise, bugünün ataerkil toplum yapısı içinde, ordudur. Askeri ve silahlı gücün örgütlü simgesi olan ordu, ataerkil toplum gövdesinin eril cinsel organı gibidir*” (Sayılğan, Erdem, 2012:4). Sonuç olarak toplumsal yapıya kök salmış ve kendi düzenini yaratmayı başarmış ataerkil toplumlar günümüzde varlığını korumaya devam etmektedir.

Anaerkil toplumların kırılma yaşamadan önceki dönemlerine ait yapılan çalışmaya bir başka örnek Endonezya’da Minangkabaular ile gerçekleşmiştir. Minangkabaular da anaerkil düzenin getirisi olarak reis kavramının kadından, hane içinde kadının lider olduğundan geçmektedir. Özellikle kadınların barınma zorlukları, çocukların eğitimleri, beslenme ihtiyaçları gibi temel ihtiyaçları karşılamak ile yükümlülerdir. Minangkabau aynı zamanda, dünyada ikinci büyük Anasoylu toplum olan ve bu toplumun Müslüman olarak anıldığı toplumlardan biridir (Demirdağ, 2017:83). Sonuç olarak: Anaerkil toplumlarda ailenin tanımı anne adından geçmektedir, baba soyadından değil. Ataerkil düzendeki gibi bazı katı durumlarda söz konusudur. Örneğin; miras hakkı, yönetim, temel haklar kadınlar için geçerlidir. Bakıldığında ataerkil düzenin şimdiki çıkmazı ve eleştirildiği nokta olan temel haklardan kadınların mahrum edilmesi, anaerkil düzen içinde erkekler tarafından kurulmalı anlayışı neden olabilmektedir. Fakat toplumsal alandaki iş bölümü düzeni ataerkilliğin aksine dengeli dağıtılarak erkeklerinde en az kadın kadar iş bölümü süreçlerinde aktif tutulmasına özen gösterilmiştir. Kadının bu konumundaki tek farkı doğurganlığının birer bereket sembolü olarak görülmesi bu yüzden hâkim rollerde onun ön planda olmasının sağlanmasıdır. Erkek bu konumda daha çok maddi kaynakların bulma, doğadan getirme gibi koşullarla iş bölümüne dâhil edilmiştir. Anaerkil düzen anlayışı içinde yaşayan insanlar ataerkil düzen içerisindeki katı iş bölümüne daha az maruz kaldığı için eşitlikçi tutuma daha yatkın cinsiyet rolü kazanımı elde edebilmektedirler. Böyle bir düzen içerisinde bulunan çocukların iki cinsiyeti de aktif süreçlerde görmesi daha az cinsiyetçi tutuma yol açacak algıları

kazanmalarını sağlayabilmektedir. Nitekim her anaerkil ya da ataerkil toplumlarda da sonuç olarak yüceltilen bir cinsiyetin olması diğer cinsiyetin sağlıklı bir cinsel kimlik kazanmasında problemler doğurabilmektedir.

Günümüzde bazı bölgelerde varlığını hala devam ettiren anaerkil toplumlar bulunmaktadır. Tarih açısından anaerkil toplumlar yalnızca Anadolu'ya özgü değildir; Çin'de de, Hindistan'da ilk anaerkil toplumlar bulunmaktadır. Eski Dünyanın gıda üretim beşiği Güney Asya'da; Hindistan, Sri Lanka, Endonezya, Samatra, Tibet ve Güney Çin'de anaerkil düzenle yaşayan insan toplulukları bulunmaktadır (Demirdağ, 2017:12).

2.3.3.3 Eşitlikçi aile türünde cinsiyet kimliği ve cinsiyete dayalı rol paylaşımı

Ailelerin içindeki buldukları toplumun yaşam biçimlerinden doğrudan ya da dolaylı şekilde etkilenerek çocuklarını yetiştirmektedir. Nitekim bazı genel toplumsal yayılımların aksine özellik gösteren aile yapıları da günümüzde bulunmaktadır. Her ne kadar bağımsız olarak incelenmesi mümkün olmasa da katı forma sahip ataerkil aile yapısına daha esnek form getirebilmiş aile birimleri eşitlikçi aile formunda değerlendirilmektedir. Buradaki eşitlik kavramı temel anlamından çok, aile içi rollerdeki görev ve sorumlulukların dengeye kavuşabilmesini ifade edebilmek için kullanılacaktır. Geleneksel aile yapısının üye sayısındaki azalma, bireyselleşme, sanayileşme, kentleşme, modern yapıya doğru değişimler sonucunda yapı ve fonksiyonların da değişimler meydana gelmiştir. Klasik olarak varlığını devam ettiren geleneksel aile formu hâkim olduğu toplumsal yapıyı ifade etmemeye başlaması sonucunda değişim aile formunu da etkiler hale gelmiştir. Özellikle kadının statüsü, erkeğin görevleri gibi konularda açık olarak rollerin farklılaştığı, temelinde katı düzenin de değiştiği görülmektedir. Erkeğin mutfakta zaman geçirmeye başlaması, çocuk bakımında rol üstlenmesi, eşine yardım etmesi, kadının da ailenin gelir dengesine katkıda bulunması gibi durumlar ailenin toplumsal yapıdaki değişime uygun bir forma kavuşmasını sağlamıştır (Bayer, 2013:4). Rollerin değişim geçirmesi ailedeki güç dengelerini de değiştirmiştir. Aile reisi, kadının yeri ya da erkeğin evi geçindirme görevi, karar alma mekanizmalarının tek elde toplanması gibi cinsiyetçi şartlar daha eşitlikçi düzeyde buluşmaya başlamıştır. Kadının uzun süre istihdamdan uzaklaştırıldığı dönemlerde böyle bir eşitlikçi aile formunun gelişmesi neredeyse imkânsız bir haldeydi. Fakat gelişen istihdam gücü yetersizliği ve kadının

konumundaki yeni ağların gelişmesiyle bu durum daha da farklılaşarak kadın hane içi görevinin yanında hane dışı alana da kazandırılmaya başlanmıştır. Erkeğin hane içinde daha pasif bir rol oynamasının temel nedeni olarak kadının hane içinde tutulması ve hâkimin o kılınması yatarken bir diğer pasif olma nedeni erkeğin iş hayatına sahip olması ve dolayısıyla dışarıda yeterince yorulan birey olarak yansıtılmasıdır. Kadının istihdam edinmeye başlamasından sonra bu durumun yarattığı eşitsizlik, kadına da bu çalışma hakkı tanınarak hafifletilmeye çalışılsa da kadının hane içindeki konum ve görevleri değişmez bir katılığa bürünmüş bulunmaktadır. Hane içindeki rol dağılımında daha acımasız bir hal olarak tek bir cinsiyete aşırı yüklenme ile sonuçlanmıştır. Kadının ya çalışıp ekonomik özgürlüğe sahip olmasına ve dolayısıyla ya kötü kadın ya da kötü anne sıfatını taşımasına ya da evinde ironi içinde huzurlu olmasını seçmesi gibi iki zorunlu seçeneğin oluşmasına neden olmuştur. Bu yüzden çalışan kadınların ve çalışmayan kadınların hane içindeki eşitlikçi aile tanımı ne yazık ki farklı tanımsal düzenlemelere maruz kalacaktır.

Aile yapıları anaerkil, babaerkil, eşitlikçi düzeyde incelenmektedir. Burada ayrımın temel nedeni yaşanan tarihsel değişimlerdir. Avcılık toplayıcılık sonunda erkeğin egemen olduğu bir toplum anlayışının yeşermesi rol ve statü durumlarının da bu kavrama göre şekillenmesine neden olmuştur. Sanayileşmeyle birlikte üretim merkezli aile yapılarının değişmesi eşitlikçi aile yapılarının artması bunu temsil eden çekirdek aile formlarının oluşması geniş ailenin çözülmesine neden olmuştur (Karaca, 2014:3). Çözülen bu ilişkilerin kadın erkek eşitliğine sunduğu katkı ortaya çıkmıştır. Fakat eşitlik kavramı günümüzde denklik kavramı ile karıştırıldığı için eşitlik üzerine yapılan birçok durum yanlış anlaşılmalara neden olabilmektedir. Oysa eşitlik kavramı herkese aynı davranmak ya da herkesle aynı olmak değil; toplumdaki farklı durumlara, gruplara fırsat eşitliği sunmak ve bu durumu engelleyen süreçleri iyileştirmektir (Ayhan, 2009). Dolayısıyla eşitlik formuna sahip aile daha az cinsiyetçi tutuma sahip eşitlik ilkesini temel almış, dayanışma ve yardımlaşmaya yatkın aile formları için kullanılmaktadır. Bu düzeyde eşitlikçi aile yapısındaki rol dağılımının çocuklara doğrudan aşılması yine ebeveynlerin kendi hayatları için bir prensip üzerine kurduğu eşitlikçi düzeni onlara iyi bir örnek olarak göstermesiyle başlayacaktır. Bu yüzden öncelikle kadının hane içindeki rol dağılımları eşit düzeyde erkek ile paylaşılması eşitlik

aile modeline örnek olabilmektedir. Kuşkusuz eşit ücret ve eşit saatlerde çalışan iki ebeveynden birinin işinin eve gelince bitmediğini gören çocukların hane dışındaki görevlerden habersiz olarak onu sadece o kişinin yaptığı iş olarak kodlaması çok muhtemel olacaktır. Oysa eşit iş, eşit ücret henüz tamamen yerleşemese de dışarı da benzer zorluklara maruz kalmış iki bireyin hane içinde de birbirlerine dengeli iş düşürmesi çocukların yardımlaşma bilincini ve eşitlik algısını da besleyecektir. Bir diğer cinsiyet gelişimini etkileyecek faktörlerin başında kadın ve erkeğin kadınlık ve erkeklik olarak toplumsal algının yarattığı iş bölümünü değiştirmesi yatmaktadır. Oğlan çocuğunun ve kız çocuğunun hane içindeki bu rollerin aslında birinin görevi olarak kodlanmasından çok işin imkânı olan kişi tarafından yapılabilmesi hedefini öğrendiğinde önemli olan şeyin kimin yaptığı olmadığını öğrenecektir. Eşitlikçi ailede yetişen her bireyin kendi temel ihtiyaçlarını gerçekleştirebilme boyutunda ciddi beceri kazanma fırsatı sunulmaktadır.

Geleneksel aile formlarında özellikle kadın, anne, kız çocuğu; yemek, bulaşık, temizlik gibi aslında her bireyin bilmesi gereken temel becerileri tek cinsiyete uygunmuş gibi yetiştirilmektedir. Geleneksel ailede ilişkiler eşitlikçi değildir, ailede iş bölümü cinsiyete göre yapılır, karı-koca ilişkileri belli bir mesafe içindedir (MEB, 2011:9). Oysa geleneksel formun aksine eşitlikçi ailelerde cinsiyetin bu bazlı değişkenliği ortadan kaldırılmıştır. Önemli olan çocuk ve yetişkin birey olarak yaşın gerekliliklerini kazanım olarak benimseyebilme becerisinin kazandırılması önceliktir. Bu yüzden bu formda olan eşitlikçi ailelerde kız çocukları da erkek çocukları da sınıflandırma ve sınırlandırmadan uzak durarak kendi kişisel becerileri ve varoluşsal yapılarını keşfedebilme fırsatı bulacaklardır. Yemek yapmak, ütü yapmak, temizlik yapmak ya da para kazanmak, işe gitmek, iş seçmek, ekonomik gelir hakkında hesap yapmak ne sadece erkeğe ne de sadece kadına yüklenilebilecek deneyimlerdir. Oysa eşitlikçi aile formu dışında birçok katı kurullarla sınıflandırılmış aile birimleri bu durumları cinsiyete göre sınıflandırarak cinsiyete uygun davranım haricini yeteneksiz ya da o cinsiyetin işi değil olarak görmüştür. Böyle ailelerde yetiştirilen çocukların yetişkin olduğunda karşılaştığı ciddi problemler kadın patronlara karşı şiddet, erkek aşçılara karşı ön yargı, kadın şoförlere karşı ön yargı, erkek mankenlere karşı ön yargı gibi sosyallikten uzak, duygudaşıktan

uzak özellikleri normalleştirerek büyümüş olacaklardır. Eşitlikçi aile formları ön yargı edinmeden kız ve oğlan çocuğu olarak ayırmadan birey, insan olarak yaklaşmaktadır. Cinsiyetinden ayrı sadece var oluş düzeyiyle yaklaşıldığını anlayan bir çocuğun cinsiyetlere karşı bakış açısı da cinsiyetçi ve katı yargılardan uzak olacaktır. Bu durumların hafiflemesi ve olası kötü sonuçlarının yakın gelecek için ortadan kaldırılması ancak eşitlik düzeyinde ve adalet zemininde oluşturulan eşler birliğinin, ebeveynlikle taçlandırılmasının sonucu olarak katılaşmadan, sınıfsal eşitsizlikler öğretilmeden, duygudaşlık ve hoşgörü çerçevesinde yetiştirilen çocuklar sayesinde düzelebilecektir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma, nicel bir çalışmadır. Çalışmadaki verilerin analizleri için; betimleyici(betimsel) istatistikler, frekans dağılımları ki kare analizi, çoklu uyum analizi yöntemleri kullanılmıştır. Sosyo-demografik özelliklerin analizi için frekans dağılımları yöntemine başvurulmuş cinsiyet, evlenme biçimleri, gelir bilgileri, eğitim durumu, medeni durumu, çalışma durumu analiz edilmiştir. Ki kare analizi ile ebeveynlerin verdikleri cevaplar sonucunda aldıkları tutum puanları ile çocukların aldıkları tutum puanları arasında bir uyumluluk olup olmadığına bakılmıştır. Çoklu uyum analizi ile anne değişkeni, baba değişkeni ve çocuk değişkeninin her birini uyum analizi çerçevesinde grafiksel yorumuna bakılmıştır.

Kullanılan Ölçekler Hakkında;

Ebeveynler için: Ebeveynlere yönelik kullanılacak ölçek; Simge Zeyneloğlu tarafından hazırlanmış Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeğidir.

Toplumsal Cinsiyet Tutum Ölçeği; Eşitlikçi Cinsiyet Rollerini, Kadın Cinsiyet Rollerini, Erkek Cinsiyet Rollerini, Evlilikte Cinsiyet Rollerini, Geleneksel Cinsiyet Rollerini olarak belirlenen 5 boyut 38 sorudan oluşan ölçek kullanılacaktır. Tutumlara ilişkin görüşleri; katılıyorum, katılmıyorum, kararsızım, tamamen katılıyorum ya da tamamen katılmıyorum cevapları ile 5’li likert tipi ölçektir. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutum cümleleri ise; yukarıda belirtilen puanlamanın tam tersi olarak, öğrenciler tamamen katılıyorsa “1” puan, katılıyorsa “2” puan, kararsızsa “3” puan, katılmıyorsa “4” puan, kesinlikle katılmıyorsa “5” puan alacak şekilde puanlandırılmıştır. Bu puanlama şekli ile deneme ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 190; en düşük puan ise, 38 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin kesme puanı 95 olarak belirlenmiştir. Ölçekte kullanılan en yüksek değer, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutuma sahip olduğuna yönelik sonuçlanırken, alınan en düşük puan toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutuma sahip olduğu sonucunu ortaya çıkartmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeğinin Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı, 38 madde için “0.92” olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, ölçek maddelerinin birbiriyle yüksek iç tutarlılığa ve yüksek güvenirlige sahip olduğunu göstermektedir (Zeyneloğlu, Terzioğlu, 2011).

Çalışma anne ve babaların uygun gördüğü gün ve saatlerde rehberlik servisinde gerçekleştirilmiştir. Ebeveynlerin anket sonucunda ara vermeden aynı ebeveynlerin çocukları ile görüşülerek çalışma tamamlanmıştır. Ayrıca anne, baba ve çocuk anketlerinin etik açıdan gizliliğini koruyabilmek için aile üyelerinin isimleri kullanılmamıştır.

Çizelge 3.1: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutlarının Cronbach Alfa

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı
1.Eşitlikçi Rolü	Cinsiyet 8	0.78
2.Kadın Cinsiyet Rolü	8	0.80
3.Evlilikte Rolü	Cinsiyet 8	0.78
4.Geleneksel Rolü	Cinsiyet 8	0.78
5.Erkek Cinsiyet Rolü	6	0.72
Toplam Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği Puanı	Toplumsal 38	0.92

Kaynak :Güvenirlik Katsayıları (2007, Ankara)

Çocuklar için: Çalışma modeli çocuklar ile birebir görüşmeler, müdahalesiz etkinlikler ile gerçekleştirilmiştir. Çocuklar için yaş gruplarına uygun olarak hazırlanmış görsel etkinliklere seçenekler eklenerek nicel hale getirilmiştir.

Özellikle çocukların cinsiyet kalıplanmasının derecesini tespit etmek amacıyla Sevcan Yağın Güler'in Okul öncesi dönemindeki çocuklara uyguladığı 'Meslek Eşleştirme' gibi etkinliklerden esinlenilmiştir(Güler, 2016:7). Bu çalışmada kullanılan başlıca etkinlikler; 'Cinsiyetlere Göre Renk Tercihleri', 'Cinsiyetlere Göre Meslek Tercihleri 'Oyun ve Oyuncak Tercihleri', 'Aile İçindeki Rollerin Paylaşımı Üzerine Sorular' kategorilerinden oluşan 4 etkinlikler düzenlenmiştir. Oyun tercihleri, meslek tercihleri ve renk tercihlerinde iki cevap hakkı sunulmuştur: 'Kadın ve Erkek' , 'Kadın ya da Erkek'. Bu doğrultuda örneğin çocuklara sunulan görselleştirilmiş giysiler üzerinden renk tercihleri sorulduğunda; siyah renkli pantolonun hem kadınlar hem erkekler için giyilmeye uygun olduğu cevabı alınmaktadır. Aynı durum görselleştirilmiş meslekler içinde geçerlidir; polis, aşçı gibi mesleklerin cinsiyetlere göre tercihleri çocuklara sunulmuştur. Aile içi rollerin paylaşımı etkinliği görsel bir etkinlik olmaktan çok çocuklara aile içinde görevleri kim ya da kimler yapmalı soruları eşliğinde sorulmuştur. Bu etkinlik için cevaplar 'Anne ve Baba' , 'Anne ya da Baba' şeklinde hazırlanmıştır. Örneğin evde yemekten sonra yıkanması gereken bulaşıklar kimin görevidir? Sorusuna çocuklar; sadece annenin görevi ya da anne ve babanın görevi olduğunu söyleyebilmektedir. Böylece anne ve babanın görevi olduğunu söyleyen ya da kadın ve erkek içinde uygundur olduğunu söyleyen çocuklar en yüksek eşitlikçi tutum puanı olan 5 puanı cevapları başına almaktadır. Çocuklar için yapılan uygulamalar sonucunda alacakları en yüksek eşitlikçi tutum 210 puandır. En düşük alacakları eşitlikçi tutum yani geleneksel tutum puanı da 42 puandır. Çocuklar için oluşturulan görüşme forumlarını anket düzenine geçirebilme de Üsküdar Üniversitesi Doç.Dr. Tuğba ALTINTAŞ'ın destekleriyle sözcüklerden sayılara, niteliksel verilerin anlamlı niceliksel sonuçlara nasıl dönüştürüleceği yani 'om Words to Numbers: How to Transform Qualitative Data into Meaningful Quantitative Results' adlı makale destekli düzenleme yapılmıştır. 'If, on the other hand, the researcher starts from qualitative material and transforms it into numerical data to be used for further quantitative analysis aimed at deriving generalizable results, she or he applies a generalization design (Mayring (2001))' (Srka, Koeszegi, 2007:33). Dolayısıyla, araştırma nitel veri ağı ile başlasa da karşılaştırmalı analizin istatistik açıdan oluşturulabilmesi için araştırma nicel veri haline dönüştürülebilir.

3.1 Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma 2019-2020 yılları arasında İstanbul İli Beyoğlu İlçesindeki belirlenmiş 104 anne, 104 baba ve 104 çocuk dolayısıyla 104 aile ile görüşme sağlanarak oluşturulmuştur. Evren; İstanbul Beyoğlu İlçesinde bulunan ilkokul öğrenciler(7-12yaş) ve onların ebeveynlerini kapsamaktadır. Örneklem seçiminde olasılıksız (tesadüfi olmayan) örneklem yoluna başvurulmuştur. Evrenin seçiminde katılımcılara eşit seçilme hakkı tanınmamıştır. Olasılıksız örneklem türüne bağlı oluşturulan evren, geneli temsil etme zorunluluğu barındırmamaktadır.

Çalışma için olasılıksız örneklem türlerinden olan uygun örneklem yöntemine başvurulmuştur. Yapılan çalışmanın daha geniş evrene ulaşabilmesi için görüşmeyi kabul eden ailelerin diğer aileleri bilgilendirmesi rica edilmiştir. Sonuç olarak çalışmaya katkı sağlamak isteyen aileler görüşmeyi kabul ettiklerine dair geri dönüş sağlamışlardır. Katılımcıların talepleri üzerine uygun gün ve saat konusunda anlaşılmıştır. Görüşme formlarına katılımın gönüllülük esasına dayalı olmasına dikkat edilmiştir.

3.2 Hipotezler

İlkokul düzeyindeki çocukların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ailelerinin toplumsal cinsiyet tutumları tarafından şekillenmektedir. (Çalışmanın Amaç Hipotezi)

Anne – Baba Toplumsal Cinsiyet Tutum Puanları Uyumluysa; Anne ve babası benzer cinsiyet tutumuna sahip çocuklarda benzer cinsiyet tutumu görülmektedir. (Örn. Anne ve Baba Eşitlikçi Tutuma Sahipse: Çocuk da Eşitlikçi Tutuma Sahiptir).

Anne – Baba Toplumsal Cinsiyet Tutum Puanları Uyumsuzsa; Kız ve erkek çocuklar kendi cinsiyetindeki ebeveynlerinin cinsiyet tutumlarından etkilenmektedir. (Kız Çocuklarda Anne ile Uyum, Erkek Çocuklarda Baba ile Uyum Aranmaktadır).

3.3 Varsayımlar

Belirtilen koşul ve sınırlar içinde seçilen çalışma kümesi geçerli ve güvenilir yeterliliğine sahip olduğu varsayılmaktadır.

Araştırmada kullanılan ölçme araçları geçerli ve güvenilir araçlar olduğu varsayılmaktadır.

3.4 Sınırlılıklar

Araştırma niteliksel özelliğe sahip oluşturulduğu için ulaşılan veriler geneli temsil etmesi açısından yetersiz kalabilir. Rastlantısal yöntemlerden orantısız tabakalı yöntem seçildiği için seçilen ilkökul çocukları ve ebeveynlerin verecekleri cevaplar sağlıklı veri analizi için eşit ya da benzer problemlerin var olabileceği anlamlı bir evren oluşturmayabilir.

İlkokul düzeyindeki çocukların benzer aile yapıları olası farklılık gösterebilir. Uygulanan ölçekler parçalanmış aile ya da tek ebeveynli aileler için yetersiz gelebilir. Çocuklar için müdahalesiz bir etkinlik düzenlenmeye çalışılsa da çocukların gerek yaş ölçütü gerekse vereceği reaksiyonlar soruların anlamlı bir bütünlük sağlayacağı şekilde tutarlı cevaplar verilmesine engel olabilir.

Ölçek detaylandırılmaya çalışılsa da özel hayata dair veriler toplanamadığı için çalışma bu alanda eksiklik içerebilir. Ebeveynlerin yanıltıcı cevapları verme olasılığı her çalışma gibi bu çalışma içinde bir risk oluşturabilir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çizelge 4.1: Anne ve Babaya Ait Kişisel Özelliklerinin Dağılımı

		Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	104	50,0
	Erkek	104	50,0
Eğitim Durumu	İlkokul mezunu	75	36,1
	Ortaokul mezunu	30	14,4
	Lise mezunu	49	23,6
	Üniversite mezunu	41	19,7
	Okumamış	13	6,3
Medeni Durum	Evli	200	96,2
	Boşanmış	8	3,8
Evlenme Biçimi	Tanıştık, anlaştık, ailelerimiz onayladı evlendik	110	52,9
	Tanıştık, anlaştık, ailelerimiz onaylamamasına rağmen evlendik	20	9,6
	Kendi isteğim ile kaçtım	4	1,9
	Görücü usulü tanıştık ve rızamı aldılar	66	31,7
	İstemediğim halde kaçırıldım	1	0,5
	Görücü usulü tanıştık, rızamı almadılar	4	1,9
Çalışma Durumu	Diğer	3	1,4
	Evet	128	61,5
Geçimini Karşılama Şekli	Hayır	80	38,5
	Kendi kazancım ile	116	55,8
	Eşimin kazancı ile	69	33,2
Aile Tipi	Aileden gelen kazanç ile	13	6,3
	Diğer	10	4,8
	Çekirdek aile	178	85,6
	Geniş aile	30	14,4

Çalışmaya 104 aile dâhil edilmiş olup çalışma; 104 kadın ve 104 erkekten oluşmaktadır. Eğitim durumu incelendiğinde katılımcıların %36,1'i ilkokul mezunudur. Bu oran 208 katılımcının 75 katılımcısına denk gelmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu evlidir (%96,2). Bu oran sayısal verilerde 200 kişiye denk gelmektedir. Katılımcıların sadece 8 kişiye denk gelen kesimi boşanmış bulunmaktadır. Tanışıp anlaşarak ve ailelerin onayını alarak evlenenlerin oranı %52,9'dur. Bu oran 208 katılımcıdan 110 katılımcıya denk gelmektedir. Araştırmaya katılanların %61,5'i bir işte çalıştıklarını belirtmiştir. Kendi kazancı ile ailenin geçimini sağlayanların oranı %55,8'dir. Aile tipi incelendiğinde %85,6'sının yani 208 katılımcıdan 178'inin çekirdek aile tipine sahip olduğu görülmüştür.

Çizelge 4.2: Anne ve Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutlarının Puan Ortalamaları

	n	Ort.	Std.	Min.	Max.
TCRTÖ	208	126,98	27,25	61,00	181,00
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	208	30,32	7,09	8,00	72,00
Kadın Cinsiyet Rolü	208	21,03	7,13	8,00	49,00
Evlilikte Cinsiyet Rolü	208	30,70	6,60	13,00	40,00
Geleneksel Cinsiyet Rolü	208	22,97	7,22	8,00	42,00
Erkek Cinsiyet Rolü	208	21,97	6,14	6,00	65,00

Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeğinin puan ortalaması $126,98 \pm 27,25$ olduğu Çizelge 4.2'de sunulmuştur. Alt boyutları incelendiğinde Eşitlikçi Cinsiyet Rolü alt boyutunun puan ortalaması $30,32 \pm 7,09$, Kadın Cinsiyet Rolü alt boyutunun puan ortalaması $21,03 \pm 7,13$, Evlilikte Cinsiyet Rolü alt boyutunun puan ortalaması $30,70 \pm 6,60$, Geleneksel Cinsiyet Rolü alt boyutunun puan ortalaması $22,97 \pm 7,22$, Erkek Cinsiyet Rolü alt boyutunun puan ortalaması $21,97 \pm 6,14$ olarak bulunmuştur.

Çizelge 4.3: Anne ve Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutumunun Dağılımı

			N	%
TCRTÖ	Ataerkil	32	14,9	
	Eşitlikçi	176	85,1	

Çalışmaya katılan anne ve babaların toplumsal cinsiyet rolleri açısından ataerkil tutum sergileyenlerin oranı %14,9 iken, eşitlikçi tutum sergileyenlerin oranı %85,1'dir.

Çizelge 4.4: Çocuklar İçin Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin Puan Ortalamaları

	N	Ort.	Std.	Min.	Max.
Çocuklar İçin Toplumsal Cinsiyet Algısı	104	107,98	33,70	50,00	210,00
Oyun ve Oyuncak Tercihleri	104	19,50	6,49	8,00	40,00
Mesleklerin Tercihleri ve Cinsiyete Göre Mesleki Becerileri	104	29,40	12,37	9,00	95,00
Aile İçindeki Rollerin Paylaşımı Üzerine Sorular	104	16,96	7,71	8,00	40,00
Renk Tercihleri	104	42,12	15,46	17,00	85,00

Çizelge 4.4'te Çocuklar İçin Toplumsal Cinsiyet Algısı toplam puan ortalaması ve alt boyutların puan ortalaması sunulmuş olup toplam puan ortalaması $107,98 \pm 33,70$ 'tir. Oyun ve Oyuncak Tercihleri puan ortalaması $19,50 \pm 6,49$, Mesleklerin Tercihleri ve Cinsiyete Göre Mesleki Becerileri $29,40 \pm 12,37$, Aile İçindeki Rollerin Paylaşımı Üzerine Soruların puan ortalaması $16,96 \pm 7,71$, Renk Tercihleri puan ortalaması $42,12 \pm 15,46$ olarak bulunmuştur.

Çizelge 4.5: Çocuklar İçin Toplumsal Cinsiyet Algısının Dağılımı

				N	%
Çocuklar İçin Toplumsal Cinsiyet Algısı	Ataerkil			53	51,0
	Eşitlikçi			51	49,0

Çalışmaya katılan çocukların toplumsal cinsiyet algısı incelendiğinde %51,0'ı ataerkil tutum gösterirken %49,0'ı eşitlikçi tutum göstermektedir.

Çizelge 4.6: Anne, Baba Ve Çocukların Toplumsal Cinsiyet Algısına Göre Dağılımı

		Uyum Var				Uyum Yok				Toplam		χ^2	P
		AA		EE		AE		EA					
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Çocukta Tutum	Ataerkil	3	5,7	38	71,7	2	3,8	10	18,9	53	100	3,682	0,298
	Eşitlikçi	0	0	38	74,5	4	7,8	9	17,6	51	100		
	Toplam	3	2,9	76	73,1	6	5,8	19	18,3	104	100		

χ^2 :Ki-Kare

AA: Ataerkil anne, ataerkil baba, EE: Eşitlikçi anne, eşitlikçi baba, AE: Ataerkil anne, eşitlikçi baba, EA: Eşitlikçi anne, ataerkil baba

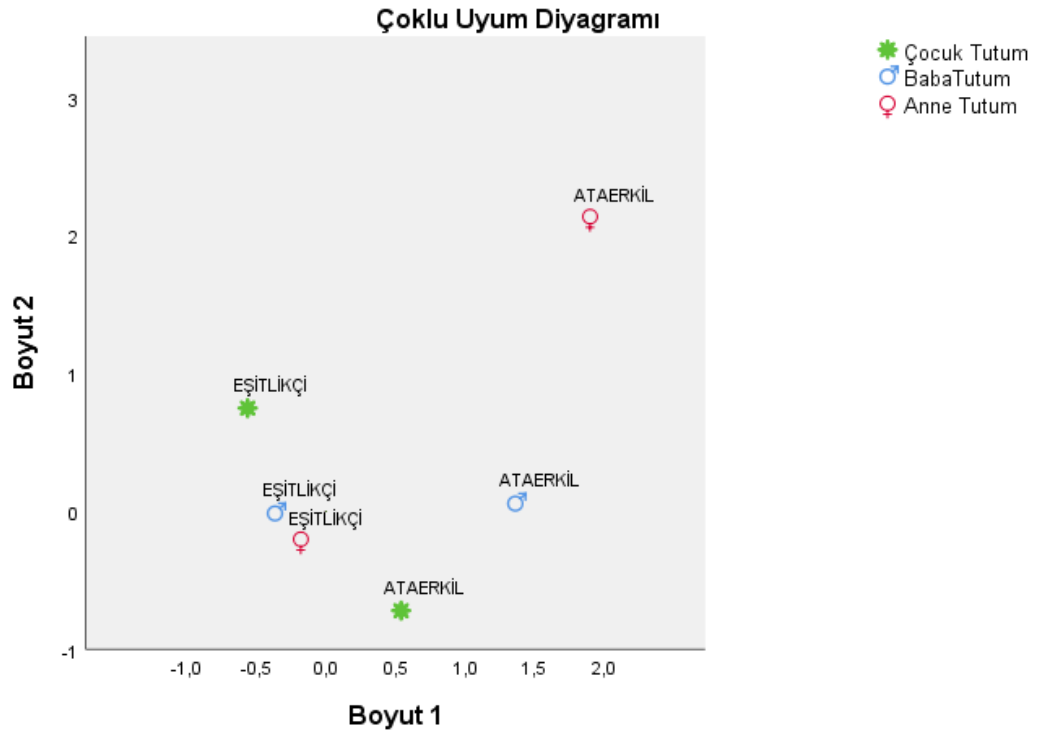
Çizelge 4.6 incelendiğinde ataerkil tutuma sahip çocukların %5,7'si ataerkil anne ve babaya, %71,7'si eşitlikçi anne ve babaya, %3,8'i ataerkil anne ve eşitlikçi baba, %18,9'u eşitlikçi anne ve ataerkil babaya sahiptir. Eşitlikçi tutuma sahip çocukların %74,5'i eşitlikçi anne ve babaya, %5,8'i ataerkil anne ve eşitlikçi baba, %18,3'ü eşitlikçi anne ve ataerkil babaya sahiptir. Ataerkil düzeyde çocuk, ebeveyn uyumu görülmezken, eşitlikçi düzeyde anne, baba, çocuk uyumu görülmektedir. Eşitlikçi tutuma sahip çocuklarda ataerkil anne babaya hiç rastlanılmamıştır.

Çizelge 4.7: Anne, Baba Ve Çocuk Değişkeninin Cinsiyetçi Tutum Açısından Model Özeti

Boyut	Toplam Özdeğer	Değişim	Açıklama Payı (%)
Boyut 1	1,139	0,380	37,98
Boyut 2	0,972	0,324	32,39

Çizelge 4.7’de Boyut 1, değişkenler arası değişimin %37,98’ini açıklarken Boyut 2 ise değişimin %32,39’unu açıklamaktadır. Buna göre Boyut 1’in değişimi açıklama oranı daha yüksek olduğu için öncelikle boyut 1’e göre yorumlanmıştır. Şekil4.1’de anne, baba ve çocuğun tutumu değişkenleri açısından çoklu uyum grafiği aşağıda sunulmuştur.

Şekil 4.1: Anne, Baba Ve Çocuk Değişkeninin Cinsiyetçi Tutum Açısından Çoklu Uyum Analizi

Değişkenlere ait kategorilerin iki boyutlu uzaydaki konumları birinci boyuta göre incelendiğinde orijinin sağ tarafında anne, baba ve çocukların ataerkil tutum kategorisi birbirine yakındır. Dolayısıyla üç birey de aynı tutuma sahiptir, aile bütünüyle uyumludur. Burada eşitlikçi tutuma sahip çocuklarda ataerkil anne baba hiç rastlanılmadığı için ataerkil düzeye sahip çocuklarda karşılaşılan %5,7'lik düzeyde uyum yakalanmıştır. Ataerkil çocukların genel tutum puanlarının değerlendirilmesi noktasında yüzdeler diliminin eşitlikçi anne babada daha fazla toplanması sonucunda uyum düzeyi oldukça düşük bulunmuştur.

Orijinin sol tarafında anne, baba ve çocuğun eşitlikçi tutum kategorisi yer almaktadır ve fiziksel olarak bu üç kategori birbirine oldukça yakındır. Anne ve baba eşitlikçi ise çocuk da eşitlikçidir. Eşitlikçi tutuma sahip ailelerde anne-baba-çocuk arasında mükemmel uyum vardır.

Her ne kadar modelin açıklayıcı tarafı birinci boyutta yüksek olsa da, baba tutumunun ikinci boyuttaki ağırlığı daha fazla olduğundan ikinci boyuta göre de grafik incelenmelidir. İkinci boyuta göre orijinin altında annenin eşitlikçi kategorisi, babanın ataerkil kategorisi birbirine yakındır. Dolayısıyla uyumsuz ebeveyn ve ataerkil çocuk bir arada görünmektedir. Bu durumda çocuk babadan etkilenmektedir. Orijinin üstünde ise baba ve çocuğun eşitlikçi kategorisi birbirine çok yakın olup annenin ataerkil kategorisi yer almaktadır. Ancak burada baba ve çocuk birbirine çok yakın, anne uzaktadır. Yine uyumsuz ebeveyn karşısında babadan etkilenen eşitlikçi çocuk gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak anne baba uyumluysa çocuğunda uyumlu olduğu, anne baba uyumsuzsa çocuğun babaya benzediği görülmüştür.

Çizelge 4.8: Anne, Baba Ve Çocukların Cinsiyetine göre Toplumsal Cinsiyet Algısının Dağılımı

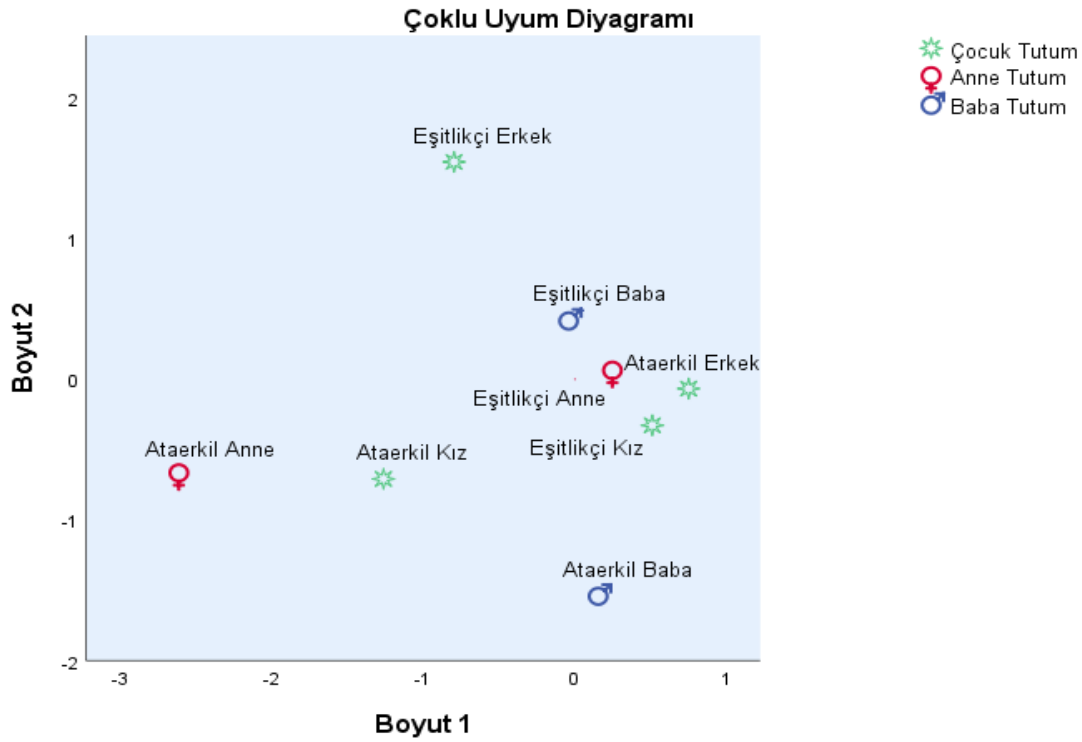
		Anne Tutum				Baba Tutum			
		Ataerkil Anne		Eşitlikçi Anne		Ataerkil Baba		Eşitlikçi Baba	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Çocuk Tutum	Ataerkil Kız	5	23,8	16	76,2	5	23,8	16	76,2
	Ataerkil Erkek	0	0,0	32	100,0	8	25,0	24	75,0
	Eşitlikçi Kız	1	3,0	32	97,0	9	27,3	24	72,7
	Eşitlikçi Erkek	3	16,7	15	83,3	0	0,0	18	100,0

Çizelge 4.8 incelendiğinde Ataerkil tutuma sahip kız çocuklarının %23,8'i ataerkil anne ve babaya, %76,2'si eşitlikçi anne ve babaya sahiptir. Ataerkil erkek çocuklarının tamamı eşitlikçi anneye sahipken %25'i ataerkil babaya sahiptir. Eşitlikçi tutma sahip kız çocuklarda eşitlikçi tutma sahip annelerinin oranı %97 ve eşitlikçi babalarının oranı %72,7'dir. Eşitlikçi erkek çocuklarına bakıldığında ise %83,3'ü eşitlikçi anneye, %100'ü eşitlikçi babaya sahiptir. Eşitlikçi tutuma bakıldığında erkek çocukları için baba ile uyum %100 bulunmuştur. Bu oran anne içinde oldukça yüksektir. Kız çocukları için de eşitlikçi tutumda rol aktarımı hem cinsiyetle uyum içerisindedir. Bu yüzden eşitlikçi ailelerdeki cinsiyete yönelik rol aktarımı doğrudan hem cinsin daha çok etkisiyle gerçekleşmektedir. Fakat ataerkil düzeyde kız çocuklarında rol aktarımı sadece %23,8 ile hemcinsiyetle uyum içerisinde bulunmuştur. Ataerkil kız çocuklarının %76,2'si eşitlikçi bir anneye sahiptir.

Çizelge 4.9: Anne, Baba ve Çocuk Cinsiyet Değişkeninin Cinsiyetçi Tutum Açısından Model Özeti

Boyut	Toplam Özdeğer	Değişim	Açıklama (%)	Payı
Boyut 1	1,339	0,446	44,64	
Boyut 2	1,230	0,410	41,01	

Çizelge 4.9’da Boyut 1, değişkenler arası değişimin %44,64’ünü açıklarken Boyut 2 ise değişimin %41,01’ini açıklamaktadır. Buna göre Boyut 1’in değişimi açıklama oranı daha yüksek olduğu için öncelikle boyut 1’e göre yorumlanmıştır. Şekil 4.2’de anne, baba ve çocuğun tutumu değişkenleri açısından çoklu uyum grafiği aşağıda sunulmuştur.

Şekil 4.2: Anne, Baba ve Çocuk Değişkeninin Cinsiyetleri açısından Cinsiyetçi Tutumunun Çoklu Uyum Analizi

Şekil 4.2’değerlendirildiğinde ataerkil kız çocuğu incelendiğinde uyumlu ve uyumsuz anne babaya eşit uzaklıktadır. Bu durum ataerkil kız çocuklarının ebeveynlerinden etkilenmediklerini göstermektedir.

Eşitlikçi kız çocukları incelendiğinde eşitlikçi anne ve babaya yakın oldukları görülmektedir. Eşitlikçi tutuma sahip ailelerin kız çocukları da eşitlikçi tutuma daha yakın oldukları görülmektedir.

Ataerkil tutuma sahip erkek çocuklar eşitlikçi anne ve babaya yakın olduğu görülüş olup anne ve babanın eşitlikçi tutuma sahip olması erkek çocuklarında eşitlikçi olacağı söylenememektedir. Dolayısıyla ataerkil çocuklarda aileleriyle bir uyum sağlanamamıştır.

Eşitlikçi tutuma sahip erkek çocuklarının eşitlikçi anne ve babaya daha yakın olduğu görülmektedir. Bu nedenle eşitlikçi anne ve babaların erkek çocuklarının da eşitlikçi tutuma daha yakındır.

4.1 Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışma sonunda elde edilen bulgularda evreni oluşturan kitle analizinde; 104 kadın, 104 erkek 104 çocuk (104 aile) katılımcı olmuştur. Çocuk katılımcıların 59’u kız çocuklardan 49’u erkek çocuklardan oluşmaktadır. Anne ve babayı oluşturan katılımcılarda toplam 75 ilkokul mezunu, 30 ortaokul mezunu, 49 lise mezunu, 41 üniversite mezunu, 13 okumamış kesim bulunmaktadır. Ebeveynlerden oluşan kitlenin medeni durumunda sadece 8 katılımcının boşanmış dolayısıyla 4 ailenin boşanmış, 100 ailenin evliliğinin devam ettiği tespit edilmiştir. Ailelerin eşitlikçi tutum sergilemeye daha yatkın olan evlenme biçimlerinden tanışıp, anlaşp, aile onayı ile evlenenlerin sayısı 208 ebeveyn 110’ununu oluşturmaktadır. Dolayısıyla 104 ailenin 55 ailesinde onay çerçevesinde kendi istekleriyle gerçekleştirdikleri evlilik saptanmıştır. Medeni durumun diğer bir yüksek orana sahip kesimini görücü aile ve rıza alımı ile gerçekleştirilen 66 katılımcı dolayısıyla 33 aile oluşturmaktadır. Evrene dâhil edilen ebeveyn katılımcıların çalışma durumlarında yüksek oranda iş gücüne sahip bir kesim olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle 208 katılımcının 128 katılımcısı aktif halde çalışan gözükürken 80 katılımcı herhangi bir işte çalışmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların geçimlerini sağladıkları koşulları genellikle kendi kazançları ile sağlandığı yönünde tespit edilmiştir. 208 katılımcının 116'sı geçimini kendi kazancı ile 69'u eşinin kazancı ile 13'ü aileden gelen kazanç ile 10'u ise herhangi bir karşılama şekli belirtmeden ifade etmiştir (Çizelge4.1). Böylece ebeveynleri oluşturan kitlenin kendi geçimini sağlayan yaygın olarak ilkököl, lise ve üniversite etrafında toplanmış, kendi rızasıyla tanışıp evlenmiş kitlelerden oluştuğu tespit edilmiştir. Son olarak ailelerin kendi aile tipini tanımlama boyutunda büyük oranda çekirdek aile yani anne baba ve çocuktan oluşan aile modelini işaretlediği görülmektedir. Bu durum İstanbul gibi kentsel ağın oldukça yaygın olduğu bir yerde gerçekleştirilmesinin bir nedeni olarak görülebilir. Ailelerin 178'i yani 104 aileden 89'u çekirdek aile modelini oluşturmaktadır. Geniş aile ise bu oranda 104 aileden 15'ini kapsamaktadır. Tutum ölçek puanları kesim puanı ebeveynler için 95 puan olarak belirlenmiştir. Bu oranın altında kalan puanlar için ataerkil anne baba tutumu olarak değerlendirilecek bir alan ortaya çıkmaktadır (Çizelge4.2). 95 puan üstü ise eşitlikçi tutumu gösteren puanları yansıtmaktadır. Katılımcıların toplumsal cinsiyet tutum puanları ortama 126,9 olarak bulunmuştur. Bu durum ebeveyn katılımcı kitlenin çoğunlukla eşitlikçi ebeveynlerden oluşan bir kitle olduğunu ortaya koymaktadır. En düşük tutum puanı kadın cinsiyet alt boyutunda 21,03 oluşturmaktadır. En yüksek tutum puanı olarak cevap verilen sorular ise eşitlikçi cinsiyet rolü (30,32) ve evlilikte cinsiyet rolü (30,70) alt boyutları oluşturmaktadır.

Ebeveynlerden oluşan katılımcı oranlarının cinsiyet rolleri açısından yaygın dağılımı eşitlikçi tutum üzerinde toplanmıştır. Dolayısıyla 208 katılımcının 177'si eşitlikçi tutum puanı alırken 31'i ataerkil tutum puanı almıştır. Katılımcıların gerek eğitim durumları gerekse çalışma hayatına dâhil olmaları ve evlenme biçimleri genel olarak daha eşitlikçi tutuma sahip olduğu için bu tarz bir yüksek oranın eşitlikçi tutumda toplanması tutarlı cevaplar verildiğinin de göstergesidir. Özellikle evlilik alt boyutundaki sorularda eşlere yönelik cevapların rıza alma ve eşit olma ilkesine yönelik cevaplanmasının sonucunda bu alt boyut puanının yüksek olması yine eşitlikçi tutum puanı alan bireylerin çoğunlukta olmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Aynı durum çocuklar için uygulandığında kesme puan olarak belirlenen 106 puanın üstü eşitlikçi tutum altı ataerkil tutum olarak belirlenmiştir. Çocuklardan oluşan katılımcıların cinsiyet tutum ölçeği puan

ortalaması 107,9 olarak saptanmıştır (Çizelge 4.4). Ortalama puanlardan en yüksek puanlar renk tercihleri (42,12) ve meslek tercihleri (29,40) üzerinde toplanmıştır. Bu durumun açıklaması çocukların eşitlikçi tutum puanlarını meslek ve renk tercihlerinde oldukça yüksek kullanarak eşitlikçi tutuma sahip cevaplar verdiklerini ortaya koymaktadır. Etkinliklerden yola çıkarak katılan çocuk katılımcıların renk ve meslek tercihlerinde her iki cinsiyet içinde uygun olduğunu belirten cevapları daha sık verdikleri de tespit edilmiştir. En az tutum puanına sahip etkinlik 16, 96 ortalama puanla aile içi rollerdeki sorumluluklarda toplanmıştır. Bu durumun açıklaması da çocukların yaygın olarak aile içindeki rollere verdikleri cevaplarda ataerkil yani katı rollere uygun cevaplar verme girişiminde buldukları tespit edilmiştir.

Çizelge 4,8'deki bulguların analizi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu tabloya özel olarak olası durumların yorumlanması da gerçekleştirilecektir. Öncelikle çalışma çocuk ebeveyn uyumu üzerinde şekillendiği için çalışmanın çocuk, anne ve baba tutum puanlarına göre tutum biçimleri tespit edilmiştir. Bu yüzden çocuklardan başlayarak bir uyum analizi yorumlandığından sonuç olarak şu tespitler ortaya çıkmıştır. Eşitlikçi tutuma sahip ailelerin çocuklarında kız çocuk ya da erkek çok fark etmeksizin mükemmel derecede bir uyum yakalanmıştır. Özellikle eşitlikçi erkek çocukların eşitlikçi babaya sahip olma olasılıkları çalışmada %100 oranında tespit edilmiştir. Bu durumun olumlu sonuçları arasında iletişimi ve eşitlikçi yapısı güçlü olan baba bireylerin erkek çocuklarında doğrudan rol model alabilme olasılığı oldukça güçlü olduğu sonucu ortaya çıkabilmektedir. Erkek çocukların eşitlikçi tutumlarında doğrudan hiç ataerkil babaya sahip olmadan eşitlikçi babaya sahip olması bu yüksek oranın erkek çocukları için rol model almadaki önemini ortaya koymaktadır. Aynı durumda eşitlikçi erkek çocuklarında yine yüksek oranda eşitlikçi anneye (%83,3) sahip olma durumu tespit edilmiştir. Bu yüzden eşitlikçi anne babaların eşitlikçi tutuma sahip olan çocukları arasında mükemmel uyum bulunmuştur. Eşitlikçi kız çocuklarında ise %97,0 oranında anne ile uyumlu bir eşitlikçi tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu düzey ataerkil boyuta sahip bir babaya (27,3) sahip olsa da eşitlikçi kız çocukların daha çok eşitlikçi anneyi rol model olarak yüzde doksan yedi oranında bir uyum yakaladığı ortaya çıkmıştır.

Çizelge 4.8 ve Çizelge 4.6’ da ataerkil boyuta sahip erkek ve kız çocuklarda durum iki şekilde açıklanabilmektedir. Özellikle karşılaştırma yapıldığında ataerkil boyuta sahip kız çocukların eşitlikçi anne babaya sahip olması %76,2’lik bir orana sahiptir. Bu yüzden ataerkil kız çocuklarında aile ile olan bir uyum daha çok eşitlikçi boyutta sonuçlandırıldığı için uyumsuz olarak tespit edilmiştir. Fakat eşitlikçi boyuttaki kadar mükemmel bir uyum görülmemektedir. Bu yüzden ataerkil kız çocuklarında %23,8 oranında da bir uyum aile üyeleri arasında yakalanmıştır. Bu oranın eşitlikçi orana göre daha düşük bulunmasının sonucunda ataerkil kız çocuklarının aile ile uyumlu bir tutum puanına sahip olmadığı kanısına varılmıştır. %100 uyumsuzluk söz konusu değildir. Ataerkil erkek çocuklarında ise durum %100 eşitlikçi anneye sahip olması yönünde sonuçlanmıştır. Bu durumun ataerkil düzeydeki erkek çocuklarının anneye %100 uyuşmadığını göstermektedir. Dolayısıyla erkeklerin rol model alma biçimlerinde %25 oranında kendi cinsinden olan ataerkil babayla uyum içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak ataerkil çocukların eşitlikçi anne ve babaya sahip olmasından dolayı yüzdeler olarak yüksek bir uyumun var olduğunu söylenememektedir. Fakat ataerkil kız çocuklarının anneye uyumu (23,8), ataerkil erkek çocukların baba ile uyumu (25,0) uyum denebilecek oranda değildir. 104 aile yapılan çalışmada erkek ve kız çocukların neredeyse tamamında hemcinsiyle uyumlu cinsiyet rolü tutumuna sahip olduğu ortaya çıkmıştır. 26 ailede, anne ve babası uyumsuz tutuma sahip kız çocukların anneye, erkek çocukların babaya uyumlu rol geliştirdiği ortaya çıkmıştır. Sadece bir kız çocuğu baba ile uyumlu cinsiyet rolü geliştirmiştir. Anne ve babası uyumlu aile modellerinden ise 44 aile tamamen uyumlu cinsiyet rolleri sergilemiştir. 2 aile ataerkil anne baba ve ataerkil çocuktan oluşurken 42 aile de eşitlikçi anne baba ve eşitlikçi çocuk uyumuna sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Anne ve baba uyumlu olduğu halde çocuğun uyumsuz bir tutum sergilediği 34 aile bulunmuştur. 34 aileden 1 aile ataerkil anne babaya sahipken eşitlikçi kız çocuğuna sahipken; 33 ailede eşitlikçi anne babaya sahipken, ataerkil çocuğu olduğu ortaya çıkmıştır.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 Tartışma

Bu çalışma, aile kurumunun yapısal ve işlevsel belirleyiciliğini ortaya koyarak alandaki önemini cinsel kimlik kazanımı üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Bireyin yaşamdan sağlıklı bir şekilde doyum sağlaması, işlevlerini aktif ve etkin bir şekilde yerine getirmesi aynı zamanda yaşadığı topluma uygun kişi olarak yetişmesi öncelikle aile çevresinde sağlanır (Gök, 2017:2). Bu yüzden aile, toplumsal cinsiyet rolleri, cinsel kimlik kazanımı gibi konular birey yetiştirebilmenin temelini oluşturmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular sonucunda ailenin toplumsal cinsiyet kimliği belirlemede önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Alandaki diğer çalışmalardan farklı tarafı çocukların aile ile uyumu yakalayamadığı ataerkil çocuk düzeyleri de ortaya çıkmıştır. u çalışmanın da esinlendiği okul öncesi dönemindeki çocuklar ve anneleriyle yapılan toplumsal cinsiyet çalışmasında bütünsel bir uyum yakalanmıştı. Özellikle: *“Annesi oyun ve oyuncaklara yönelik kalıp yargısal algısı olmayan çocukların kendilerinin de oyun ve oyuncak tercihlerinde kalıp yargısal olmadıkları; oyun ve oyuncaklara yönelik kalıp yargısal tercih yapan çocukların annelerinin de oyun ve oyuncaklara yönelik kalıp yargısal algısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır”* (Güder, Yıldız, 2016:16). Bu ifade çalışmanın sonuçlarına göre sadece eşitlikçi tutuma sahip çocuklar ve ebeveynleri için paralel bir sonuç elde etmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada önceki çalışmadaki erkek çocuk baba uyumunu da ekleyerek ebeveynler arasındaki hemcins ilişkisini de ortaya koymuştur.

Okul öncesi dönemindeki çalışmada ifade edilen; kalıp yargısal olan annelerin kalıp yargısal olan çocukları olması bu çalışma için geçersizdir. Bu çalışmada kalıp yargısal olan hem kız hem de erkek çocukların %71,7 oranında eşitlikçi aile yapılarına sahip olduğu ortaya çıkmıştır (Çizelge:4.6). Bu durumun olası nedenleri çocuklar için somut örneklerin öğrenmede daha etkili olduğu bu evre için yeteri düzeyde eşitlikçi tutuma örnek görememeleri neden olabilmektedir. Özellikle çocukların cevap verirken kullandıkları aile iletişimindeki örnekler de

bu durumun eşitlikçi düzeye sahip olan ama pratikte bu durumu çocuk için uygulamakta yetersiz kalan ebeveynlerin oluşabileceği sonucuna varılmıştır. 10 yaşındaki erkek çocuğun aşırı cinsiyetçi tutum sergilerken kullandığı örnekler “polis, mühendis erkeğin işi olmalı bence kadınlar yapamazlar, babam hiç bu dediklerini yapmaz ki (çamaşır, ütü, ev temizliği)” bu gibi ifadeler çocukların pratikte eşitlikçi tutuma çok az rastladıkları için kalıp yargıları benimsemeye daha yatkın hale gelmelerinin nedeni olabilir. Toplumsal cinsiyet algılarına bakılan çalışmada, karşı cinsten kardeşi olsun ya da olmasın her iki cinsten olan çocukların sık bir araya gelmesi onları daha az kalıp yargısal olmaya yönelttiği belirtilmiştir (Güder, Yıldız, 2016:17). İfade edilen durum bu çalışmada da gözlemlenmiştir. Özellikle oyun tercihlerindeki futbol oyunu sorusu, çocuklarda “biz teneffüste kızla da erkekle de oynuyoruz” ifadelerinden sonra her iki cinsiyet içinde uygundur cevabına ulaşılmıştır. Kalıp yargısal düzeyde olan çocukların bu soruyu cevaplarırken iki gruba ayrıldığı görülmektedir. Yüksek düzeyde kalıp yargısal olduğu tespit edilen çocukların kızlar ve erkeklerle birlikte oynadıkları oyunlara eşitlikçi düzeyde cevap verdikleri ortaya çıkmıştır.

Kuramsal açıdan sonuçlara bakıldığında; Bandura tarafından geliştirilen klasik koşullanmanın öğrenme sürecindeki etkisi ve rol model oluşturma süreci bu çalışma için de yüksek oranda doğrulanmıştır. Özellikle çocukların farklı tutumlara sahip ebeveynleri olsa bile hem cinslerine yönelik tutum geliştirme özelliklerini yansıttıkları hem de ebeveynlerin çocukların cinsel kimlik edinmelerinde rol model oluşturdukları sonuçlanmıştır. “Sosyal öğrenme kuramına göre, erkek ve kadın arasındaki gözlenmekte olan davranışsal farklılıkların kaynağı öğrenilmiş farklılıklar oluşturmaktadır” (Pehlivan, 2017:8). Aynı zamanda hiçbir engel içermemesine rağmen çocukların kadın ve erkeklik şemalarından beslenerek edindikleri davranış kalıplarının da öğrenilmiş farklılıklar içerisinde değerlendirilmektedir. Özellikle 10 yaşındaki erkek çocuğun evde babası gibi kız kardeşlerine ve annesine karışmaması, onların yaptığı işleri yapmaması gibi tutumlar sergilemesi bu duruma örnek gösterilebilir. Yine bir kız çocuğun oyun tercihlerinde araba oyunlarını sevse bile erkek oyunu olarak değerlendirmesi yine hiçbir engel teşkil etmiyorken öğrenilmiş farklılıkların etkisinde kaldığının göstergesi olarak açıklanabilmektedir. Freud’un Cinsellik Teorisi Üzerine 3 Deneme adlı makalesinde açıkladığı babanın çocuk

üzerindeki cinsiyet rollerini belirleme de öncül olduğu ve cinsel kimliğin yine erkek ebeveyn üzerinden şekillendiği görüşü büyük oranda doğrulanmıştır. Özellikle çoklu uyum grafiğine bakıldığında anne ve babası ile cinsiyet tutumları aynı olan çocukların bile kız ve erkek çocuk fark etmeksizin baba ile daha yakın cinsiyet tutumlarını benimsedikleri ortaya çıkmıştır (Şekil 4.2). Kişiliği organize eden süper egonun içeriği: “Ebeveynlerin neyin iyi neyin erdemli neyin kötü ve günah olduğu ile ilişkili standartlarından yola çıkan ve bunları özümseyen çocuğun egosundan gelişir” (Devrim, 2010:38) cümlesine bakıldığında çocukların anne ve babalarının tutum değerlerine, ahlaki standartlarına çerçevesinde hareket etmeye yakın olduğu görülmektedir.

“Dilek (1997)’in araştırmasındaki babaların büyük bir kısmının, çocuklarını toplumsal cinsiyet kimliği kazanmaları konusunda yönlendirdikleri ile ilgili sonuçla örtüşmektedir” (Güder, Yıldız, 2016, 17). Bu çalışmada da baba rolü kız ve erkek çocuk içinde eşitlikçi düzeyde oldukça etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ataerkil düzeyde kalan çocuklar için yine bu ifade bu çalışma için geçersiz olmuştur. Özellikle ataerkil düzeydeki erkek çocukların %25,0 ataerkil babaya, %75,0da eşitlikçi babaya sahip olmaları uyum düzeyinin bu alan için yetersiz kalmasına neden olmuştur (Çizelge:4.8). Bu süreçte etkili olabilecek en önemli faktör bütün babaların çalışan ebeveyn olması ve evde sıklıkla bulunma saatlerinin farklı olması neden olabilmektedir. Özellikle çocuklarıyla vakit geçirmede zaman sıkıntısı geçen baba için ne kadar eşitlikçi düzeyde olsa da yeteri düzeyde erkek çocukla arasında eşitlikçi rol model aktarımı sağlanamadığı söylenebilir. Yapılan bir araştırmada kız çocuklarının genellikle bebek, model oyuncakları tercih ettiği, erkek çocuklarınsa silahlı oyunlar ve tekerlekli oyunları tercih ettiği sonuçlanmıştır (Güder, Yıldız, 2016:16). Bu çalışma bu ifadeyi oldukça desteklemektedir. Çocuklar için yapılan etkinliklerde oyun ve oyuncak tercihlerinde en cinsiyetçi oyunlar kız çocukları için bebek oyunu, erkek çocukları içinse dövüş oyunları olarak tespit edilmiştir. Eşitlikçi tutuma sahip çocukların da bu kategoride bu cevapları daha çok söylemeleri bu iki oyun için oldukça cinsiyetçi söylem inşa edilmesine neden olmuştur.

İlkokul düzeyindeki çocukların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ailelerinin toplumsal cinsiyet tutumları tarafından şekillendiğini ifade eden amaç hipotezi eşitlikçi anne ve eşitlikçi babaya sahip ailelerin eşitlikçi kız ve erkek

çocukları arasında yüksek oranda doğrulanmıştır. Eşitlikçi kız çocukların her iki ebeveyniyle de yüksek oranda uyum içerisinde olduğu tespit edilmiştir (Çizelge:4.8). Uyumsuz anne babaya sahip eşitlikçi kız çocuklarında ise eşitlikçi tutuma sahip anneyle yüksek oranda bağ kurulduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla cinsiyet rolleri aktarımı eşitlikçi tutuma sahip kız çocukları için hem hemcinsi (anne) ile uyumlu hem de ebeveynleriyle uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Eşitlikçi tutuma sahip erkek çocuklarında eşitlikçi uyuma sahip ebeveynleri arasında yüksek uyum yakalanmıştır. Eşitlikçi tutuma sahip erkek çocuklarında, uyuma sahip olmayan ebeveynleri arasında hemcinsi(baba) ile yüksek uyum tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın başta amaç hipotezi ve diğer hipotezleri olan uyumlu ve uyumsuz ebeveyn tutumları için eşitlikçi kız ve erkek çocuk, yeterli düzeyde aileleri ile rol etkileşimine sahip olduğu yönünde sonuca varılmıştır (Çizelge:4.8). Eşitlikçi aile tutumuna sahip kız ve erkek çocuklarında aileleriyle geçirdikleri ilişkinin yoğunluğu örneklerle yansımaktadır. “*Annemle hafta sonu kız kıza gezmeye gittiğimizde babam bize yemek hazırlar*”, “*babamın arkadaşları var onlara yemek hazırlıyor bize geldiğinde*”, “*babam benimle futbol bile oynuyor ki(kız çocuk)*”, “*annem bana yemek yapmayı öğretiyor bence tatları çok güzel(erkek çocuk)*” gibi örnekler bu durumun kanıtıdır. Ataerkil erkek ve kız çocuklarında ise çalışmanın amaç hipotezi olan ailenin rol aktarımındaki belirleyicilik istenilen düzeyin altında kalmıştır. Dolayısıyla eşitlikçi tutuma sahip anne ve babaların ataerkil çocukları olduğu tespit edilmiştir. Ataerkil çocuklarda 4 öğrenci aile içi örneklerle cevabını pekiştirmiştir. Bu örneklerde “(kıkırdayarak başka yöne bakıp) *kız çocukları futbol nasıl oynasın ki*”, “*mühendisi biliyorum, babam söyledi bina yapıyorlarmış, (düşündü), erkek daha iyi yapar*”, “*ablam ya da ben anneme hep yardım ediyoruz erkek kardeşim var ama o oyun oynuyor (kız çocuğu)*” gibi söylemlerle karşılaşmıştır.

Bu durumun olası sonuçları, ailenin yeterince vakit geçirememesi, çocukla yeteri düzeyde iletişim kurulmaması, çocuktaki öğrenme sıkıntısı, anne ve babanın arasındaki tutum, birbirlerine karşı sergiledikleri roller, ev içindeki görev ve sorumlulukların eşit olmaması gibi durumlar neden olabileceği düşünülebilir. Teoride eşitlikçi düzeyde olan ailelerin pratikte bu durumu sergilememeleri çocuklarda eşitlikçi düzeyde anne ve babaya sahip olsalar da ataerkil tutuma sahip olmalarına neden olabilmektedir. Annesi çalışan 8 yaşındaki bir erkek

çocuğun, babası ev içi görevlerde aktif olmadığı için “*annem akşama doğru geliyor, yemek yapıyor babam beni okuldan alıyor, yemek pişene kadar babamla televizyon izliyoruz*” söylemi annenin eşitlikçi düzeyde olsa bile ev içindeki görevlerin tek cinsiyete yönelik gelişmesi çocuklarda cinsiyetçi tutumların normalleşmesine neden olabilmektedir. Annesi çalışan bir başka 9 yaşındaki kız çocuğu ise soruları yanıtladıktan sonra: “*Tek başına her şeyi yapması doğru değil, bence eşler birbirine yardım etmeli*” cümlesini söyleyerek ataerkil düzeye sahip anne ve babasının aksine eşitlikçi tutumda rol geliştirmiştir. Bu durum, kız ve erkek çocuklarının yetiştirilmesindeki farklılıklar dolayısıyla kız çocuklarda daha fazla duyarlı ve baskıya karşı hassasiyet geliştirmesine neden olabilmektedir. Oyun tercihlerinde erkeklerin eşitlikçi tutuma sahip anne ve babası olmasına rağmen yemek yapmak, bebek bakmak gibi oyunları kim ya da kimlerin oynayabileceği sorulduğunda, kıkırdarak: “*Kızlar bakar, kızlar yapar*” , “*yemekleri anneler yapar*” cevabını vermesi de yine pratikte eksik bırakılan bir eşitlikçi tutuma sahip ailenin örneği olarak gösterilebilir. Mesleklere dair algılarının aileden bağımsız bir şekilde gelişebildiği verilen cevaplarla tespit edilmiştir. Mesleklere ait genel cevaplar “*televizyonda gördüm, erkekler yemek yapıyordu*” (Masterchef en çok verilen örnek), “*Arka sokaklarda polis kadınlar var*” gibi sözel eklemeler ile diğer etkinliklere göre daha esnek yapıya sahip oldukları tespit edilmiştir. Anne ve baba eşitlikçi tutuma sahip olsa bile çocuklarına yapılan etkinlik sonucunda ailedeki rol ve sorumlulukların dağılımı kadın(anne) rolü üzerinde toplandığı belirlenmiştir. Bu durum özellikle kız çocuklarda “*tabi ki de annenin görevidir*” ya da “*babam yapamaz ki*” veya “*annemle ben yapıyorum genellikle*” gibi cevaplar verilmiştir.

5.2 Sonuç

İlkokul öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerini öğrenme sürecinde ailenin rolünün incelendiği bu çalışmada, çocukların anne ve babanın cinsiyet rollerinden etkilenecek; oyun tercihleri, meslek tercihleri, renk tercihleri gibi pek çok değişkene karşı cinsel kimlik kazanımını deneyimlediği belirlenmiştir. Ailelerin tutumlarının çocuklar için rol model almada güçlü bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çocuklara sunulan etkinliklerde en çok cinsiyetçi tutuma sahip alanın aile içi görev ve sorumlulukların belirlendiği etkinlik olduğu tespit edilmiştir.

Annesi ve babası eşitlikçi tutuma sahip olan ailelerdeki kız ve erkek çocuklarında meslek tercihlerinde cinsiyetçi tutuma daha az rastlanırken aile içindeki rollerde, oyun tercihlerinde ve renk tercihlerinde yüksek oranda cinsiyetçi tutumlara rastlanılmıştır. Meslek tercihlerinde daha az cinsiyetçi tutuma sahip olunmasında etkili olan durum; televizyon, internet ve tablet kullanımının görsel olarak çift cinsiyetin yapabileceğine dair algıların oluşmasını sağladığı ortaya çıkmıştır. Çalışma sonucunda çocukların genelinin eşitlikçi anne ve babaya sahip olmasına karşın en az cinsiyetçi tutumu meslek tercihlerinde en çok cinsiyetçi tutumu önce aile içi roller ve sorumluluk etkinliğinde daha sonra oyun tercihlerinde gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Eşitlikçi tutuma sahip çocukların neredeyse tamamı soruları yanıtladıktan hemen sonra kendi istekleriyle ailelerinde yaşadıkları çoğu olumlu örnekleri sunmuştur. Bu durum eşitlikçi anne ve babaya sahip olan kız ve erkek çocuklarının eşitlikçi tutuma sahip olmasındaki güçlü nedenlerden biridir. Dolayısıyla annenin çalışması ya da çalışmaması gibi sosyodemografik değişkenler, ailenin çocuğa karşı gerçekleştirdiği iletişim kadar etkili değildir. Ataerkil tutuma sahip çocuklarda ise neredeyse tamamı soru sormadan cevap vermediği, soruların ya babaya ya da anneye yönelik aşırı kalıp yargılarla cevaplandığı ve neredeyse aileden hiç örnek verilmediği saptanmıştır. Dolayısıyla ataerkil ailelerin eşitlikçi tutuma sahip olmasına rağmen ataerkil çocuklara sahip olması, yeteri düzeyde eşitlikçi tutum pratikleri yaşanmadığının göstergesi olabilmektedir. Çocukların cinsel kimliklerini geliştirebilecek deneyimlerin dengeli bir ev içi düzen, yeteri kadar sosyalleşme ya da farklı cinsiyetten kardeşler arasındaki farklılığı ortadan kaldırma yönünde eksiklikler olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak olumsuz dahi olsa çocukların ciddi oranda ailelerini rol model aldıkları ortaya çıkmıştır. Oyun, renk gibi çocukların dünyalarına kolayca yer edebilecek tutumların, ebeveynleri tarafından örneklerle ve gösterdikleri tavırlarla cinsiyetçi yönde ya da cinsiyetçi olmayan yönde şekillendiğini görülmektedir. Bu çalışma genel amacı olan rol aktarımının güçlü oranda aileden etkilendiğini ortaya çıkartmıştır.

Ailelerin çocuklarıyla etkileşim süreçleri onlara ne kadar örnek olabilecek şekilde artarsa uyumsuzluğu ifade eden durumun daha olumlu sonuçlanabileceği ortadadır. Aileleriyle yeteri düzeyde iletişim ve birliktelik geçirebilmiş çocukların beden dilleri ve kendilerine özgü cevapları kalıp yargısal olmaktan uzakken,

sadece soruları cevaplayıp gitmeye çalışan ve aile içi ilişkilerden örnekler sunmayan çocukların çoğunda kalıp yargısal ifadeler olduğu ortaya çıkmıştır. Ailede ebeveynlerin çalışması, çocuğun daha büyük aile üyeleri tarafında yetiştirilmesi, geniş aile modeline sahip olunması, boş vakit değerlendirme işlevinin aile içindeki etkileşimde yetersiz kalması, anne ve babanın birbirleriyle daha sonra çevreleriyle olan tutum ve davranışlarının kalıp yargısal olması gibi etkenler çocuk üzerinde kalıp yargıların nedenini olabilmektedir. Eşitlikçi tutuma sahip kız ve erkek çocukları ebeveynleri ile uyumlu tutuma sahipken ataerkil kız ve erkek çocukları uyumu yeterince yakalanamamıştır. Bu durumun önemli etkileri; ebeveynlerin çalışma olasılıklarının yüksek olması sonucunda çocukların ebeveynleriyle yeterince etkileşme sahip olmaması, geniş aile yapılarının olmasa bile çocukların anne ve baba dışındaki büyük akrabalarla daha çok zaman geçiriyor olması yatabilmektedir. Aynı zamanda çocukların tablet, televizyon ve telefon kullanımlarındaki fazla süreler cinsiyetçi tutuma sahip olabilecek örneklere maruz kalması eşitlikçi de olsa ebeveynlerinden farklı bir tutuma sahip olmasına neden olabilir. Eşitlikçi tutumunun öğrenme, rol model olarak kazanılması oldukça yatkın bir açıklamadır. Çünkü çocukların sosyal becerileri kazanmada doğrudan eşitlikçi tutum sergilemeleri oldukça güçtür. Fakat eşitlikçi tutuma sahip anne babaya sahip olan çocukların ataerkil düzeyinde ortaya çıkan sonuçları etkileşim, iletişim, vakit geçirme ya da sosyal öğrenmelerinin pasif kaldığının göstergesi olabilmektedir. Eşitlikçi ailedeki bu yüksek uyumun sebepleri arasında iyi iletişim, örnek olmada dikkatli olma gibi etkenler yatsa da çocukların kalımsal olarak ve sosyal beceriler olarak getirdikleri sentezin sonucunda öğrenmeye, dikkat kesilmeye daha yatkın olması da olabilecek sonuçlar arasındadır. Buradaki önemli sonuç ailelerinde eşitlikçi tutum sergilediklerinde doğacak en muhtemel sonucun çocuğun anne ve baba fark etmeksizin doğrudan benimsediği görülmektedir. Uyumsuz tarafta eşitliği yakalamış olan ailelerin pasif ve katı kurallara sahip olan çocukları arasında aktarımı engelleyecek nedenlerin olabileceği oldukça yüksek bir ihtimal olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak toplumsal cinsiyet rollerini öğrenme sürecinde ailenin rolü adlı çalışmada ailedeki anne ve babanın çocuklarına karşı bir rol model oluşturdukları açık şekilde görülmektedir. Aynı zamanda cinsiyet rollerini aktarma sürecinde

ebeveynlerin her ikisinin tutum ve davranışları aile içi görevlerde, renk tercihlerinde, giyim tercihlerinde, oyun seçimlerinde çocukları için bir örnek bir cinsiyet rolü oluşturdukları sonucuna varılmıştır.

5.3 Öneriler

Öneriler Araştırmanın amacı ve elde edilen sonuçlar ışığında bir dizi öneri geliştirilmiş ve aşağıda sunulmuştur.

- Bu araştırmada toplumsal cinsiyet belirleyiciliği yalnızca anne ve babaların görüşleri etrafında şekillendirilmiştir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda çocukların örneklerinden dolayı 3T (televizyon, telefon, tablet) gibi teknolojik aletlerin çocukların cinsiyete ilişkin yargılarını etkileme süreçlerine bakılabilir.
- Çalışmadaki veriler ilkokul öğrencilerini kapsamaktadır. Bu çalışma diğer eğitim kademeleri içinde kullanılarak ailenin belirleyiciliği eğitim kademelerince detaylandırılabilir.
- Farklı kültürel, ekonomik ve eğitim düzeylerine sahip ailelerden gelen çocuklar ile benzer çalışmalar yapılabilir.
- Aynı çalışma çocukların kardeşleri dâhil edilerek genişletilebilir.
- Annesi çalışan ve annesi çalışmayan çocuklar üzerinde toplumsal cinsiyet algısı incelenebilir.
- Ataerkil erkek ve kız çocuklarını içeren özel bir çalışma yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Aslan, K.**(2002). Değişen Toplumda Aile ve Çocuk Eğitiminde Sorunlar Dergi-Park Ege Eğitim Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, 2002.
- Aydemir, M. A.** (2007). Üniversitede Okuyan Kız Öğrencilerinin Cinsiyet Rolü Tutumları Bağlamında Aile ve Evlilik Kurumlarına Bakışları Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Dergisi, Sayı:18 Numara: 43-60, 2007.
- Akgül, Ç.** (2010). Cinsiyet ve Militarizm Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi Ankara, 2010.
- Arıcı, F.** (2011). *Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Algular ve Psikolojik İyi Oluş*Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2011.
- Akyıldız, H.** (2006). Freud'çu Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat, Siyaset Teorileri Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, Sayı:11 Sayfa: 1-23, 2006.
- Aslan, K.** (2001). Eğitimin Toplumsal Temelleri Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:5, Mayıs 2001.
- Akkaş, İ.** (2019). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Binali Yıldırım Üniversitesi, Ekev Akademi Dergisi, Baskı yılı: 23 Sayı: ICOAEF Özel Sayı, 2019.
- Akar, F. M.** Butler'ın Kadın, Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Performatif Kavramları ve Feminizme Eleştirisi, Kaos Dergisi, Sayı: 144, 2012.
- Altun, D ve Toker, H. (Ed).** (2017). *Toplumsal Cinsiyet: Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* Baskı: 1, Ankara: Nika Yayınevi, Aralık, 2017.
- Avşar, B.** (2015). Mahkemede İnterseks Bireye Nötr Cinsiyet Kimliği Gaia Dergi 19 Ekim 2015.
- Ayhan, A.**(2009). Eşitlik İlkesi ve Tarihçesi, Toplumsal Gündem/Makaleler, Sayı:45, 2009.
- Bayer, A.** (2013). Değişen Toplum Yapısında Aile Akademik Araştırmalar İndeksi Dergisi, Cilt:4, Sayı:8, 2013.
- Bağlı, M. ve Sever, A.** (2005). Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sororat Aile ve Toplum Dergisi, Cilt:2, Sayı:9, Ocak 2015.
- Butler, J.** (1999). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*(Çev. Başak Ertür). Baskı:7, İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Bedirhan, Y.**(2009) İslamiyet Öncesi Tarihi ve Kültürü Eğitim Akademi Yayınları, Baskı:2, Konya.
- Bingöl, O.**Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de KadınlıkGümüşhane Üniversitesi- Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 1, 2014.
- Bauman, Z.** (2004). *Kimlik*(Çev. Mesut Hazır). Ankara: Heretik Yayıncılık, Baskı:1, 2017.
- Beşen, M.** (2014). Transseksüalite: Genel bakış Kadın Sağlığı, Mersin Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Derleme Çalışması, 8 Nisan 2014.

- Baran, G. ve Mangır, M.**(1990). Rol Özdeşimi ve Cinsel Kimliğin Kazanılması Eğitim ve Bilim, Yıl: 1, Cilt: 14, Sayı: 76, 1990.
- Coşkun, A. ve Özdilek, R.** (2012). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sağlığa Yansımaları ve Kadın Sağlığı Hemşiresinin Rolü Hemşirelik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, Cilt:9 Sayı:3, 2012.
- Çetin, İ.***Cinsel Kimlik Nedir? Nasıl Gelişir?* Makale: 8169, Ocak 2012.
- Ceylan, Ş. ve Çetin, A.**(2015). Okulöncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Cinsel Eğitimine İlişkin Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt:2, Sayı:3, 2015.
- Çolak, G.** (2018). Türk Edebiyatında Kelimelerin Toplumsal Cinsiyeti. Gazi Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü, Dergi-Park, Sayı:43 Ocak, 2018.
- Çimen, L.** (2015). Öğretmenlerin Aile İşlevleri ile Mesleki Performans Düzeylerinin Karşılaştırılması Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:8, Sayı:37, Nisan 2015.
- Dalbay, R.**(2018). Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl:2, Sayı:31, s. 161-176, 2018.
- Demren, Ç.***Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ocak 2001.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Nisa Suresi, 11-12. Ayet** Tefsir Kategorisi,
- Demirgöz, M. B.** Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 2014.
- Demirdağ, M. F.** (2017). Anatanrıça İkonografisi ve Anaerkillik Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar, Cilt: 1, Sayı: 1, 2017.
- Duman, Z.** (2012). Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt.1, Sayı: 4, 2012.
- Dökmen, Z.Y.** (1999). Bem Cinsiyet Rolü Envanteri Kadınsılık ve Erkeksilik Ölçekleri Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri Kriz Dergisi, Sayı: 7, Cilt:1.
- Dökmen, Z.Y.** (2015). Toplumsal Cinsiyet Baskı:6, İstanbul: Remzi Kitapevi 2009.
- Ersoy, E.** (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın Erkek Kimliği Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:19, Sayı: 2 Elazığ, 2009.
- Ertung, C, Şimşek, A, Güneş, G ve Gültekin, L (Ed.).** (2013). *Toplumsal Cinsiyet Yansımaları* Cilt: 1, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Ecevit, Y.** (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi Anadolu Üniversitesi Baskı:1, Eskişehir Ağustos, 2011.
- Erdem, B ve Sayılğan, Ö.** Ataerkil ve Anaerkil Toplumun Tarihsel Savaşının ‘Avatar’ Filmi Bağlamında İncelenmesi İletişim Çalışmaları Dergisi, Sayı:1 Bahar, 2012.
- Erkanlı, E. – Topuz, S.** (2016). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın ve Erkeğe Atfedilen Anlamların Metafor Yöntemiyle Analizi Cilt: 8 Sayı:2 Alternatif Politika, Nisan 2016.
- Freud, S.** (1921). *Kitle Psikolojisi*(Çev. Kamuran Şipal). İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Freud, S.** (1999). *Freud ve Cinsellik*(Çev. Mahan Doğrusöz). İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınevi, 2010.

- Freud, S.** (1999). *Freudyen Psikolojiye Giriş* (Çev. Ersan Devrim). İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010.
- Flowers, N.** *Çocuklar için İnsan Hakları Eğitim Kılavuzu* Pusulacık, İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi, 2012.
- Günay, G.** (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri Sayı:3, Yıl:15, Aralık 2011.
- Güder, Y. S.** (2016). *Okul Öncesi Dönemindeki Çocukların Toplumsal Cinsiyetleri Öğrenme Sürecinde Ailenin Rolü* Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi. 31(2): 424-446, 2016.
- Gelibolu, L. ve Tanrıku, C.** (2014). Satışlarda Cinsiyet Kimliği: Kavramsal Bir İnceleme Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:23 Sayı:2, 2014.
- Gök, F.** (2017). *Evli Kadın ve Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlgili Algılarının Aile İşlevlerine Yansıması* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cil:10 Sayı: 54, 2017.
- Gökkaya, V.** (2015). Ahtapot Kadınlar: Aile ve İş Yaşamı Kısıcındaki Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar Turkish Studies Cilt:10 Sayı:223-248, Ankara 2015.
- Gökkaya, V. ve Ayan, S.** (2017). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Aile İçi Şiddet Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 48, Şubat 2017.
- Gürşimşek, A. ve İşler, S.** (2018). 3-6 Yaş Çocuklarının Cinsel Eğitiminin Gerekliliği İle İlgili Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi GEFAD, Sayı:38, Cilt:3, 2018.
- Hooks, B.** (2000). *Feminizm Herkes İçindir* (Çev. Sibel Neslişah Hazar). İstanbul: BGST Yayınları, Ekim 2016.
- Horzum, Ş.** Erkek ve Erkeklik Çalışmaları: Sorunsaldan Kurumsala Amasya Üniversitesi Dergisi, Cilt:2, Sayı: 4. 2018.
- IGLYO, OII Avrupa ve EPA.** (2018). İnterseks Çocuklarımızı Nasıl Destekleyebilirsiniz? Uluslararası İnterseks Örgütü Avrupa Ocak 26.
- Jung, G.C.** (1976). Dört Arketip (Çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları Baskı:5, Aralık, 2017.
- Karaca, N.** (2014). Türkiye’de Değişen Aile Yapısı: Ilıca Şeker Fabrikası Örneği Atatürk Üniversitesi, Folklor Edebiyat Dergisi, Cilt:20, Sayı:79, 2014.
- Kadılar, E.** (2012). *Üç Kuşak Kadının Cinsiyet Rollerini* İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Kepekçi, E.** (Hegemonik) Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği Mümkün mü? Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı: 11, Şubat 2012.
- Koçak, B.** *Osmanlı’da Tanzimat Fermanı Sonrası Kadın Hakları* Gazete Bilkent, 28 Mayıs 2014,
- Karabulut, A.** (2017). Ataerkil İdeolojinin Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Ortopedik Engelli Kadın ve Erkeklerin Deneyimlerine Yansımaları Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017.
- Kır, İ.** (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, Sayı:36, Bahar 2011.
- Kuru, G. A.** (2016). Türk Ailesinde Karakter ve Otorite: Bir Toplumsal Tip Olarak Kaynana ve Kaynanalık Rolü Üzerine Bir Araştırma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Tezi

- Kolay, H.** (2015). Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları EMO Kadın Bülteni Dergisi, Sayı: 3, Nisan 2015.
- Kaçar, Ö.** (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu Afyon Kocatepe Üniversitesi Kurumsal Akademik Arşiv, Yüksek Lisans Tezi.
- Özçatal, E.** (2011). Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Güz 2011
- Paralık, B.** (2015). Avın ve Et Tüketiminin Normalleştirdiği Üstün ErkeklikYeni Düzen, 16 Şubat 2015.
- Pehlivan, P.** Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kuramsal Yaklaşımlar: Bir Literatür Taraması İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 31, Bahar 2017.
- Pedagoji Derneği, Çocuk ve Cinsel Kimlik Gelişimi** Makale No:21, 15 Ocak 2017.
- Rose, S.** (2010). *Toplumsal Cinsiyet Tarihçiliği Nedir?*(Çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Can Yayınları, 2018.
- Serinken, N. D.** Anaerkil Toplumun Sonu Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:9, Sayı: 42, Şubat 2016.
- Srnka, K.ve Koeszegi, S.**From Words to Numbers: How to Transform Qualitative Data into Meaningful Quantitative Results. Springer, January, Volume: 59, Issue: 1, 2007.
- Saliya, D. A.**(2017). *Judith Butler ve Postmodern Feminizm* İstanbul: Kibele Yayınevi, Ekim 2017.
- Suntekin, C.** (2014). Parlayan Çocuklar Dergisi: Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı, Mart, İstanbul, 2014.
- Şenel, F.** (2001). Kromozomlar İklim ve Teknik Dergisi, Sayı:1561 Cilt: 366, Ocak 2011.
- Şimşek, A. ve Öner, R.** (2015). Türkiye’de Hegemonik Erkeklik: Medyada ve Hukukta İzler, Dönüşümler ve Olasılıklar Global Media Journal TR Edition Dergisi, Cilt:6, Sayı:11, 2015.
- Milli Eğitim Bakanlığı,** Aile ve Tüketici Hizmetleri. Aile Yapısı Ankara, 2011.
- Türkarıslan, Nesrin.** (2012). *Aile Sosyolojisi*(Ed. Muammer Tuna), Sosyolojiye Giriş Sosyolojinin Temel Tartışmaları, Ankara: Detay Yayınları.
- Taş, G.** (2016). Feminizm Üzerinde Genel Bir Değerlendirme Akademik Hassasiyetler Dergisi, Beykent Üniversitesi, Cilt:3, Sayı:5, 2016.
- Tacoğlu, T.** (2011). Türkiye’de Gerçekleştirilen Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri ve Evlilik Üzerinde Törenin Etkisi ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt:2, Sayı:4, Aralık 2011.
- TDK Yayınları,** Ankara 2013.
- Tunç, H.**Toplumsal Cinsiyet Farklılaşması Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Erkeklerin Küpe Takması Örneği Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 33, 2008.
- The Global Gender Gap Report,** 2018,
- Tarhan, N.**(2014). *Kadın Psikolojisi* İstanbul: Nesil Yayınları.
- Türkoğlu, B. ve Uğurlu, N.** (Baskıda). “Erkek” olmak ya da olmamak: Sosyal psikolojik açıdan erkeksilik/erkeklik çalışmaları [To be or not to be “Man”: Masculinity/manhood studies from social psychological perspective]. Türk Psikoloji Yazıları (Turkish Psychological Articles)Mart, 2019.

- Türkiye İstatistikler Kurumu (TÜİK)**, 2015-2017 Türkiye’de Yaşam Süresi2018.
- UNICEF Kadın Sünneti Raporu**, 29 Ülkede Kadınlar Sünnet Ediliyor. Basın Merkezi, Şubat, 2013.
- Vatandaş, C.** Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Bilim Dalı, Dergi-Park, Cilt:0 Sayı: 15, Ocak, 2007.
- Yüce, D.***Toplumsal Cinsiyet Roller* Güncel Psikoloji, 2018.
- Yektaş, Ç. ve Çetin, S.**(2014). Ergenlerde Cinsel Kimlik ve Yönelim Sorunlarında Değerlendirme ve İzlenim Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, Sayı:21, (1), 2014.
- Yeşil Yaprak, B.** (1993). Kişilik Gelişiminde Ailesel Faktörlerin Etkisine ilişkin Bir Araştırma, Dergi-Park, Sayı:3, Yıl:3, Cilt:1, 1993.
- Zimba, I ve Çelebi, D.***Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Kavramı* Evrensel, E-Gazete, 2018,
- Zara, A. ve Özdemir, B.***Cinsiyet Rolü* Bilgi Üniversitesi, 2011.
- Zeyneloğlu, S.** (2009). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:6 Sayı:1, 2009.

EKLER

Ek-1 Araştırmada Kullanılan Anket Formları

Ek 2 Çocuklar İçin Uygulanan Ölçekler

Ek-1 Araştırmada Kullanılan Anket Formları

TC.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ - SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELİŞİM PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Sevgili Anne ve Babalar, sizler için hazırlanmış olan bu ölçme sorularının amacı, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları belirlemektir. Anket sorularına vereceğiniz her cevap çalışmanın önemini ve doğruluğunu ortaya koyma sürecinde çok önemlidir. Anket için vereceğiniz tüm bilgiler saklı tutulacaktır. Katılımlarınız için şimdiden çok teşekkür ederiz.

Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Büşra İpek

1) Cinsiyetiniz:

- A) Kadın   B) Erkek   C) Belirtmek İstemiyorum

2) Eğitim Durumunuz:

- A) İlkokul mezunu   B) Ortaokul mezunu   C) Lise mezunu
D) Üniversite mezun   E) Yüksek Lisans mezunu   F) Okumamış

3) Medeni Durumunuz:

- A) Evli   B) Bekar   C) Boşanmış
D) Birlikte Yaşıyor (Evlilik Harici)   E) Eşi hayatta değil

4) Eşiniz ile Evlenme Biçimini Nasıl Tanımlarsınız?

- A) Tanıştık, anlaştık, ailelerimiz onayladı evlendik.
B) Tanıştık, anlaştık, ailelerimiz onaylamamasına rağmen evlendik.
C) Kendi isteğim ile kaçtım.
D) Görücü usulü tanıştık ve rızamı aldılar.
E) İstemediğim halde kaçırıldım.
F) Görücü usulü tanıştık, rızamı almadılar.

5) Çalışıyor musunuz?

- A) Evet
- B) Hayır

6) Geçiminizi Nasıl Karşılıyorsunuz?

- A) Kendi Kazancım ile
- B) Eşimin kazancı ile
- C) Aileden gelen kazanç ile
- D) Diğer

7) Aile Tipiniz Aşağıdakilerden Hangisiyle Uyumludur?

- A) Çekirdek Aile (Anne, Baba, Çocuk veya Çocuklar)
- B) Geniş Aile (Anne, Baba, Kardeşler, Büyükanne, Büyükbaba ve diğer birinci derece akrabalar)
- C) Diğer (Lütfen Açıklayın) .....

Aşağıdaki cümleler size;

Hiç uygun değilse .....‘**Kesinlikle Katılmıyorum**’

Uygun değilse .....‘**Katılmıyorum**’

Karar veremiyor iseniz .....‘**Kararsızım**’

Uygunsa .....‘**Katılıyorum**’

Tamamen Uygunsa .....‘**Tamamen Katılıyorum**’

Cümlenin karşısındaki yerlere aşağıdaki örneğe uygun olarak çarpı ‘X’ işareti koyarak işaretleyiniz. Bir cümleyi okuduktan sonra aklınıza ilk geleni işaretleyiniz ve **lütfen bütün cümleleri işaretlemeyi unutmayınız.**

Sizin için uygun işaretleme örneği:

Tutum İfadeleri	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Ailenin parasal harcamaları erkeğin kontrolünde olmalıdır.			X		

Tutum İfadeleri	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1. Kızlar, ekonomikbağımsızlıklarınıkazandıklarındaailelerinde nayı yaşayabilmelidir.					
2. Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır.					
3. Kadının yapacağı meslekler ile erkeğin yapacağı meslekler ayrı olmalıdır.					
4. Evlilikte çocuk sahibi olma kararını eşler birlikte vermelidirler.					
5. Bir genç kızın evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü baba söylemelidir.					
6. Kadının erkek çocuk doğurması onun değerini artırır.					
7. Kadının doğurganlık özelliği nedeniyle, iş başvurularında erkekler tercih edilmelidir.					
8. Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır.					
9. Kadının yaşamıyla ilgili kararları kocası vermelidir.					
10. Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidirler.					
11. Bir genç kız, evlenene kadar babasının sözünü dinlemelidir.					
12. Ailenin maddi olanaklarından kız ve erkek çocuk eşit yararlanmalıdır.					
13. Çalışma yaşamında kadınlara ve erkeklere eşit ücret ödenmelidir.					
14. Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır.					
15. Kadının çocuğu olmuyorsa erkek tekrar evlenmelidir.					
16. Kadının temel görevi anneliktir.					
17. Evin reisi erkektir.					
18. Dul kadın yalnız başına yaşayabilmelidir.					

19. Bir genç kızın, flört etmesine ailesi izin vermelidir.					
20. Ailede kararları eşler birlikte almalıdır.					
21. Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir.					
22. Eşler boşandığında mallar eşit paylaşılmalıdır.					
23. Kız bebeğe pembe, erkek bebeğe mavi renkli giysiler giydirilmelidir.					
24. Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir.					
25. Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır.					
26. Evlilikte, kadın istemediği zaman cinsel ilişkiyi reddetmelidir.					
27. Mesleki gelişme fırsatlarında kadınlara ve erkeklere eşit haklar tanınmalıdır.					
28. Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır.					
29. Bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşamalıdır.					
30. Ailede erkek çocuğun öğrenim görmesine öncelik tanınmalıdır.					
31. Erkeğin evleneceği kadın bakire olmalıdır.					
32. Alışveriş yapma, fatura ödeme gibi ev dışı işlerle erkek uğraşmalıdır.					
33. Erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır.					
34. Ailede kazancın nasıl kullanılacağına koca karar vermelidir.					
35. Bir erkek gerektiğinde karısını dövmelidir.					
36. Evlilikte gebelikten korunmak sadece kadının sorumluluğudur.					
37. Bir kadın hastaneye gittiğinde kadın doktora muayene olmalıdır.					
38. Evlilikte erkeğin yaşı kadından büyük olmalıdır.					

Ek 2 Çocuklar İçin Uygulanan Ölçekler

1.RENK TERCİHLERİ- Cinsiyetçi Renkler (Sexist Colors):

Kadınlara Özgü: **MOR KIRMIZI PEMBE**

Erkeklerle Özgü: **SİYAH MAVİ**

Cinsiyetsiz Renkler (Sexless Colors): MAVİ YEŞİL SARI

Puanlama Stili: Kadın-Erkek Cevabını veren her öğrenci işaretlediği kıyafet kadar eşitlikçi tutuma sahip en yüksek puan olan 5 puanı alacaktır.

Sadece Erkek ya da sadece Kadın cevabını veren öğrenciler işaretledikleri kıyafet sayısına eşitlikçi tutuma sahip en düşük puan olan 1 puanı alacaklardır.

Bu etkinlikte alınabilecek en yüksek eşitlikçi tutum puanı: 85 puandır.

Etkinlikte alınacak en düşük eşitlikçi tutum puanı ise: 17 dur.

Soru 1 Sence kıyafetlerden hangisi **kadınlar için, erkekler için, hem kadın hem erkekler için** tasarlanmıştır? (Pantolon)

- A) pembe
- B) mavi
- C) kırmızı
- D) siyah
- E) sarı
- F) mor
- G) yeşil

Soru 2 Sence kıyafetlerden hangisi **kadınlar için, erkekler için, hem kadın hem erkekler için** tasarlanmıştır? (üst giyim)

- A) mor
- B) mavi
- C) siyah
- D) sarı
- E) pembe
- F) kırmızı
- G) yeşil

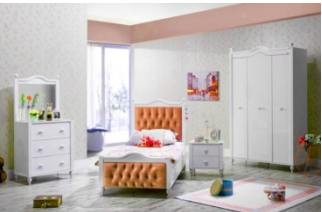
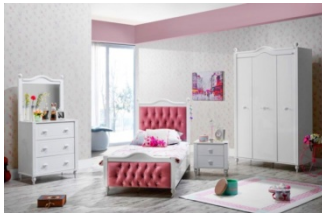

Soru 3 Hangi odayı tercih ederdin?

- A) Mavi oda
- B) Sarı oda
- C) Turuncu oda
- D) Pembe oda

Soru 4 Sence odalardan hangisi **kadınlar için, erkekler için hem kadın hem erkekler için** tasarlanmıştır?

- A) Mavi oda
- B) Sarı oda
- C) Turuncu oda
- D) Pembe oda

3. OYUN TERCİHLERİ

Sence bu oyunlardan hangisi kız çocukları, erkek çocukları ya da hem kız hem erkek çocukları için tasarlanmıştır?

Öğrencilerin kendilerine ait cevap kağıtları oluşturulacaktır.

Araba Yarışı

İp Atlama

Bebek Bakıcısı

Makyaj Oyunları

Futbol Oyunları

Dövüş Oyunları

Körebe Oyunu

Yemek Oyunu

4. AİLE İÇİNDEKİ ROLLERİN PAYLAŞIMI ÜZERİNE SORULAR

Puanlama Stili: Anne – Baba, Anne – Baba – Çocuklar Cevabını veren her öğrenci işaretlediği oyun kadar eşitlikçi tutuma sahip en yüksek puan olan 5 puanı alacaktır.

Sadece Anne ya da sadece Baba cevabını veren öğrenciler işaretledikleri oyun sayısınca eşitlikçi tutuma sahip en düşük puan olan 1 puanı alacaklardır.

Ev Çalışanı cevabını verenler ise puanlamaya dahil edilmeyecektir.

Bu etkinlikte alınabilecek en yüksek eşitlikçi tutum puanı: 40 puandır.

Etkinlikte alınacak en düşük eşitlikçi tutum puanı ise: 8 dur.

Sorular:

1. Ailede evin temizliğini kim ya da kimler yapmalıdır? (evin süpürülmesi, toz alınması)

A) Anne

B) Baba

C) Anne-Baba

D) Anne-Baba ve Çocuklar

2. Ailenizde evin temizliğini kim ya da kimler yapmaktadır?

A) Anne

B) Baba

C) Anne-Baba

D) Anne-Baba ve Çocuklar

3. Ailede yemek yapmak kim ya da kimlerin görevidir?

A) Anne

B) Baba

C) Anne-Baba

4. Ailenizde yemekleri kim ya da kimler yapmaktadır?

A) Anne

B) Baba

C) Anne-Baba

D) Ev Çalışanı Tarafından

5. Ailede yemekten sonra yıkanan bulaşık işleri kim ya da kimler tarafından yapılmalıdır?

A) Anne

B) Baba

C) Anne-Baba

6. Evinizde yemekten sonra yıkanan bulaşık işleri kim ya da kimler tarafından yapılmaktadır?

A) Anne

B) Baba

C) Anne-Baba

7. Ailede çamaşırların yıkanması kim ya da kimler tarafından yapılmalıdır?

A) Anne

B) Baba

C) Anne-Baba

8. Evinizde çamaşırların yıkanması kim ya da kimler tarafından yapılmaktadır?

A) Anne

B) Baba

C) Anne-Baba

ÖZGEÇMİŞ

Ad- Soyad: Büşra İPEK

Doğum Tarihi:12.02.1994

İletişim Bilgileri: Telefon: 0537 917 02 29

E-posta: ipekbusra94@gmail.com

Eğitim Bilgileri:

2017-: İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Psikoloji Bölümü-
Tezli

2017- 2018: Marmara Üniversitesi Pedagojik Formasyon Programı

2013-2017: Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi/ Sosyoloji

2009-2012: Rıfat Cana Yakın Lisesi

2008-2009: Cağaloğlu Anadolu Moda Tasarım Meslek Lisesi

